

DENG'den Sunu

7'inci yılımızın son sayısıyla, bir-iki hafta gecikerek de olsa, bir kez daha sizlerle buluşmanın kıvancını yaşıyoruz.

38'inci sayımızı biraz gecikerek yayınlamak zorunda kaldık. Bu sayımızda, yeni bir sahip ve yazarları müdürü ile karşınızdayız. Haklarında onlarca dava açılan eski sorumlularımız, bayrağı devrettiler. Gecikmemizin nedeni de, bu devir işlemlerinin yarattığı bürokrasi idi. Okuyucularımızın bunu anlayışla karşılayacağına inanıyoruz.

Muhallif basının, özellikle de Kürt basınının uzun zamandır dillendirdiği ve çoğu zaman belgeleriyle sunduğu devlet-mafya ilişkisi, sanki yeni keşfedilmiş gibi rejimle içli-dışlı gazetelerde de yer almaya başladı. Radikal, Yeni Yüzyıl, Cumhuriyet gibi gazeteler, Susurluk'ta meydana gelen trafik kazasından sonra devlet-mafya ilişkisinin üzerine yürümeye başladı. Bir milletvekili, bir emniyet mensubu ve bir mafya tetikçisinin aynı araçta oluşunun "esrar perdesi"ni aralamak için, bu gazetelerle birlikte bazı televizyonlar da bir çaba içine girmiş gibiler.

Bazı yazar ya da çalışanlarının demokrasi yanlısı olmasından öte, demokratiği tartışılır olan bu rejim kredili medyanın, devlet ile mafya arasındaki çarpık ve savaşı körükleyen ilişkisine yayınlarında yer vermesi, kuşkusuz bir olumluluktur. Ancak dikkat çekmek istediğimiz bir diğer nokta daha var. Çünkü bu gelişmeler, insanın aklına yeni sorular getiriyor. Örneğin, devlet-mafya ilişkisini açığa çıkartmak için çabalar gibi görünen rejim kredili medyanın amaçlarından biri de, "ülkede temiz kalan bir tek ordu" demek olamaz mı? Yani bunlar, bir yönüyle orduyu kirlenmemiş bir kurum olarak gösterme çabasında değiller mi?

Özellikle bazı köşe yazarlarında bu çaba gözleniyor. Aydın olduğunu iddia eden bu baylar, orduyu temiz kalmış bir kurum gibi gösterme niyetlerini açığa da vuruyorlar. Hele rejimin tek koruyucusu olduğunu iddia eden Demirel'in açıklamalarından sonra, bu bayların tutumu daha da netleşti; aynen Demirel gibi düşünüyorlar. Onlara göre ordu, Atatürkçü, cumhuriyet ilkelere bağlı ve kirlenmemiş insanlardan oluşuyor. Peki ya devlet? Bu baylara göre kirlenen yalnızca devlet içindeki bir kısım çıkar yanlısı insan...

Devletin çürümekten kokmasına neden olan gelişmelerin kökeninde, bir türlü çözülme-yen/çözülme istenmeyen Kürt sorununun bulunduğu açıktır. Korucu, mafya, polis üçgeninde rant grubu oluşturanların en önemli ortağı, Kürt halkını silahla, şiddetle, katliamla yok edip, Kürt sorununu çözeceklerini iddia eden devlet yöneticileridir; devleti çürütenler de bunlardır. Bunların içinde sivilinden askerine, önemli bir bürokrat kesimi var; milletvekillerinden, generallerden, gazetecilerden azımsanmayacak bir kesim, savaş rantının kaymağını yiyor. Bu rantın ellerinden çıkmaması için de herşeyi yapıyorlar.

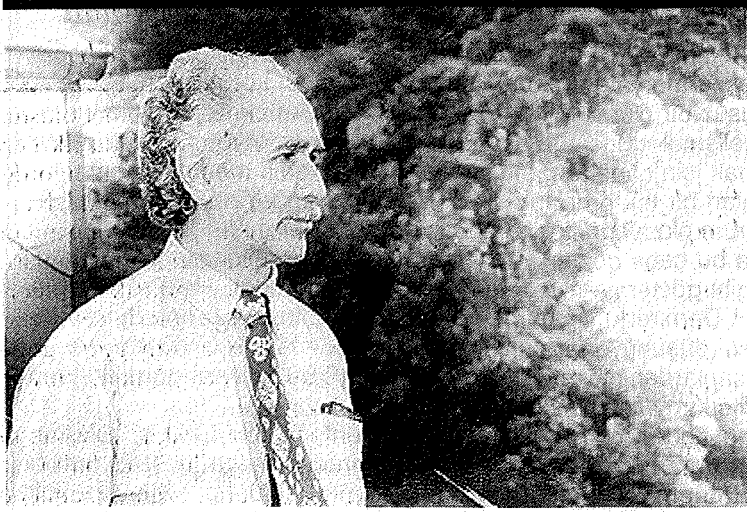
Ancak ne yazık ki, bu savaş tacirliğinin ortaya çıkması için ya Civangate gibi skandalların ya da Susurluk'ta olduğu gibi trafik kazalarının olması gerekiyor. Oysa kazalar ve skandallar patlak vermeden önce de, bu savaş tacirlerinin işledikleri suçlar gizlenmeyecek derecede açıktı. Ordu, parlamento, emniyet ve diğer devlet birimlerindeki savaş tacirlerinin önemli bir çoğunluğu, en az bugünkü kadar biliyordu. Yoksa, kazalara şükür mü edelim artık?..

Dergimizin bu sayısında, Güney Kürdistan'daki gelişmeleri yakından izleyen ve Güney Kürdistan'da uzunca bir süre kalan PSK Genel Sekreteri Sayın **Kemal Burkey**'in Güney Kürdistan'a yönelik değerlendirmesini ilgiyle okuyacağınıza inanıyoruz. Ayrıca **PSK Merkez Komitesi**'nin yayınladığı bir açıklamaya da, kamuoyunun çok yönlü bilgilenme sürecine katkıda bulunmak amacıyla sayfalarımız arasında yer veriyoruz. Yazarımız **Hasan Diyar** ise, son dönemlerde sıkça tartışılan Kemalizm ve İslam üzerine düşüncelerini okuyucularımıza aktarıyor.

Geçtiğimiz ay yayını mahkeme kararı ile durdurulan **Ronahi** gazetesi, konuyla ilgili bir dosya hazırlayarak geniş bir kesime ulaştırdı. Bu dosya içindeki açıklamayı, Ronahi gazetesi ile dayanışma amacıyla yayınlıyoruz. Ronahi'nin yaşadığı süreç, açıktır ki Kürt kimlikli ve diğer muhalif basının yaşadığı süreçle eşdeğerdir.

Dr. Golmorad Muradi'nin Almanca'dan çevrilen bir makalesi ile, Araştırmacı-Yazar **Tori**'nin Kürt tarih yazımı üzerine bir araştırmasının ilk bölümünü bu sayımızda yayımlıyoruz. Ayrıca **Mehmet Bayrak**'in yayına hazırlanan kitabından aldığımız Aleviler ile ilgili belgelere bu sayımızda da yer verdik. Bununla birlikte, Sayın Bayrak'ın geçtiğimiz sayılarda yayınladığımız ve bazıları tepki toplayan belgelerle ilgili kısa bir açıklamasını da bu sayıda okuyacaksınız.

Gelecek sayılarda yeniden buluşmak dileğiyle...

GÜNEY'DEKİ SON GELİŞMELER ÜZERİNE

Kemal BURKAY

"Yıllardır özgürlük için Saddam'la savaşıyor ve bunca acı çeken Kürtlerin, ortaya çıkan özgürlük fırsatını değerlendireceklerine, neden birbirlerinin boğazına sarıldığını soruyorlar. Bu soruyu soranların başında ise Kürtlerin kendisi geliyor."

Geçen Ağustos ayında Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) arasında yeniden patlak veren çatışmalar ve onu izleyen gelişmelerle birlikte Güney Kürdistan ve Irak yeniden uluslararası ilginin odağı oldu. ABD Irak'ı bir kez daha bombaladı. Diğer yandan, insanlar iki Kürt partisi arasındaki bu kanlı ve sonu gelmez savaşa da akıl erdiremiyorlar. Yıllardır özgürlük için Saddam'la savaşıyor ve bunca acı

çeken Kürtlerin, ortaya çıkan özgürlük fırsatını değerlendireceklerine, neden birbirlerinin boğazına sarıldığını soruyorlar. Bu soruyu soranların başında ise Kürtlerin kendisi geliyor.

Kürt halkı üzgün ve bezgin. Onlar bu parçada, yıllar boyu özgürlük uğruna en büyük fedakarlıkları yaptılar, bu partilere destek verdiler, coşkuyla savaştılar. Kırıma, sürgüne, açlığa katıldılar. Ama tam da özgürlüğü elde ettiklerini sandıkları bir anda, bizzat

kendi "kurtarıcılarının" yol açtığı bu amansız kardeş kavgasıyla düş kırıklığına uğradılar. Acıları katmerleşti. Bu düş kırıklığı, burayı bir umut, Kürt halkının tümünün kurtuluşu yönünde önemli bir kazanım ve mevzi gibi gören diğer parçalardaki Kürtler için de söz konusudur.

Olayları başından beri yakından izleyen biriyim. Körfez Savaşı sonrası bu parçaya iki kez gittim. Bir keresinde iki ay süreyle, diğerinde bir yıla yakın kaldım. Her iki partiden liderlerin yanı sıra, diğer yurtsever örgüt ve liderlerle, haktan insanlarla görüştim. Özgürlüğün sevincini, halkın yüzüne olduğu ağır sorunları ve bu anlamsız iç savaşın acısını onlarla birlikte yaşadım. Örgütler arasında bir çatışmayı önlemek, başladıktan sonra durdurmak için, birçok iyi niyetli örgüt sorumlusu ve kişi gibi çaba

gösterdim. Ama çatışmayı çıkaran lider ve örgütlerde yeter sağduyu ve ileri görüşlülük. halka karşı sorumluluk duygusu, bizde ise bunu önleyecek güç yoktu. Kaldı ki, ABD, Fransa, İngiltere gibi dünyanın en güçlülere bile, yıllardır uğraşmalarına rağmen bu iki örgütü barıştıramıyorlar!

Bu parçanın sorunlarıyla ve iç savaşla ilgili olarak pek çok toplantıda, konferansta konuştum, kendi adımla ve değişik adlarla yazdım. Şimdi bir kez daha yazmak, açık söyleyeyim ki, bana zor geliyor. Konuşmak ve yazmak neyi değiştiriyor ki, diye düşünüyorum. Benzer şeyleri tekrarlamak cansıkıcı. Aynı şeyleri dinlemek ve okumaktan okuyucuya da herhalde gına gelmiştir.

Yine de, sorun orta yerde durdukça bir çözüm aramak, konuşmak ve yazmak zorundayız. Bu sözlerin, kendilerini, varlığı ve yokluğu bile tartışılı bir "iktidarın" kavgasına kapırmış ve gözleri dünyayı gör-

"Körfez Savaşı sonrası, 1991'de Birleşmiş Milletler kararıyla oluşan güvenlik kemeri, hem bu parçadaki Kürtler için, hem de Kürt halkının tümü için büyük bir umuttu. Sürülen, dağılan Güneyli Kürtler yerlerine dönüp yaralarını sarabilir, tarihlerinde belki de ilk kez ele geçen böylesine güvenceli bir ortamda ulusal bir yönetimin temellerini atabilirlerdi.

Bu, Kürtler bakımından kurtuluş yolunda büyük bir adım, sağlam bir temel olabilirdi."

meyen liderlere bir yararı olmasa bile..

Kısa Süren Özgürlük Coşkusu ve Ambargo

Körfez Savaşı sonrası, 1991'de Birleşmiş Milletler kararıyla oluşan güvenlik kemeri, hem bu parçadaki Kürtler için, hem de Kürt halkının tümü için büyük bir umuttu. Sürülen, dağılan Güneyli Kürtler yerlerine dönüp yaralarını sarabilir, tarihlerinde belki de ilk kez ele geçen böylesine güvenceli bir ortamda ulusal bir yönetimin temellerini atabilirlerdi. Bu, Kürtler bakımından kurtuluş yolunda büyük bir adım, sağlam bir temel olabilirdi.

Başlangıçta işler iyi gitti. Sınır bölgelerine yığılan, başka ülkelere sığınan Kürtler döndüler, uluslararası yardım kuruluşlarının da desteğiyle yaralarını sarmaya başladılar. Yakılıp yıkılan köylerde yeniden yapım başladı. Tarım canlandı. İki-üç yıl içinde verimli topraklar ekili hale geldi, bağlar onarıldı ve eşi az bulunur otlaklarda sürüler boy gösterdi. Yani en azından, halkı doyurmak için bölgenin kendi olanakları, fazlasıyla vardı.

Tüm partilerin katılabildiği serbest seçimler yapıldı, ulusal

parlamento ve hükümet oluştu. Kürt halkı bu parçada ilk kez özgürlüğü böylesine tadıyordu ve coşku doruklardaydı. Kürdistan'ın diğer parçalarından ve yurt dışından Kürt aydınları, yurtseverler, politik mülteciler, düşman güçlerle çevrelenmiş bölgeye tüm gidiş geliş güçlüklerine rağmen, buraya akın ettiler.

Ama bu coşku, ne yazık ki pek kısa sürdü. Kürt halkı biçimsel olarak özgürdü, ama bu tek başına yetmiyordu. İş, ekmek ve düzen de gerekti. Oysa sorunlar büyüktü. En başta, Irak'ın tümü gibi Kürdistan'ın bu parçası da Birleşmiş Milletler'in koyduğu ambargo altında idi. Bu nedenle tarım ürünlerini yasal biçimde ihraç etmek ve dışardan gerekli olan malları satın almak, hatta bağış bile olsa, getirmek mümkün değildi. Ürünler illegal yollardan ve yok pahasına sınırları aşır Irak, İran, Suriye ve Türkiye'ye giriyordu. Kürdistan'da varolan bazı fabrikaları (çimento ve tekstil gibi) çalıştırmak için yedek parça bile getirilemiyordu. Aynı nedenlerle, özgür bölgedeki kimi petrol kuyuları işletilemiyordu. Gerek Irak-İran arasındaki 8 yıllık savaş, gerekse, Kürtlerle merkezi yönetim arasındaki çok daha uzun

sürekli savaş yüzünden Kürdistan'da önemli alanlar mayınlanmıştı ve çevre ülkeler, en başta da Türkiye, bu bölgeye mayın tarama araçlarının girmesine bile izin vermiyorlardı.

Merkezi yönetimle ilişkiler kopuk olduğu için, Kürtler bakımından ambargo daha da katmerliydi. Petrol Saddam'ın elindeki bölgede kalmıştı ve Bağdat rejimi, petrolü Kürt bölgesine vermiyordu. İlegal yollardan, daha çok Habur yolu üzerinden gelen iş ihtiyacı yetmiyordu ve pahalıydı. Bu nedenle halk büyük sıkıntı çekiyordu. Kürdistan'daki Doka hidroelektrik santrali eksik bir kapasite ile çalışıyordu. Elektrik dağıtım sistemi ise tahrip olmuştu, bir bölümüyle Saddam'ın denetiminde idi ve örneğin Dihok ve Zaho yöresine elektrik verilemiyordu. Bu nedenle halk, enerji ihtiyacını karşılamak için ormanlara yöneldi ve kısa süre içinde ormanlarda büyük tahribat yaşandı, kent ve köylerin çevresi bile çıplak hale geldi.

Kürdistan zaten uzun savaş yıllarında yıkılmış, ekonomisi perişan olmuştu. 1991'i izleyen dönem ise, sözkonusu ambargo ve bölünme ile bu kötü duruma iyice tuz biber ekti. Kürdistan'da işsizlik felaket boyutlarına ulaştı. Memurlara maaş ödenemez oldu. Ödenen ise ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı. Bütün bunlar ticareti de olumsuz yönde etkiledi ve özellikle kentlerde yoksulluk ve açlık başgösterdi. Yiyecekler ve ürünler, örneğin Türkiye'ye göre ucuz olsa da, büyük çoğunluğun satın alma gücü yoktu. İnsanlar yarınlarına güven duymaz oldular. Bu da yağma ve çapulı, hırsızlığı, fuhuşu yarattı.

Denebilir ki, bu parçadaki Kürt halkının yüzyüze kaldığı

"Kürdistan zaten uzun savaş yıllarında yıkılmış, ekonomisi perişan olmuştu. 1991'i izleyen dönem ise, sözkonusu ambargo ve bölünme ile bu kötü duruma iyice tuz biber ekti. Kürdistan'da işsizlik felaket boyutlarına ulaştı. İnsanlar yarınlarına güven duymaz oldular. Bu da yağma ve çapulı, hırsızlığı, fuhuşu yarattı."

ambargo, yaşanan olumsuz gelişmelerin baş nedeni oldu. O, ekonomik yaşamın canlandırılmasını, iş ve ekme sorununun, sağlık ve eğitim sorunlarının çözümünü engelledi. Birleşmiş Milletler Örgütü ve onun kararlarına dayanarak oluşturulan "Çekiç Güç" Kürtlere, onları Saddam'ın saldırılarından koruyan özgür bir alan gösterdi; ama, aynı zamanda ambargonun cenderesine soktu. Açlığın, işsizliğin, yarına güvensizliğin pençesine düşen Kürtler ise bu dev sorunları çözecek bir örgütlenme ve yönetim deneyiminden yoksundular. Üstelik politik planda çekişmeleri geçmişe dayanan, tepeden turnağa silahlı ve en iyi bildikleri şey savaş olan rakip gruplara bölünmüşlerdi. Böyle bir ortamda, sorunlarını çözmek için uzlaşacaklarına, demokratik çarkı çalıştıracaklarına, kolayca karşı karşıya geldiler; küçük pastayı, örneğin Habur kapısı gelirlerini ve dış yardımları bölüşme kavgası başlattılar. Bundan da öte, zambasız, yararsız bir iktidar kavgasına giriştiler. İç savaş böyle

patlak verdi.

Bugün bu kapışmadan ve olan bitenden dolayı Kürt partilerini ve liderlerini suçlamak kolaydır ve onlar bu suçlamayı hak etmişlerdir. Ancak, tek suçlu onlar değil. Irak'ı bölüp, Kürtlere sözde "güvenlik kemeri" sağlayanlar, diğer yandan, tüm Irak'la birlikte Kürtleri ambargo cenderesinin içine, bu müthiş koşullara atarak bu durumu hazırladılar.

Ne ilginçtir ki, bu sorunu tartışan ve Kürtlerin birbiriyle boğuşmasını hayretle karşılayan başkaları gibi, Kürtlerin kendileri de konunun bu yanı üzerinde hiç durmadılar. Ambargonun ne getirip ne götürdüğüne aldırmadılar ve bunu adeta bir kader gibi kabul ettiler!

Körfez Savaşı'nın Nedenleri ve Kürtlere Verilen Rol

Ben bu konuya geçmişte çokça değindim. Ama bir kez daha üzerinde düşünmenin zamanıdır. Ambargo kimin işine yarıyor? Neye hizmet ediyor ve bunun zararını kimler çekiyor? Bununla birlikte, büyük-küçük pek çok gücü karşı karşıya getiren, bölge ve dünya ölçüsünde çıkar çekişmelerine yol açan Körfez sorununda Kürtlere biçilen rol ya da roller nedir ve bu rolleri kimler biçiyor? Bu sorunun da cevabını araştırmak gerekir.

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez kapışmasının hikayesi ve tarafları bellidir. Bunu geçmişte enine boyuna tartıştık. Şimdi, şu kadarını söyleyeyim ki, Körfez Savaşı'nda, bir tarafta güç ve şöhret budalası, maceracı, diktatör Saddam ve onun başında bulunduğu Irak rejimi ise, diğer tarafta, başını Amerika'nın çektiği koca bir kamp var. Bu

kampta petrol zengini Arap şeyh ve emirliklerinin yanı sıra, petrolü ucuza kapatmış ve onu Saddam gibilerinden korumakta kararlı olan Batılı -ve aynı zamanda Japonya türünden Doğulu- sanayi ülkeleri, emperyalistler var. Kuveyt üzerine savaş, iki taraf bakımından da bir hak-hukuk savaşı olmayıp, petrol savaşı idi. Bundan, ABD'nin liderliğindeki kamp üstün çıktı. Bu da doğaldı, güç dengesi onlardan yanaydı.

Elbet bu savaşın ikinci, üçüncü dereceden başka etkileri de vardı. Örneğin, Saddam'ın artan askeri gücü, uzun menzilli füzeleri, kimyasal ve biyolojik silahları karşısında İsrail'i korumak, bu savaşın ikinci dereceden bir nedeni sayılabilir. ABD ve öteki Batılılar, Irak'ın askeri yapısını çöktürerek İsrail'i, Ortadoğu'daki bu en büyük dostlarını güvenceye aldılar. Bu savaşta Irak'ı ezici bir yenilgiye uğratmaları, hava savunma sistemini çöktürtikleri, uzun menzilli füze sistemini, kimyasal, biyolojik ve nükleer silah yapım tesislerini yok ettikleri halde, bir türlü onun yakasını bırakmanın, ambargoyu sürdürmenin, en küçük bahanele Irak'ı

yeniden bombalamalarının baş nedenlerinden biri de budur. Gerçi, Körfez Savaşı'nın başlarında oluşan müttefikler cephesi eski sağlamlığını korumuyor; sözkonusu devletlerin Irak politikaları, çıkarlarına bağlı olarak şimdi oldukça farklıdır. Ama en azından ABD ve İsrail bakımından durum budur. Ve ABD son dönemde Irak politikasını artık BM kararlarından ve "müttefiklerinin" rızasından çok, kendi gücüne dayanarak yürütüyor.

ABD sözde Saddam'la savaşıyor. Ama Saddam'ı yönetimden düşürmeyi gerçekten istiyor mu? Düşürmek istese bile, yerine geçirmek istediği nedir?

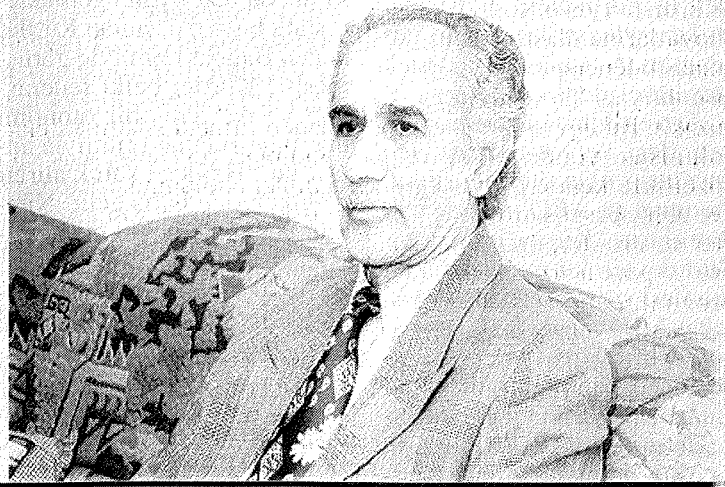
Körfez Savaşı sırasında gördük ki, ABD Saddam'ın sonunu kolayca getirebileceği halde bunu yapmadı. Müttefikler Bağdat'a yaklaşınca durdular. Belki Saddam'ın aldığı darbelerle artık ayakta kalamayacağını sandılar. Ama kaldı. Daha sonra ambargoyla Saddam'ı sıkıştırıp güya iktidarı terke zorladılar; ama o da olmadı.

Ambargo Sünni ve Şii Arabı, Kürdüyle Irak ve Güney

Kürdistan halkını perişan etti. Halk açlık ve sefalet içinde. Hastalar ilaç, bebekler süt bulamıyor; ameliyatlar bile yapılamıyor. Yani ambargo yoksul halkı vuruyor. Saddam ise yine sarayında, yine sırtı pek, karnı tok...

Bu durumda ABD başkanlarının Saddam'la savaşı artık komik olmaya başladı. Ama Saddam sadece bir bahane. Onun kötü şöhreti kamuoyunu uyutmak ve bu politikayı sürdürmek için çok uygun. Filistin'le barış henüz sonuçlanmadığına ve daha geniş boyutta bir Arap-İsrail barışı henüz sağlanmadığına göre, İsrail'i tehdit edebilecek güçlerden birini böylesine kötürüm bir durumda tutmanın yararı var.. Bunun için de ambargo sürmeli; buna uygun gerekçeler olmalı.. Saddam'ın kendisi işte böyle bir gerekçedir. Belki kimilerine şaşırtıcı gelecek ama, ABD'nin belki de en istemediği seçeneklerden biri Saddam'ın gitmesi ve yerine dünya kamuoyunun kabul edeceği bir yönetimin gelmesidir. Hele hele demokratik bir yönetim işbaşına gelirse cendereyi sürdürmek zorlaşır. Bu ise Irak'ın yeniden toparlanması, ulaşla-

"ABD sözde Saddam'la savaşıyor. Ama Saddam'ı yönetimden düşürmeyi gerçekten istiyor mu? Düşürmek istese bile, yerine geçirmek istediği nedir?"

rarası topluluğa dönmesi olur. ABD'nin istediği bu değildir.

Kürtlere ve Güney'deki Şiilere de işte bu noktada rol veriliyor: Irak parçalı durumda olmalı; Kürtler, Şiiler ve Sünni Araplar birbiriyle çekişmeli; ambargonun sürmesi, Çekiç Güç'ün bölgede kalması için nedenler olmalı..

Çekiç Güç daha baştan. Kürtlerin ve Şiilerin hatırına değil, ABD ve yandaşlarının çıkarına oluşt. Elbet bu gücün Kürtleri ve Güney'deki Şii Arapları Saddam'dan korumada olumlu bir rol oynadığı da açık. Ancak sorun bununla bitiyor mu? Bitmediği görüldü. Irak'ta bugünkü belirsiz ve kötü durum sürüp gidiyor ve ABD ile onun gibi düşünenlerin bu durumu değiştirmek, Kürtlerin durumuna bir çözüm getirmek gibi bir niyetleri de yok. Böyle bir niyet olsa, onlar için ambargoyu Kürdistan üzerinden kaldırıp Kürt halkına soluk aldırma işten bile değildi. Bunu yapmadıkları için de bugün Kürtlerin içine düştüğü durumdan sorumludurlar. Kürdistan Demokrat Partisi lideri Mesut Barzani, bir süre önce bunu açıkça dile getirdi ve Batılılar tarafından içine sokuldukları belirsizliği eleştirdi. "Batılılar Irak'la görüşmemizi istemiyorlar, öyleyse özerk Kürt yönetimini tanısnlar, bize destek versinler," dedi.

Şoven Türk yönetimi, İran gericileri ve Kürt derdinden muzdarip olan ötekiler, bıkıp usanmadan, ABD'nin ve öteki Batılıların "Kuzey Irak"ta bir Kürt devleti kurmak istediklerini ileri sürüyorlar. Oysa gerçekte ABD'nin de ötekilerin de böyle bir derdi yok. Herkes kendi çıkarına bakıyor ve bu aşamada böyle bir şey, bir Kürt devletinin kurulması, onların da işine gelmiyor. Kimse Kürt-

ABD'nin ya da başka devletlerin kendi çıkarlarına uygun politikalar izlemeleri doğaldır.

Bundan dolayı onları suçlayamayız.

Uluslararası politika ne yazık ki böyledir; o, ilkelere, insani değerlere göre değil, bencil çıkarlara göre biçimleniyor.

Biz Kürtlere gelince, bunu bilerek kendi ulusal politikamızı belirlemeliyiz. Büyük ya da küçük bir başka devlete bel bağlayarak, güvenerek kurtuluş bekleyemeyiz.

lerin hatırına Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi, onların yanı sıra tüm bir Arap dünyasını karşıya almak istemiyor. Onların istediği, Kürtlerin bir devlet kurup özgürlüğe ve barışa kavuşmaları değildir, istedikleri Kürtlerin Saddam'la boğuşmalarıdır.

Çok açık. Kürtlere diyorlar ki: "Sakın Saddam'la görüşmeyin!" Ama, Türkiye'yi, İran'ı ve bölgeyi Irak'ın bir parçası sayan Arap devletlerini rahatlatmak için de, "bir Kürt devleti asla kurulamaz" diye sık sık demec verme gereğini duyuyorlar...

Bir Kürt devleti eğer kurulmayacaksa, Kürdistan'ı bölüşmüş devletlerin yanısıra, pek sayın ABD, İngiltere ve Fransa'nın da bize uygun gördükleri statü buysa, o zaman Kürtler neden Bağdat rejimiyle görüşmesin? Kürtler belki federasyon ya da geniş bir otonomi üzerinde Bağdat rejimiyle anlaşsınlar.. Böylece soluk alırlar ve ülkelerine barış gelir. Nitekim geçmişte böyle bir anlaşma pekala oldu.

1970'lerde de böyle olmuştu. Kürtler Saddam'la otonomi konusunda anlaşmaya varmışlardı. Ama, petrolleri millileştirdiği için Saddam'a öfkeli olan ABD devreye girdi ve o zamanki Kürt lideri Mustafa

Barzani'ye destek vad ederek savaşa devam etmesini istedi. Kürtler buna güvendiler, ama ABD ve İran'ın oyununa geldiler; savaşın ortasında yalnız bırakıldılar. Yarın da Bağdat'ta Saddam gider, ABD'nin istediği gibi bir yönetim olursa Kürtlerin durumu ne olacak?

Besbelli bu, ABD ve dostlarının umurunda değildir. Onlar, Irak'ı Arabı, Kürdü, Sünni ve Şiisiyle bir cendere içine sokmuşlardır ve politikaları mümkün olduğunca bu durumun uzun sürmesini sağlamaktır. Evet, gerçek budur ve bunun barışçı ve insani amaçlarla hiçbir ilgisi yoktur.

ABD'nin ya da başka devletlerin kendi çıkarlarına uygun politikalar izlemeleri doğaldır. Bundan dolayı onları suçlayamayız. Uluslararası politika ne yazık ki böyledir; o, ilkelere, insani değerlere göre değil, bencil çıkarlara göre biçimleniyor.

Biz Kürtlere gelince, bunu bilerek kendi ulusal politikamızı belirlemeliyiz. Büyük ya da küçük bir başka devlete bel bağlayarak, güvenerek kurtuluş bekleyemeyiz.

Kürdistan

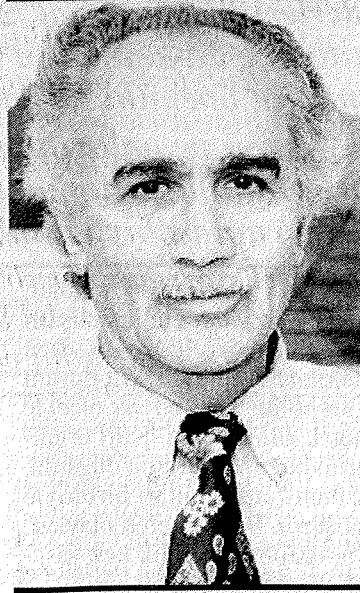
Çevresindeki Kuşatma

Diğer yandan, tek olumsuz durum ambargo değildir. O ol-

masa bile Kürtlerin dış dünya ile ilişki sağlamaları, ticaret yapmaları ve yardım almaları kolay değil. Onlar yıllardır zaten, meşru haklarını tanımayan ve Kürt ulusal mücadelesini boğmak için her araca baş vuran Irak rejimine karşı savaşıyorlar. Ama çevreleri tümünden dost olmayan güçlerle çevrilidir. İran, Türkiye ve Suriye de burada ne bağımsız bir Kürt devleti, hatta ne de özerk bir yönetim istiyorlar. Bu nedenle, Körfez Savaşı sonrası fiilen ortaya çıkan Kürt parlamentosu ve hükümetinden çok rahatsız oldular. Burada istikrarı boğmak ve Kürt ulusal yönetimini yıkmak için yıllardır bir başlarına ve -aralarındaki derin kin ve düşmanlıklara rağmen- ortaklaşa yoğun çabalar içinde. Bu devletler ya kapılarını Kürtlere tümünden kapamışlar, ya da kimi sınırlı ilişkileri, Kürt hareketini denetlemek, kendi çıkarlarına yönlendirmek için kullanıyorlar. Kürtlerin kendi aralarında çatışmalarında onların dayatmalarının, kışkırtmalarının büyük payı var. Kürdistan'da, pekçok sabotajlar yaptılar, zaman zaman sınırları aşıp saldırdılar.

Ama bundan dolayı onları suçlamanın bir yararı yoktur. Ülkemizi bölmüş ve yıllardır Kürt halkıyla savaşıyan bu devletlerden farklı bir tutum beklenemezdi. Biz Kürtler bu gerçeği göz önüne alan bir politika izlemek zorundayız. Ne yazık ki Kürt hareketinin bunu gereği gibi yaptığı söylenemez.

Bir parçada özgürlük için mücadele eden, ağır zulüm ve zorbalık karşısında silaha sarılan Kürt örgütleri, destek için Kürdistan'ın diğer bir parçasını elinde tutan öteki komşu devletlere başvuruyorlar. Bu, Kürdistan'ın çevresinin bu

"Ülkemizi bölmüş ve yıllardır Kürt halkıyla savaşıyan bu devletlerden farklı bir tutum beklenemezdi. Biz Kürtler bu gerçeği göz önüne alan bir politika izlemek zorundayız. Ne yazık ki Kürt hareketinin bunu gereği gibi yaptığı söylenemez."

güçlerce sarılı olmasının da yarattığı çaresizliğin ürünüdür. Ama bu devletler Kürtlere dost değildir ve bu ilişkiler çok sakıncalıdır. Kürt ulusal hareketinin bu tür ilişkilerde çok dikkatli ve ilkel olmaları gerekir. Söz konusu sömürgeci devletler arasındaki çelişkilerden elbet yararlanmak mümkündür. Ancak ipleri de onlara kapırmamak gerekir. Bu ilişkilerin sınırları olmalı. En başta, ulusal hareketin çıkarına olmayan dayatmalara evet denmemeli. Örneğin bu ilişkiler başka Kürt örgütlerinin zararına olmamalı. İran Kürdistanı Demokrat Partisi'nin ilişkileri bu bakımdan olumlu örnektir. Bu parti'nin yıllardır Bağdat'la ilişkileri var; ama bu nedenle Irak Kürt örgütlerine zarar verecek herhangi bir angajmana girmemiştir. Yine, Türk yönetiminin, Türkiye Kürtlerine zarar verecek türden istemlerine evet demediği için, İran KDP'nin Türkiye ile bu türden sıcak ilişkileri yoktur. Oysa Irak Kürt örgütleri ve PKK bu konuda gereken mesafeyi koyamamışlardır. Bu

yüzden de zaman zaman diğer Kürt örgütleriyle çatışma durumuna düşmüşlerdir. Bu çatışmalar hem kendilerine, hem de bir bütün olarak Kürt ulusal hareketine ciddi zararlar vermiştir. 1981'deki Irak KDP ve İran KDP arasındaki çatışma bu türdür ve sorumlusu İran'ın dayatmalarına hayır diyemeyen Irak KDP'dir. 1992'de Türkiye'nin baskıları sonucu Irak KDP ve Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) PKK ile çatışmışlardır. 1995'te Suriye ve İran'ın dayatmaları sonucu PKK Irak KDP'ye savaş açmıştır. Irak KDP ve KYB arasında 1994'te patlak veren ve bugüne kadar bir türlü sona ermeyen çatışmada da, Güney Kürdistan'da hegemonya kurma hevesinin, yani iktidar hırslının yanı sıra, Türkiye ve İran'ın rolü büyüktür.

Kürdistan'ı Bölüşenlere Dayanarak Kurtuluş Mümkün Mü?

Söz konusu durum Kürt

“Kürt örgütleri ve liderlerinin pek çoğu, zafere ulaşmak için bilinçli ve örgütlü kitlelere dayanmanın ve ulusal güçlerin birliğini sağlamanın önemini de kavramadılar.

Bunun için kitlelerin çıkarını ve onların mücadelesini ciddiye alan bir dünya görüşü, halk çoğunluğunun istemlerine cevap veren bir program ve birlik anlayışı gerekir.”

ulusal hareketi için büyük bir açmazdır. Kürt örgütleri, ülkemizi bölmüş düşman güçlerin istem ve dayatmaları sonucu birbirleriyle savaşarak nasıl ulusal amaçları gerçekleştirebilirler? Bu bir iç kanamadır ve Kürt ulusal hareketini perişan etmektedir. Öncelikle buna çözüm bulmak gerekir. Çözüm ise, bağımsız bir politikayı titizlikle korumakta ve ulusal çıkarları tek tek örgütsel çıkarların önünde tutmaktır. Gerçekte her bir örgütün uzun vadeli çıkarı da bundadır.

Kurtuluş mücadelesinde en başta halkımızın özgücüne güvenmeli, onu harekete geçirmeliyiz. Bu ise Kürt ulusal güçleri arasında birlikçi bir anlayışla sağlanabilir.

En önemlisi, bölünmüş ve düşman güçlerle kuşatılmış Kürdistan coğrafyasını, bu çok önemli gerçeği göz önüne alarak, kendi koşullarımıza uygun bir strateji izleme gereğidir. Komşu halklarla sıkı bir ittifak kurmadan, devrimci dalgayı birlikte yükseltmeden, demokrasi mücadelesini birlikte vermeden bu kuşatmayı kıramaz, zafere ulaşamayız. Dolayısıyla, ittifaklar politikasında bunu esas almalı. Mücadele biçimlerinde bu durumu dikkatle göz önünde tutmalı.

Kürt hareketi bu olguları yeterince göz önünde tuttu mu? Kanımca hayır. Yurtsever örgütlerin büyük çoğunluğu kurtuluşu kestirme yoldan silaha sarılmakta gördüler ve ya bu

kuşatma içinde tez boğuldular, ya da Kürdistan'ı bölüşmüş ülkelerden biriyle savaşırken ötekilere sığındılar. Bu durum Kürt politikasını büyük ölçekte ipotek altına soktu, Kürt örgütlerini bağımlı duruma düşürdü. Zaman zaman onları birbirleriyle çatıstırdı. Bu acı veren olayları, “birakujileri” birçok kez yaşadık, yaşamaktayız.

Kürt örgütleri, Kürdistan'ın bir parçasını elinde tutan bir devlete veya devletlere dayanarak diğer parçasında kurtuluş mücadelesi verilemeyeceğini ne zaman anlıyacaklar?

Ulusal Güçlerin

Birliği Sağlanmadan

Kurtuluş Mümkün Mü?

Kürt örgütleri ve liderlerinin pek çoğu, zafere ulaşmak için bilinçli ve örgütlü kitlelere dayanmanın ve ulusal güçlerin birliğini sağlamanın önemini de kavramadılar. Bunun için kitlelerin çıkarını ve onların mücadelesini ciddiye alan bir dünya görüşü, halk çoğunluğunun istemlerine cevap veren bir program ve birlik anlayışı gerekir. Oysa pratikte çokları, kitleleri bilinçlendirici, örgütleyici bir siyasal çalışmadan ve onları bir program doğrultusunda harekete geçirmekten çok, şiddetle dayalı bir çalışma tarzını tercih ettiler. Örgütlerin kendi aralarındaki ilişkilerde de iş ve güçbirliğinden çok, sürütüşme ve çatışma, zora dayanarak hegemonya kurma, diğerini mücadele alanından sil-

me anlayışı ağır bastı. Böyle bir anlayışla halkın gücü seferber edilemez, ulusal cepheler oluşamazdı.

Kuşkusuz olup bitenler, diğer etkenlerin yanı sıra, Kürt toplumunun ekonomik ve sosyal yapısıyla, politik örgütlerin sınıfsal konumuyla yakından ilgilidir. Liderlerin ve partilerin rolü ve etkinliği ne olursa olsun, politika son tahlilde, somut gerçekliğin bir ürünüdür. Ama konuyu fazla dağıtmadan Güney Kürdistan'daki son gelişmelere dönelim ve bu duruma nasıl gelindi sorusuna cevap arayalım. Bunun için de, çok daha geriye değilse bile, en azından özgür bölgenin ortaya çıktığı 1991 yılı ortalarına kadar gitmek gerekir.

Demokrasi Deneyimi

Yokluğu ve İki Başlılık

1991 yazında, Birleşmiş Milletler kararıyla Kürtler için Güney Kürdistan'da, başkalarının deyişiyle “Kuzey Irak”ta bir güvenlik kemeri oluştuktan bu yana beş yıldan fazla bir zaman geçti ve bu az bir süre değildir. Kürt ulusal güçleri ne yazık ki bu dönemi iyi değerlendiremediler; tam tersine, zamanlarını bir iç boğuşmayla geçirerek akıl almaz bir şekilde heder ettiler.

Neden böyle oldu? Nedenlerin bir bölümünü yukarıda saydık. Bir de bölgedeki sosyal ve politik duruma, olup bitenlere daha yakından bakalım.

Merkezi hükümet güçleri-

"Yaşananlar şunu açıkça gösterdi: Bu partiler ve bu liderler, zor koşullarda yıllarca savaşımlar, ama yığınları ileri bir program üzerinde örgütlemeyi, eğitmeyi başaramamışlardı. Silahlı mücadelede, partizan savaşında ustalaşmışlardı. Ama kurtuluş savaşı, devrimci savaş yalnızca bu değildir ve bunun yetmediği görüldü. Kitleler savaş içinde, aynı zamanda yeni toplumun ekonomik, sosyal politik örgütlenmesi için de eğitilmelidirler."

nin çekilmesi ve göçmen Kürtlerin ve politik liderlerin dönüşü ile özgürleşen bölgede büyük bir ulusal coşku yaşandı. Kürt liderler uzun süren savaş yıllarında belli bir yönetim deneyi kazanmışlardı. Ayrıca, bir bölümü Batı ülkelerinde okumuş veya uzun yıllar kalmıştı; demokrasi konusunda bilgililer. Dolayısıyla, ulusal bir yönetim çarkı oluşturmak ve demokratik süreci başlatmak zor değildi. Nitekim bu yönde önemli adımlar atıldılar. Yapılan seçimlere, Komünist Parti, Sosyalist Parti ve İslami Parti dahil, tüm partiler katıldı ve seçimler oldukça demokratik biçimde geçti. Tek olumsuzluk, barajın yüksek tutulmasıydı ve ancak iki büyük parti, KDP ve KYB parlamentoya girebildiler. Ulusal parlamento toplandı ve hükümet kuruldu. Hükümette komünistlere ve Asuri azınlığa da yer verildi.

Ancak bununla iş bitmedi. Bu sürecin işleminin önünde, yukarıda sayılan olumsuz etkenlerin yanı sıra, başka engeller, zorluklar vardı. Bunlardan biri, Kürt toplumunun demokrasi deneyiminin yokluğu idi. Türkiye'nin, demokrasi adı altındaki iğreti ve zorba rejimini saymazsak, bölge halklarının hiç birinin bu konuda doğru dürüst bir deneyimi yoktu. Öyle olunca da, yıllar süren savaş-

la bitkin düşmüş, yoksul ve yıkılmış bir ülkede, bunca ağır sorunun içinde demokratik süreci düzenli biçimde işletmek ancak olağanüstü bir önderlik becerisi isterdi. Oysa Kürtler böyle bir önderlikten yoksundular.

Bir ulusal cepheye sahiptiler, ama bu cephe pek sağlam değildi. Cephenin içindeki partiler, özellikle de iki büyük parti, KDP ve YNK geçmişte pek çok kez çatışmışlardı ve aralarındaki güvensizlik ve rekabet sürüp gelmekte idi. Bu güvensizlik ve rekabet, olumsuz gelişmelerin başlıca nedenlerinden biri oldu. Geçmişte rejimle işbirliği yapmış aşiret reisleri, çıkarıcı unsurlar her iki partiye de doluştular. Geçmişte partizan savaşında en büyük fedakarlıkları yapmış kadrolar ise arka plana düştüler.

İki büyükler, KDP ve KYB, güç toplamak için öncelikle parlamentoya girememiş küçük partilerin bir bölümünü, kimi zaman görüşmelerle, kimi zaman çatışmalarla dağıttılar, bölüştüler. Kürdistan Halk Partisi ve Sosyalist Parti böylece sahneden çekildi. İslami hareketin güçlü bir kolu KYB tarafından ezildi. Eski ve güçlü bir mücadele deneyimi olan Komünist Partisi bölündü, ama varlığını korudu. Derken, aradan iki yıl geçmeden iki büyük-

ler karşı karşıya geldiler.

Hükümet ve parlamento bu ikisi arasında fifti-fifti bölünmüştü; bir türlü de birliğini sağlayamadı, ulusal bir parlamento dönüşemedi. Her kanat, her bakanlık, kendi partisinin hizmetinde oldu. Siyasal yaşam, bu iki partinin renklerine uygun olarak yeşil ve sarı arasında bölündü. Giderek büyüyen ve sonunda silahlı çatışmaya, iç savaşa dönen bu çekişme yüzünden parlamento ve hükümet toplumun yüzyüze olduğu büyük ve acil sorunlara çözüm bulmak için yoğunlaşmadı, projeler üretmedi, daha sonra da tümüyle işlevsiz hale geleerek dağıldı.

Örgütsüz ve Hedefsiz Yığınlar

Yaşananlar şunu açıkça gösterdi: Bu partiler ve bu liderler, zor koşullarda yıllarca savaşımlar, ama yığınları ileri bir program üzerinde örgütlemeyi, eğitmeyi başaramamışlardı. Silahlı mücadelede, partizan savaşında ustalaşmışlardı. Ama kurtuluş savaşı, devrimci savaş yalnızca bu değildir ve bunun yetmediği görüldü. Kitleler savaş içinde, aynı zamanda yeni toplumun ekonomik, sosyal, politik örgütlenmesi için de eğitilmelidirler. Asker ve sivil kadrolar, aynı zamanda yaratıcı çalışmaya, özveriye, paylaşmaya dayalı yeni toplumsal ilişkilere alıştırmalıdır. Yurt sevgisi aynı zamanda doğanın, ortak malın titizlikle korunmasıdır. Oysa savaş içinde bu ilişkilere ve değerlere pek aldırış edilmemişti. Düşman gidip de bir başarına kaldıkları zamansa, yeni hayatı örgütlemek için ne düşünsel, ne de örgütsel planda hiç hazır değillerdi. Aksine, merkezi hükümetin bıraktıklarına karşı bir yağma başladı. Daha önce

merkezi yönetimin, yani Bağdat rejiminin denetlediği kamuya ait malların bir bölümüne, güçlerine göre partiler el koydu, bir bölümü ise -ki bunların arasında saraylar, oteller, ulaşım ve iş araçları, telefon ve elektrik hatları vardır- soyuldu, yağmalandı, yıkıldı, yerle bir edildi. Saddam'ın sağlam bıraktığının bir bölümü de böyle yok oldu. Rejimin birliklerinin kaçarken bıraktıkları sahra toplumlarının çoğu bulundukları yerde çürüdü, bazıları İran'a hediye edildi.. Yapım halindeki Beğme Barajı'nın yüzlerce iş makinası -greyderler, dozerler, kamyonlar- İran'a taşınıp yok pahasına satıldı. Ormanlar tahrip edildi. Bu yağmadan aslan payını alanlar güçlüler oldu: Aşiret reisleri, ağalar, partilerin etkili kadroları.. Partiler, hem kendi kadroları bu işin içinde olduğu, hem de, aşiret reislerini, ağaları küstürmek için, bu akılalmaz yağma ve yıkıma seyirci kaldılar.

Oysa bu ulusal servetti ve titizlikle korumak gerekirdi. Ne yazık ki sözkonusu siyasi partiler ve liderler, bu konuda şaşılacak derecede ilgisiz ve sorumsuz davrandılar.

Üretim Seferberliği Gerekliydi

Bu aşamada, yapılacak işlerin başında özerk yönetimin maliyesini düzenlemek, bir üretim seferberliği başlatmak ve sosyal yaşamı yeniden düzenlemek, herkes için iş ve ekmek sorununa çözüm bulmaktı. Ekmek olmadan özgürlüğün bir anlamı yoktu.

Ambargo ve kuşatma nedeniyle bölgenin gelirleri sınırlıydı; ama olan da az sayılmazdı. Daha önceki bölümlerde bahsettiğim gibi, tarım kısa sürede canlanmıştı. Ticaret, ille-

"Bu aşamada, yapılacak işlerin başında özerk yönetimin maliyesini düzenlemek, bir üretim seferberliği başlatmak ve sosyal yaşamı yeniden düzenlemek, herkes için iş ve ekmek sorununa çözüm bulmaktı. Ekmek olmadan özgürlüğün bir anlamı yoktu."

gal yollardan olsa da sürmekteydi. Habur kapısında ve İran sınırında bu yoldan bir miktar gelir sağlanmakta, ayrıca bir hayli dış yardım alınmakta idi. Bunların çoğu yardım kuruluşları tarafından sağlanan yiyecek, giyecek, köylerin yeniden inşasıydı. Çaba gösterilse bu yardımlar daha da artabilirdi. Hatta, uluslararası kamuoyuna yönelik iyi bir çalışma yapılsa, Kürdistan üzerinden ambargo bile kaldırılabilir, en azından hafifletilebilirdi. Öncelikle maliyenin düzenlenmesi ve mevcut gelirlerin merkezde toplanarak iyi biçimde sarfi gerekirdi.

Ayrıca bir üretim seferberliği ile köylerin yeniden inşası, yolların ve kimi fabrikaların onarılması, hafif sanayinin canlandırılması mümkündü. Halk, özgürlüğün yarattığı coşku ile buna hazırды. Ancak bunun için siyasi partiler ve liderler örnek olmalıydı, bu işin başını çekmeliydiler. Sıkıntılar da bölüşülmeliydi. Böyle bir durumda kitleler liderlere güven duyacaklar, yeni fedakarlıklara katlanacaklar ve çapula, yağmaya değil, yapıcı, yaratıcı işe yöneleceklerdi. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin bir düzene sokulması da böyle müm-

kündü.

Eğer politik liderler bunu başarabilselerdi bugün Güney'de bambaşka bir Kürdistan'la karşı karşıya kalacaktık. Bu, gerçekten özgür ve örnek Kürdistan olacaktı. Tüm sorunlarını çözmüş olmasa bile, acil ve hayati sorunlarını çözmüş, toplumsal yaşamı bir düzene sokmuş, barış içinde, kendine güvenen ve uluslararası prestiji yüksek bir Kürdistan..

Böyle bir Kürdistan'ı kimse yeniden işgal ve tutsak edemez, Kürt halkının elinden özgürlüğü alamazdı. Gelişmeler ya Kürt halkının düşmanlarının çok korktuğu gibi bağımsız Kürdistan'ı yarattı, ya da, Irak çerçevesinde Kürtlerle Araplar arasında bir federasyon gerçekleşirdi. Bunların her ikisi de Kürt halkının özgürleşmesi yolunda çok büyük adımlar olurdu.

Ancak, ne yazık ki sözkonusu partiler ve liderler bunu yapmadılar, düşünmediler bile. Partilerin üst kadroları, Başçıların bıraktıkları saray gibi evlerde, köşklere oturuyorlardı, halkın ekmek bulamadığı koşullarda bile sofraları zengindi. Halkın çektiği sıkıntıları paylaşmak için hiç bir çabaları, üretimi düzenlemek, bunun için kitleleri eyleme geçirmek için hiç bir projeleri yoktu. Bütün dertleri, nasıl karşı tarafın hakkından gelecekleri, iktidarı ve iktidar nimetlerini tümüyle kendi ellerine geçirecekleri idi.

Kördögüşünde Kim Haklı, Kim Haksız?

İşte bu tutum, siyasi kadrolarda, yöneticilerde ağır basan bu dargörürlük, bu bencillik ve hırs, olayların bu duruma gelmesinin baş nedenidir. Bu yüzden bir kördögüşüne girdiler, Kürdistan'ı daha da yakıp

yıkıldılar, halkımızın gücünü enerjisini bir iç savaşta tükettiller, beş yılı heder ettiler ve kolay kolay ele geçmeyecek bir kazanımı tehlikeye soktular.

Bu kördögüşünde üstün çıkmak için, denize düşen misali yılana sarıldılar. Kimisi Ankara'ya, kimisi İran'a sığındı. Bu kurtların dayatmalarına evet dediler. Zaman zaman PKK'ye karşı birlikte savaştilar. Zaman zaman PKK'yi birbirlerine karşı savaştırmak için çabaladılar. YNK, İran birliklerinin Koyê'ye kadar gelip İran Kürdistan Demokrat Partisi'ne saldırmasına göz yumdu. yardımcı oldu. Bedir Kuvvetleri'ni Kürdistan'a soktu. Karşılığında İran'dan silah aldı ve KDP ile çatışmada İran topraklarını kullandı. Buna karşılık KDP, azılı düşman Saddam'a başvurdu ve Irak tankları, herkesi, dünyayı ve Kürtleri şaşıratacak biçimde, KDP ile ittifak halinde Erbil'e girdi.

Şimdi Kürtler de kendi aralarında kıyasıya tartışıyorlar: Bu savaşta kim haklı, kim haksız? İran'dan yardım alan Talabani mi, Irak'tan yardım alan Barzani mi? Ama sorun bu mu? Saddam'ın adı çıkmış. Ya İran Kürtlerin dostu mu? Dublin sürecini sabote edenler kimlerdi? Al birini vur ötekine!

Diğer yandan, hem KDP, hem de KYB suçu karşı tarafın üstüne yıkıyor ve diğer Kürt politik örgütlerini kendilerini desteklemeye çağırıyorlar. Bu desteği bulamayınca, ya da yanlışları eleştirildiği zaman bu örgüt ve kişileri taraf tutmakla suçluyorlar.

Biz Kürdistan Sosyalist Partisi olarak başından beri Güney'deki olumlu gelişmeleri destekledik. Ulusal hükümetin ve parlamentonun kuruluşunu sevinçle karşıladık. Yurtsever örgütlerin arasındaki ge-

"Diğer yandan, hem KDP, hem de KYB suçu karşı tarafın üstüne yıkıyor ve diğer Kürt politik örgütlerini kendilerini desteklemeye çağırıyorlar. Bu desteği bulamayınca, ya da yanlışları eleştirildiği zaman bu örgüt ve kişileri taraf tutmakla suçluyorlar."

rilim ve sürtüşmeleri gidermek için çaba gösterdik ve çatışmalar konusunda uyardık. Bu tür çatışmaların hiç birinde taraf olmadık ve çatışmaların sona ermesi için çaba gösterdik. Bizce yurtsever tutum budur. Biz böylesine kördögüşlerine taraf olmayız. Kimse bizden bunu beklemesin.

Liderler, politik şahsiyetler tek tek ele alınsalar, işlerin bu dereceye gelmesinde, kardeş kavgasının başlatılmasında ve devamında belki paylar farklı olabilir. Kimisi daha hırslı, kimisi görece olarak sorumlu davranmış olabilir. Belki günü gelir bu konuda da diyeceklerimiz olur. Ama şu anda bunları tartışmak sorunun çözümüne hiç bir yarar sağlamaz. Üstelik bunlar, yukarıdan beri sayılan etkenlerin yanında ayrıntılardır.

Çözüm Ne?

Şimdi her iki partinin temsilcileri Ankara'da, Amerika-lıların, Türk hükümetinin arabuluculuğunda, Türkmen temsilcileriyle birlikte bir yuvarlak masanın etrafında oturmuş barış koşullarını konuşuyorlar! Televizyonda bu manzarayı seyrederken kendi kendime düşündüm: Masada karşı karşıya oturan iki heyet ne için savaştilar? Bu ABD ile Vietnam'ın, ya da Filistin'le İsrail'in savaşı gibi bir şey miydi?!. Kürt halkı bakımından acı, yüzkarası bir durum.. Sözkonusu partiler ve liderler işte Kürt davasını bu duruma düşürdüler. Bu onların geçmişte-

ki uzun ve zorlu mücadeleleri için de büyük bir ayıptır.

Barışsalar yine de iyi! Ama barışabilecekler mi? Kağıt üzerinde evet deseler bile bu ne ölçüde gerçekleşecek? Başka eller bırakacak mı? Bu kaçınıcı barış?

Ama, 1966'daki ilk kapışmadan bu yana olup bitenler bir yana, son üç yılda araya öylesine bir düşmanlık girdi ki barış kolay olmayacak. Üstelik, bu son savaş sırasında tarafların birbirlerine karşı yaptıkları - yağma, acımasız işkence türleri vs.- dehşet vericidir. Açılan yaraların onarılması kolay olmayacak..

Barış olsa bile, onlar bu kafaıyla, bu yapıyla hangi sorunu çözecekler?. Gerçekte, barış diye araya "yeşil hat"lar çiziliyor. Kürdistan'ın dış güçler tarafından dörde bölünmesi yetmiyormuş gibi, şimdi de Güney parçası, bizzat Kürtlerin kendileri tarafından bir daha bölündü.

Peki çözüm ne? Bazılarının dediği gibi bu iki partinin, bu "önderliklerin" gidip yeni önderliklerin gelmesi mi? Bu elbet iyi olurdu, ama kolay değil. Bunu kim ve nasıl yapacak? Güç onların elinde ve halk kiteleri örgütsüz. Yeni partilerin kurulması bile pratikte onların iznine, onayına bağlı! Kaldı ki yeni türden partiler nedir? Emekçi halkın çıkarlarını temsil eden sol partiler mi? Böyle partiler geçmiş dönemde vardı ve hala da var. Ama geçmişte bir seçenek olamadılar, şimdi

olmaları kolay değildir. Kaldı ki, salt programlar ve ideolojik söylemler de yeterli değil, önemli olan sosyal gerçeklerdir, toplumun nesnel koşullarıdır. Geçmişte Talabani'nin Marksist-Leninist görüşler savunduğunu, Yekiti içindeki en güçlü örgüt olan KOMELA'nın Maoist bir örgüt olduğunu unutmamalı. KDP de 1975 yenilgisinden sonra kendisine bir dönem "sosyalist strateji" seçti. Ama bu da ötekisi de geçip gitti. Kürdistan'daki yarı feodal, geri sosyal yapı, öne bu tür önderlikler çıkardı. Türkiye Kürdistanı'nda da bir dizi Marksist-Leninist iddialı örgütün aşiret ve mezhep yapılarına uyum sağladığını, diğer bir deyişle, sıvı gibi, içinde bulunduğu kabın biçimini aldığını hatırdan çıkarmayalım. Belirleyici olan özlener ve söylemler değil, ekonomik ve sosyal yapıdır.

Dolayısıyla "bu önderliklerin modası geçti, yenisini kurmak lazım" demekle durum değişmez. Ne KDP'yi, ne de KYB'yi kolay kolay sahneden silemezsiniz. Onları eleştirmek hakkımız ve bunu gereği gibi yapmalıyız; ama aynı zamanda onlarla birlikte çalışmak zorunda olduğumuzu unutmamalıyız. Bu aşamada yapılması gereken yine de barıştır. Bu kolay değil, ama başka çıkar yol yok. Daha öncesi bir yana, son üç yıllık savaş da gösterdi ki bu güçlerden birinin diğerini sahneden silmesi mümkün değil. O halde onlar birbirlerine katlanmak, birbirleriyle uzlaşmak zorundalar. Daha fazla geç kalmadan ulusal yönetimi canlandırmalı, enerjilerini halkın acil sorunla-

rını çözmeye vermelidirler. Durumu düzeltmek için hala zaman var. Bunu yapmaz da eski kördüğüşünü sürdürürlerse herşey daha da berbat olacak ve bu tarihsel fırsat da tümünden elden gidecektir. Bu durumda kendilerinin de kazanacağı hiçbir şey yoktur.

Çıkarılacak Dersler

Kürt ulusal hareketi aynı zamanda tüm bu olup bitenlerden dersler çıkarmalı. Dış güçlere, Kürdistan'ı bölen devletlere dayanarak, onların desteğiyle Kürdistan'ın kurtulacağı artık kavranmalı. Dış ilişkiler ilkeli, mesafeli olmalı, başkasının güdümüne girilmeli.

Kurtuluş için asıl olarak halkımızın gücüne, ulusal güçlerin birliğine güvenmeli. Örgütler birbirlerinin varlığına saygılı, hoşgörülü olmalı. Ulusal cepheler ancak böyle oluşur ve halkın güvenini, desteğini kazanır.

Ulusal kurtuluş aşamasında, halkın ezici çoğunluğunun çıkarlarına denk düşen bir ulusal demokratik program önemlidir. Kitleler, sabırlı ve enerjik bir çalışmayla bu programa uygun biçimde eğitilmeli, örgütlenmelidir. Daha mücadele aşamasında devrimci ahlak, devrimci ilişkiler, özveri, dürlük örgüte egemen kılınmalı, kadroların yaşama tarzı haline gelmelidir. Örgüt, iktidara ancak böyle hazır olur ve iktidara geldiği zaman şaşırmadan yoluna devam eder.

Böyle bir örgütün sınıf karakteri elbette halkçı olmalıdır. Emekçilerden yana, sol olmalıdır. Kürt toplumundaki egemen sınıflar, feodaller, burju-

valar, zaman zaman, modaya uygun olarak halkçı, hatta solcu görünseler de bunu yapamazlar. KDP'nin ve KYB'nin önderlikleri başka türlü olamazdı.

Bu bizim gibi geri bir toplumda kolay değil, ama bunun bilincinde olan ve devrimin gerçekten devrime benzemesini isteyenlere bu doğrultuda çalışmak düşer.

Böylesine halkçı ve sol çizgide bir örgüt yaratmak diğer ulusal nitelikli örgütleri düşman gibi görmeyi gerektirmez. Aksine onlarla ortak amaçlar için çalışmaya, onlarla bir ulusal cephe içinde güçleri birleştirmeye açık olmak ve bunun için çalışmak gerekir.

Çıkarılması gereken çok önemli derslerden biri de ittifaklar politikasında ve genel stratejide Kürdistan'ın kuşatılmış coğrafyasını göz önünde tutmaktır. Böyle bir coğrafyada, halkımızı tek düşürecek, ülkemizin kana, ateşe boğulmasına yol açacak eylem türlerinden çok, kitleler içinde sabırlı, siyasal çalışmayı ve kitlelere dayanan mücadele biçimlerini esas almalı. Yanyana yaşadığımız halkların devrimci ve demokratik güçleriyle, bunun yanı sıra uluslararası planda ilerici, demokrat, barışsever güçlerle dayanışma ve uyum, hayati derecede önemlidir.

Bu dersleri çıkarabilirsek yaşanan felaketler, çekilen acılar hiç değilse işe yarar ve Kürt hareketinin toparlanması, yollarının sarması, daha sağlıklı kanallara yönelmesi kolaylaşır. Yoksa, olan bitenler karşısında şaşırmakta ve dizlerimizi dövmekte daha çok devam ederiz.

"Kurtuluş için asıl olarak halkımızın gücüne, ulusal güçlerin birliğine güvenmeli. Örgütler birbirlerinin varlığına saygılı, hoşgörülü olmalı."

Kürdistan Sosyalist Partisi (PSK) Merkez Komitesi'nin Ekim ayında yayınladığı bildiriye kamuoyunun çok yönlü bilgilenme sürecine katkıda bulunmak amacıyla yayınlıyoruz.

KÜRDİSTAN SOSYALİST PARTİSİ-PSK

MERKEZ KOMİTESİ BİLDİRİSİ

Kürdistan Sosyalist Partisi (PSK) Merkez Komitesi, ekim ayının ikinci haftasında toplanarak ülke ve bölgedeki gelişmeleri değerlendirdi, kararlar aldı ve aşağıdaki bildirinin kamuoyuna sunulmasını kararlaştırdı:

Güney Kürdistan'a Barış ve Ulusal Birlik Gerekli

Partimiz Güney Kürdistan'da ulusal güçler arasındaki çatışmaları başından beri büyük kaygı ve üzüntü ile karşıladı. Biz bu çatışmaların yol açabileceği olumsuz sonuçlar konusunda tarafları uyardık, sona ermesi için çaba gösterdik. Ne yazık ki bizim ve başka dost ve etkili güçlerin çabaları sonuç vermedi ve bilinen son gelişmelere yol açıldı.

Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) arasındaki çatışmalar, dış güçlerin, özellikle de, bu parçadaki Kürt ulusal yönetiminden aşırı derecede rahatsız olan ve onu boğmak için fırsat kollayan Türkiye, İran gibi komşu ülkelerin, bu parçanın işlerine burunlarını daha fazla sokmalarına yol açtı. Son olarak da KYB İran'ın etki alanına girerken, KDP de Saddam'dan destek arar duruma düştü.

Çatışmalar ağustos ayında çok kanlı bir hal aldı. KDP'nin eylül başında Saddam birliklerinin desteğiyle Erbil'i alması, güç dengesini ondan yana değiştirdi ve kısa sürede Süleymaniye dahil Güney Kürdistan'ın tamamı KDP'nin kontrolüne girdi, KYB güçleri İran sınırına çekildi.

Partimiz, geline aşamada da yapılması gerekenin yine iki taraf arasında bir barış olduğu görüşündedir. İç savaşın halka ve ülkeye yıkımdan başka birşey getirmediği görüldü. Silahlar artık susmalıdır.

Mümkün olan en kısa zamanda genel se-

çim yapılmalı ve KYB dahil, tüm partiler seçimlere serbestçe katılmalıdır. Ulusal parlamento ve hükümet yeniden oluşmalıdır.

Bir ulusal ordu ve polis gücü oluşturulmalı, ülkede güvenliği bu güç sağlamalı, siyasi partilerin veya başka grupların silahlı güçleri dağıtılmalıdır.

Ulusal yönetim ekonomiyi canlandırmak ve halkın iş, eğitim, sağlık gibi temel sorunlarını çözmek için gereken dikkat ve çabayı göstermelidir.

Partimiz, KDP'nin bu yöndeki son açıklamalarını olumlu bulur ve KYB liderliğini de uzlaşma ve barış yönünde adım atmaya çağırır.

Bu parçadaki Kürt partileri ve liderleri, beş yıldan bu yana, önlere çıkan büyük tarihi fırsatı bugüne kadar, ne yazık ki iyi değerlendiremediler, yılları heder ettiler. Hiç değilse, bundan dersler çıkarıp, fırsat tümünden kaçmadan bundan sonra sorumlu davranmalıdırlar.

Bugün halka gerekli olan barış ve birliktir. Ancak böylece ulusal çıkarlar savunulabilir ve ulusal amaçlara ulaşılabilir.

Türkiye'nin Yayılmacı Emelleri

Türkiye'deki militarist ve yayılmacı yönetim, son gelişmeleri fırsat sayarak Kıbrıs gibi, Güney Kürdistan'ı da işgal etmeye hazırlanmaktadır. "Tampon bölge", "güvenlik kuşağı" ya da "geçici tehlikeli bölge" gibi nitelemelerle amaçlanan şey, gerçekte bir işgal ve ilhak çabasıdır.

"Tampon bölge", "güvenlik kuşağı" ya da "geçici tehlikeli bölge" gibi nitelemelerle amaçlanan şey, gerçekte bir işgal ve ilhak çabasıdır.

Birleşmiş Milletler Örgütü ve öteki uluslararası kuruluşlar, tüm devletler, militarist Türk rejiminin bu yeni saldırganlığına karşı tutum almalıdırlar. Türkiye'nin, güvenliği nedeniyle yapması gereken başka ülkeleri işgal değil, kendi sınırları içinde, Kuzey Kürdistan'da ve Batı'da yaşayan 20 milyon dolayındaki Kürt halkına hak ve özgürlük tanımak, böylece yürüttüğü kirli savaşa son vermektir. Türkiye'de iç barış ancak böyle sağlanabilir.

Bunun, sınırda üslenen PKK'nin eylemlerini önlemeye yönelik olduğu söyleniyor. Ama bu nedenlerden yalnızca biridir ve bu biçimde, gerçekte PKK'nin eylemleri de önlenemez. Türk rejiminin asıl niyetleri ise Musul'a Kerkük'e kadar uzanmaktadır. O, açık bir yayılma politikası izliyor ve petrol bölgesini ele geçirmeye havesleniyor. Bu amaçla şimdi bir de Türkmen sorunu yaratılmak isteniyor. Ayrıca, bu şekilde Güney'de, otonom veya federal biçimde de olsa, herhangi bir Kürt özerk yönetimini boğmayı, önlemeyi hedefliyor.

Partimiz, yıllardır Kuzey Kürdistan'ı yakıp yıkmakla yetinmeyip, şimdi de Güney Kürdistan'ı işgal çabalarına girişen Türk rejimini şiddetle protesto eder. Kürt halkını Türk sömürgecilerinin bu yeni yayılma ve işgal çabasına karşı bir bütün halinde direnmeye çağırır.

Birleşmiş Milletler Örgütü ve öteki uluslararası kuruluşlar, tüm devletler, militarist

Türk rejiminin bu yeni saldırganlığına karşı tutum almalıdırlar. Türkiye'nin, güvenliği nedeniyle yapması gereken başka ülkeleri işgal değil, kendi sınırları içinde, Kuzey Kürdistan'da ve Batı'da yaşayan 20 milyon dolayındaki Kürt halkına hak ve özgürlük tanımak, böylece yürüttüğü kirli savaşa son vermektir. Türkiye'de iç barış ancak böyle sağlanabilir.

Türkiye'de Devlet Tam Bir Çeteye Dönüşmüştür

Türkiye yılbaşından bu yana iki hükümet değiştirdi. Önce DYP-CHP koalisyonu gitti ANAYOL geldi. ANAYOL iki ay sürmeden çöktü. Şimdi de REFAHYOL hükümeti başta.

Bu hükümet değişiklikleri ülkenin sorunlarına çözüm getirmekten, halkın beklentilerine cevap vermekten çok uzak. Çünkü ülkenin yaşadığı derin ekonomik ve politik bunalım ancak, bugüne kadar izlenen politikalarda köklü değişikliklere giderek, ülkenin

önüne çağdaş ve gerçekçi politikalar konarak aşılabilir. En başta da Kürt sorununa diyalog ve uzlaşma yoluyla barışçı bir çözüm getirip ülkeyi bir yangın yerine çeviren bu kirli savaşa son vermek, kaynakları yıkmaya değil yapmaya yöneltmek gerekir. Demokrasi de ancak böyle bir ortamda yerleşebilir.

Barış olmadan demokrasi olmaz. Barış olmadan ne etmek ne özgürlük olur. Sorunların anahtarı işte buradadır.

Ancak, iktidarı ve muhalefeti ile parlamentoda bulunan düzen partilerinin hiç biri, bu konuda gerçekçi, çağdaş bir programa sahip değil. Hiç biri halkın önüne barışçı bir program koymuyor. Parlamento bir bütün olarak tutucu.

Gerçekte ülkeyi hükümet ve parlamento değil, cuntaların ürünü olan ve yarısından çoğu generallerden oluşan bir avuç adam, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) yönetiyor. İç politikada, dış politikada, her temel konuda o karar veriyor. Parlamento bir danışma meclisi bile değil. Hükümetin ise yaptığı MGK'nın direktiflerini yerine getirmekten ibaret.

Türkiye çoktandır ki tam bir asker ve polis devleti olmuştur. Sözde sivil yönetim 12 Eylül'den kalan faşist çarkın tek tuğlasına bile dokunmadı. Aksine zamanla çark daha da pekişti, gericileşti. Militarizm güçlendi. Savaş yanlıları tüm topluma egemen oldular. Şiddet hayatın her alanını bir ağ gibi sardı. Sistemli işkence, devlet güdümli siyasi cinayetler, yargısız infazlar, faili meçhuller artarak

sürmekte. Uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı ve rant bölüşme çeteleriyle mafya devletin tepelerine doğru yayıldı, devlet mafyalaştı.

Son zamanlarda olup bitenler devletin tam bir komplo ve provokasyon örgütüne, bir çeteye dönüştüğünü gösteriyor.

Daha birkaç ay öncesi, çoğunluğunu asker ve polislerin oluşturduğu ve roket, lanser topları dahil, bir taburu donatacak kadar çok silaha sahip Söylemezler Çetesi ele geçti. Bunun ardından yine içinde çoğu askerlerin yer aldığı ve silah kaçakçılığı yapan bir başka çete ele geçirildi ve bir binbaşı açığa alındı. İstanbul polisinin müthiş bir rüşvet ağı kurduğu, haraç aldığı ortaya çıktı ki içinde, Asayiş Şube Müdürü dahil, beş tane emniyet müdürü var.. Mafya vuruşmalarında taraflar devletin ta doruklarına kadar uzanıyor.

Kürtlere karşı savaşmak için örgütlenmiş ve "Özel Tim" denen faşist rambolar Kürdistan'da kasıp kavuruyorlar. Bu rambolar, birkaç ay önce Güçlükonak'ta 11 köylüyü minibüs içinde yakmış ve bunu kamuoyuna PKK eylemi diye sunmuşlardı.

Kısa süre önce, aynı rambolar Varto kasabasında bir fahişe kadın üzerinde anlaşılmamaktan bir polisi öldürdüler, ama olaya PKK baskını süsü verip, tüm kasabayı, evleri ve dükkanları taradılar, ot yığınlarını ateşe verdiler.

Bunu, Bingöl il merkezine yapılan aynı türden düzmece baskınlar izledi.

Yine birkaç gün önce Hakkari'nin Yüksekova kasa-

Aydınlar!

Barışsever ve demokrat insanlar!

Rejim en başta Türk halkını aldatıyor, yalanla besliyor.

Rejim dünya kamuoyunu en kaba, en iğrenç biçimde yanıltmaya çalışıyor, ya da hiçe sayıyor.

Bu çağdışı, zorba, kanlı rejimin yaptıkları karşısında seyirci kalmayın.

Kürt halkına ve Türkiye'nin tüm barış ve demokrasi güçlerine destek verin.

başında özel tim, köy korucusu ve subaylardan oluşan bir çete ortaya çıkarıldı. Bunlar PKK'li kılığında onlarca kişiyi kaçırıp fidye almışlar, kimini de öldürmüşlerdi.

Bu türden olaylar bitmiyor. Ortaya çıkanlar buzdağının görünen yanı bile değil. Bunların ele geçmesi de bazı rastlantıların sonucudur. Çünkü bu çeteler devlet ve hükümetçe biliniyor; ama üzerlerine gidilmiyor. Bunlar devlet güdümlüdürler, Kürt halkına ve demokrasi güçlerine karşı savaşmak üzere örgütlenmişlerdir.

Rejim son zamanlarda cezaevlerindeki katliamlara da hız verdi. İstanbuldaki cezaevlerinde yapılan katliamın üzerinden daha birkaç ay geçmeden, Diyarbakır cezaevin-

de 11 Kürt tutuklu başlarına çivili sopalarla vurularak öldürüldüler.

Ve son olarak, daha bu olayların sıcaklığı sürerken, Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye'yi teşhir eden raporunun okunduğu günlerde, Diyarbakır'ın bir köyünde dört öğretmen hunharca öldürülerek cinayet yine PKK'ye yüklenmek, dikkatler başka yana çekilmek istendi. Kaşarlanmış politikacılar ve rejimin güdümündeki Türk medyası, iç ve dış kamuoyunu etkilemek için, hiç utanmadan bu olay üstüne dünyanın yaygarasını yaptılar.

Merkez Komitemiz, halkımıza reva görülen bu zulme, zorbalığa ve kamuoyunu yanıltmak ve etkilemek için başvuru tüm bu alçakça yöntemlere karşı iç ve dış kamuoyunu tepki göstermeye çağırır.

Rejim en başta Türk halkını aldatıyor, yalanla besliyor. Rejim dünya kamuoyunu en kaba, en iğrenç biçimde yanıltmaya çalışıyor, ya da hiçe sayıyor.

Aydınlar!

Barışsever ve demokrat insanlar!

Bu çağdışı, zorba, kanlı rejimin yaptıkları karşısında seyirci kalmayın. Kürt halkına ve Türkiye'nin tüm barış ve demokrasi güçlerine destek verin.

Sorumlu hükümet ve devlet adamları!

Uluslararası kuruluşlar!

Türk rejiminin bunca barbarlığı karşısında susmak veya eli bağlı oturmak utandırıcıdır. İnsan haklarını bu denli kabaca çiğneyen, uluslararası

yükümlülüklerini yerine getirmemekte ısrar eden ve uluslararası kamuoyunu hiçe sayan böyle bir rejim karşısında ciddi, işe yarar bir tepki ve yaptırımlar gerekir!

Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımlar durdurulmalıdır.

Kürt sorunu Birleşmiş Milletler'de ve öteki uluslararası platformlarda ele alınmalıdır.

Uluslararası ilgili kurumlar ve sorumlu politikacılar, devlet adamları, hukukçular tüm bunlara seyirci kalacaksa Birleşmiş Milletler İnsan hakları Evrensel Bildirgesi'nin anlamı ne? Avrupa Birliği'nin, AGİT'in demokratik normları, taraflara yüklediği görev ve sorumluluklar boş laftan mı ibaret?

Ne Şeriat ne de Polis Devleti veya Faşizm

Topluma Gerekli Olan Barış ve Demokrasidir

Türkiye'de şu anda, ülkenin temel sorunları, bunların nedenleri, çözüm yolları bir yana bırakılmış, Refah Partisi'nin koalisyon ortağı olmasından kaynaklanan endişeler tartışma gündeminin başına geçirilmiştir. Gerek muhalefet partileri, gerekse asker-sivil bürokrasi bununla meşgul. Bu çevreler mevcut rejimi ve sözde laikliği tehlikede gösteriyor. Bir Atatürkçülük edebiyatı yeniden aldı yürüdü. RP'nin ülkeyi Batı'dan koparıp İslam dünyasına yöneltmek istediği ileri sürülüyor.

RP'nin koalisyon ortaklığını ve Erbakan'ın başbakanlığını önleyemeyen iç ve dış çevreler, en azından RP'yi

Ne Şeriat ne de Polis Devleti veya Faşizm Topluma Gerekli Olan Barış ve Demokrasidir

Kitlelere gelince, onlar için sorun, bunlardan birini ya da diğerini, kırk katır ya da kırk satırı tercih etmek değil. Ne RP'nin şeriatçı düzeni, ne de bugünkü polis devleti, militarist ve faşist düzen. Kürt ve Türk halklarına gerekli olan barış ve demokrasidir.

Partimiz, Kürt-Türk tüm halk kitlelerini, emekçileri, aydınları, barış ve demokrasi yanlılarını bu oyunu bozmaya çağırır. Biz, egemenlerin, düzen yanlılarının ve gerici çevrelerin bu tepişmesinde taraf değiliz.

ehlileştirip tümüyle düzene entegre etmek için son koalisyonla razı oldular. Böylece, eski politikaları RP eliyle yürütüp, onun da başka şey yapamıyacağını, "adil düzen" üstüne yaratılan umutların boşluğunu göstermek istedikler.

Gerçekten de RP'nin eli kolu bağlı gibidir. Yeni koalisyonun memur maaşlarına yaptığı zam enflasyonun çok altında kaldı. Ama bunun bile kaynakları yok. Faiz ve rant sistemi hızından birşey yitirmeksizin işliyor. REFAH-YOL hükümeti de, bir öncekisi gibi KİT'leri, devlet arsa ve konutlarını satarak para bulmaya çalışıyor. Ülke yine IMF'in kapılarında.

Kürdistan'da yürütülen kirli savaşta en küçük bir gevşeme yok. Barış ve diyalog sözü edenler vatan hainliğiyle suçlanıp söylediklerine pişman ediliyor. İç güvenlikle ilgili işlerde parlamento ve hükümetin sözü geçmiyor; bu iş tümüyle MGK'nın ve şahinlerin elinde.

Dış politikada ise koalisyonun RP kanadı dışlanmış durumda. Erbakan bile bu konuda ağzını açıp tek söz söyleyemiyor. Batı ve özellikle ABD, açık açık, RP'yi dışlayıp hükümetin öteki kanadı, hatta doğrudan orduyla işleri yürütmeye kalkışıyor.

Ancak bütün bunlar yine de, RP'ye karşı içte ve dışta varolan kuşku ve yıldırımları azaltmaya yetmiyor. Sözkonusu dış çevreler artık, RP ile koalisyon yapan DYP'ye de güven duymuyor ve Çiller'i açık açık yalancılıkla suçluyorlar. Bu hükümeti alaşağı etmek için bir yandan sivil planda, siyasi partiler ve parlamento çerçevesinde kollar sıvanırken, diğer yandan generaller yeniden bir kurtarıcı pozunda öne çıkıyorlar. Yeni bir darbe hazırlığından söz ediliyor. Değişik türden muhtıralar veriliyor.

RP ise, köprüyü geçinceye kadar ayağa dayı demek taktikğini izliyor. İçerde zamanı iyi kullanıp kadrolaşmaya çalışıyor. Dış politikada Erba-

kan'ın İslam ülkelerine, özelikle de İran, Libya, Nijerya gibi "aykırı" ülkelere yaptığı ziyaretlerle tabanına ve İslam dünyasına farklı bir mesaj veriyor.

Biz, Kürdistan Sosyalist Partisi olarak RP-DYP koalisyonundan da ülke sorunlarına çözüm yönünde olumlu bir adım beklemedik, beklemiyoruz. Bu hükümetin, Çiller'i yüce divana gitmekten kurtarmak ve benzeri ahlaki olmayan hesaplar üzerine kurulduğu bir gerçek. Ayrıca RP'nin, İslami değerlere dayalı "adil düzen"i, maddi temelleri olmayan, boş bir düştür. Yüzyıllar öncesinin şeriatçı toplum ve yaşama tarzının halka getirebileceği bir kurtuluş yoktur. Bu ileriye değil, geriye dönük bir özlemdir.

Ancak şu andaki düzen de. işkencesi, zulmü, kitlelere getirdiği açlık ve yoksullukla RP'nin vadettiğinden daha az kötü değil. REFAHYOL hükümetine verip veristiren muhalefet partileri ve onların liderleri, Yılmaz, Ecevit, Baykal ve ötekiler, bu düzene bir şey demiyorlar. İşkenceye, kanlı cinayetlere, kirli savaşa, sürgüne karşı çıkmıyorlar. Laiklik ve Atatürkçülük adına orduyu imdada çağıran çevreler de kirli savaşa karşı açık, net bir tutum takınmıyor, aksine bu iğrenç savaşı vatan-millet adına destekliyorlar. Bunlarda barış ve demokrasi arayışı yok. Sonuç olarak, bunların yaptığı daha az ahlakdışı değil. Bunlar, RP'ye, şeriata karşı çıkma adına, bugünkü çağdışı, zalim rejimi, faşist çarkı meşrulaştırıyorlar.

Üstelik bir kez daha general-lere sığınıyorlar, faşizme çanak tutuyorlar.

Gerçekte, kitlelerin yüzünü RP'ye, ılımlı ya da radikal islami akımlara çeviren de bu düzenin kötülüklerinden başkası değil. Rejimin acımasız baskı ve sömürsünden bıkan, ekmek ve özgürlük arayan kitleler, demokratik kanallar tıkalı olduğu, bir çıkaryol bulamadıkları için çaresizliğe kapılıyor ve kurtuluşu dine sarılmakta buluyorlar. İran'da da böyle oldu. Cezayir'de ve ötekilerinde de aynen böyledir.

Üstelik, sömürücü egemen güçler, yıllardır dini hareketi sola ve Kürt ulusal hareketine karşı kullanmaya çalışıyor, dini kurum ve akımları besliyor, büyütüyorlar. Bir başka

deyişle, RP'nin kendisi de onların ürünüdür. Bu bayların şimdi geline durumdan şikayete hiç mi hiç hakları yok.

Kitlelere gelince, onlar için sorun, bunlardan birini ya da diğerini, kırk katır ya da kırk satırı tercih etmek değil. Ne RP'nin şeriatçı düzeni, ne de bugünkü polis devleti, militarist ve faşist düzen. Kürt ve Türk halklarına gerekli olan barış ve demokrasidir.

Partimiz, Kürt-Türk tüm halk kitlelerini, emekçileri, aydınları, barış ve demokrasi yanlılarını bu oyunu bozmaya çağırır. Biz, egemenlerin, düzen yanlılarının ve gerici çevrelerin bu tepişmesinde taraf değiliz.

Ne şeriat ne faşizm!

İşkencesiyle, sürgünüyle, kıyımıyla, copu ve dipçigiyle, işsizliği ve açlığıyla bu zalim düzene hayır!

Toplumu ortaçağ karanlığına götürmeye heveslenen şeriat özlemlerine ve çabalarına da hayır!

Kitlelere gerekli olan barış ve demokrasidir. Kürt sorunu diyalog yoluyla ve eşitlik temelinde çözümlenmelidir. İş, ekmek, özgürlük ve huzur ancak böyle sağlanabilir.

Kirli savaşa hayır!

Bunu ise bugüne kadar denemiş düzen partileri, onların pislige batmış liderleri yapamaz. Generaller ve polis şefleri de yapamaz.

Bu düzenbazlara ve halk düşmanlarına karşı el ele verelim! Barış ve demokrasi cephesini örelim! Geleceğimizi kendi ellerimizle kuralım!

Ekim 1996

Ne şeriat ne faşizm!

**İşkencesiyle,
sürgünüyle,
kıyımıyla, copu ve
dipçigiyle, işsizliği ve
açlığıyla bu zalim
düzene hayır!**

**Toplumu ortaçağ
karanlığına
götürmeye
heveslenen şeriat
özlemlerine ve
çabalarına da hayır!**

**Bu düzenbazlara ve
halk düşmanlarına
karşı el ele verelim!
Barış ve demokrasi
cephesini örelim!
Geleceğimizi kendi
ellerimizle kuralım!**

Kemalizm ve İslam

Hasan DİYAR

1 789 Fransız Devrimi her bakımdan dünyaya önemli yenilikler getirmiştir. Bugün sıkça tartışılan ulus, devlet, merkez sağ ya da merkez sol kavramları, ulusçuluk, özgürlük ve eşitlik kavramları Fransız Devrimi ile dünya kamuoyunun tartışma gündemine girmiştir.

Fransız Devrimi sırasında düzen dışı siyasal grupların hemen tümü sol bir anlayış taşıyorlardı. İktidarın burjuvalar tarafından ele geçirilmesinden sonra oluşan merkezî hükümete karşı sergilenen tavırlar ise, merkez temel alın-

duğunda, sağ veya sol saflaşmayı yarattı. Sosyalistler, komünistler ve sosyal demokratlar merkezin solunu, liberaller ve burjuvalar ise merkezin sağını temsil etme erkini kullandılar. Böylelikle "sol" ve "sağ" kavramları, bu coğrafyadan dünyaya yayılarak siyasi literatüre girdiler.

"Sağ" ve "sol" kavramlarının siyasi literatüre girişini kısaca dile getirdikten sonra, Türkiye'de yaşanan benzer tartışmaların anlamsızlığını da irdeleyip asıl konumuza dönmek yararlı olur.

Burjuva bir karektere sahip olan Kemalist devrimin Jakoben yanı asla gözükmüyor. Kemalistler tek seçenek olarak iktidara oturur

Sol ya da dinci Kemalistler, ne gariptirki Kürt sorunu karşısında aynı ağız kullandılar. Kemalist dönemin en önemli iki isyanı 1925 ve 1938 isyanları her iki kesim tarafından da "Kemalizme karşı gelişen hareketler" olarak tanımlandı ve kınandı. Sol Kemalistler, Kürt isyanlarına yönelik, "hilafeti geri getirmeyi amaçlayan feodal ve şeriatçı ayaklanma" tespiti yaparken, dinci Kemalistler ise "ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü bozucu ve devleti yok edici hain hareketler" nitelemesini uygun buldular. Bu, aynı sonuca varan iki ayrı anlayıştı ve sonuçta Kemalizme destek sunuyordu.

oturmaz, yaklaşık 30 yıl tek parti, tek şef anlayışı ile ülkeyi yönettiler. Kemalistler, hem güç kendilerinde olduğundan, hem de totaliter bir ideolojiyi benimsediklerinden kendilerine karşı demokratik bir muhalefeti asla sindiremediler. En çok hoşgörüsüz davrandıkları kesim ise Kürt demokratik muhalefeti idi; başlangıçta şeriat ve hilafetin restorasyonunu da tehlike olarak görüyorlardı. Bu yüzden Kemalistler, ülkenin siyasal yaşamında, ancak kendi kontrollerinde olan ya da kendilerini dokunulmaz görmeyi peşinen kabul etmiş muhalefete onay verdiler. Çemberin dışına, yani Kemalizme muhalefet edenlere ise hiçbir zaman izin vermediler.

Bu yüzden Türkiye'de, sol da sağ da merkezden ayrılmadılar; Türkiye'de tüm düzen partileri devletin biricik sahibi olmaktan kendilerini kurtaramadılar. Devlet, Kemalizm ve Mustafa Kemal adeta kutsandı; bir siyasal din haline getirildi.

Bu bakımdan, bizzat kendileri devlete bağımlı olan ne sağın, ne de solun merkeziliği ya da merkez dışılığı tartışma konusu bile olamadı. Komünistlerin, Kürtlerin ve İslamcılarının legal olarak örgütlenip iktidar olma şanslarına Kemalizm daha başından ambargo koymuştu. İlerleyen yıllarda, Kürtler hariç, komünist ve şeriatçıların bir kısmının Kemalizm yanlısı tutumları gözden kaçmamalı. Özellikle Kemalizm yanlısı şeriatçıların, ruhunu Kemalizme teslim etmiş bir Kemalist İslam tezine sarıldıkları herkes tarafından bilinir.

Sol ya da dinci Kemalistler, ne gariptirki Kürt sorunu karşısında aynı ağız kullandılar. Kemalist dönemin en önemli iki isyanı 1925 ve 1938 isyanları her iki kesim tarafından da "Kemalizme karşı gelişen hareketler" olarak tanımlandı ve kınandı. Sol Kemalistler, Kürt isyanlarına yönelik, "hilafeti geri getirmeyi amaçlayan feodal ve şeriatçı ayaklanma"

tespiti yaparken, dinci Kemalistler ise "ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü bozucu ve devleti yok edici hain hareketler" nitelemesini uygun buldular. Bu, aynı sonuca varan iki ayrı anlayıştı ve sonuçta Kemalizme destek sunuyordu.

Kemalist iktidar ise, Kürt isyanları karşısındaki kanlı tutumunu ve isyanların yapısını dışarıya izah ederken, isyanları Hristiyan Avrupa'ya hoş görünmek için "hilafeti geri getirmeyi amaçlayan şeriatçı ve gerici bir hareket" olarak lanse ediyordu; içte ise bölücü ve parçalayıcı olarak gösteriyordu. Bu tutum, açıktır ki, tam bir ikiyüzlülük örneğidir.

Kemalistlerin, dahası rejimin Türk İslamcılığını teslim alışı 1950'lerde başlar. Ancak Türkiye'de rejim tarafından dinin siyasete buluşturulması cesareti ise, Kemalistler tarafından laikliğe kalkan olarak kullanılan Mustafa Kemal'den alınmıştır. Lakin **Mustafa Kemal Balıkesir Zagrospaşa Camii**'nde şöyle konuşmaktadır: "*Menbai hayat suyumuz olan şeriatı garra kanunı esasımızdır.*" Kemalistler tarafından laikliğin mimarı olarak yere-göğe sıgdırılmayan Mustafa Kemal'in bu sözlerine sarılan Kemalist İslamcılar, aynı zamanda bu sözlerin arkasına da sığınarak İslamı giderek politik arenaya çektiler. İslamcı kesim dışındaki diğer Kemalistler ise, Mustafa Kemal'in bazı konuşmalarında "Kapitalizme ve Emperyalizme karşıyız" anlamına gelebilecek ve de Avrupa'ya hoş görünme mesajı veren sözlerinin arkasına gizlenerek, özünde Kemalizmden cesur bir kopuşu beceremeden

merkeze bağımlı bir tarzda siyasal yaşamlarını sürdürmeye devam ettiler.

Aynı biçimde “**Tevhid-i Tedrisat**” (Eğitimde Teklik) yasası çıkarılıken takınılan tavır da ikiyüzlülük örneği olarak gösterilebilir. Bu kanun ile, Kürt dili ile eğitim yapan birçok kurum kapatılarak, Kürtçe'nin sosyal yaşamdan izale edilmesinin amaçlandığı açıktır. Kemalistlerin bu yaklaşımına rağmen özellikle bu adım dış dünyaya, şeriatçılığa karşı bir duruş gibi arz edilmiştir. Oysa İslamın ‘Kemalistleşmiş’ versiyonu her zaman varlığını sürdürdü. Bu aynı zamanda Kemalistlerin dincileri teslim alışı sürecine de denk gelir. Bu eğilim kısa zamanda ürün verince, dinciler de Kemalist koronun asal birer elemanı olarak hızla ümmetçilikten koptular.

Sonuç itibarı ile bir çağdaşlaşma ve modernleşme atılımı olarak ifade edilen Kemalizm, giderek anti-demokratik yönü ağır basan bir sistem haline dönmüştü. Kemalist devletin milliyetçi ayağı hızla siyasal İslamcılık zırhına bürünürken, devletçi ayağı ise aynı hızla laikçilik ilkesi etrafında dönüp doladı. İslam motifli Kemalist milliyetçilik ise, işi “**pantürkislamizme**” kadar vardırdı.

Kemalistlerin Osmanlı hilafetinden devralarak şekil verdiği Türk İslamcılığı aslında önceki yıllardan kalan bir miras olarak görülmelidir. Tarihte defalarca gayri müslim kavimlere karşı girişilmiş olan katliamlarda kamuoyu “**din kardeşliği**” naraları ile yatıştırılmıştır. 1071'de Alparslan, 1514'te Yavuz Selim ve Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal,

Kemalistlerin Osmanlı hilafetinden devralarak şekil verdiği Türk İslamcılığı aslında önceki yıllardan kalan bir miras olarak görülmelidir. Tarihte defalarca gayri müslim kavimlere karşı girişilmiş olan katliamlarda kamuoyu “din kardeşliği” naraları ile yatıştırılmıştır. 1071'de Alparslan, 1514'te Yavuz Selim ve Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal, din zırhını iyi kullanarak özellikle Kürtlerin önemli ölçüde desteğini almışlardır. Ermeni kırımlarında ise, gaza getirilen Kürtler neredeyse senaryonun baş oyuncularındı. Bu olaylarda halkın dini duyguları istismar edilerek emeller gerçekleştirilmiştir.

din zırhını iyi kullanarak özellikle Kürtlerin önemli ölçüde desteğini almışlardır. Ermeni kırımlarında ise, gaza getirilen Kürtler neredeyse senaryonun baş oyuncularındı. Adı geçen olaylarda halkın dini duyguları istismar edilerek emeller gerçekleştirilmiştir. **Ernesto Lac-lau** “Kemalizmi islamın laikleşmesi olarak değil, siyasallaşması olarak görmemiz gerekir” (Siyasal Kimliklerin Oluşumu, Sarmal Yay., syf. 328) diyor. Buradan hareketle Kemalist anlayışın, özünde hiç de laisist olmadığı ortadadır. Laiklik ise sol Kemalistlerin hayat suyu olagelmıştır. Öte yandan **F. Ahmed** 6.9.1996 tarihli Milliyet gazetesinin 20. sayfasında Şahin Alpay'a şöyle diyor: “Kemalistlerin Türkiye’yi İslami kimliğinden uzaklaştırdıkları iddiası tamamen yanlıştır. İslamcılar, İslamı çok bağınaz bir şekilde tanımlayarak kendilerini köşeye sıkıştırıyorlar. Kimse İslamı tanımlama tekeline sahip değildir.”

Nur Vergin'in 21.10.1996 tarihli Yeni Yüzyıl gazetesindeki şu belirlemesi ise Türk İslamcılığının yeni yüzünü ifade

etmek için yeterlidir: “Bizde Türkiye müslümanlığı var. Amerikalıların hafif İslam dedikleri geniş mezhepli hoşgörülü ve şekilci olmayan İslam bu.”

Kemalistlerin islamı teslim almalarının nedeni, onu basamak yapıp katliamlarını topluma haklı gösterme amacını taşımaktadır.

“Mustafa Kemal Kürdistan Teali Cemiyeti'nin ve genelinde Kürtlerin bağımsızlıkçı çalışmalarının önüne geçmek için ‘Kürt kurtuluş mücadelesi müslümanlığa karşıdır’ diye propaganda yapar. Müslümanlar arasında kan dökülmesinin günah olduğunu, kendilerinin buna karşı olduklarını, hilafet makamına bağlılığın sorunları çözeceğini söyler. Kürt bağımsızlıkçıları İngiliz yanlısı olarak suçlanır. Cumhuriyetle birlikte Mustafa Kemal hilafet ve saltanata son verir. Bu sefer Şeyh Said ayaklanmasında olduğu gibi Kürtler hilafetçi ve saltanatçı olmakla suçlanarak birçok kişi katledilir.” (Mustafa Kalman, Batı Ermenistan ve Jenosid, Zel Yay., say. 181.)

Kemalistler, hemen tüm Kürt isyanlarının arkasında ya-

bancı parmağı arama mirasını bu güne de devretmiş bulunuyorlar. Dışa karşı şeriatçı, içe karşı da dış güçlerin tahriki ve bölücülük yakıştırmaları, Kemalistlerin Kürt başkaldırılarını tanımlama reçetesi olmuştur.

DP iktidarı ile başlayan dinin siyasete ve devlete çekilmesi girişimi, bugün Türk İslamcılarını Kemalizm zırhına büründürdü. Erbakan'ın acı reçeteyi çikolataya sarıp yedirme formülüne bakarak İslamcılar ve Kemalistlerin uzlaşmaz gibi görünen yanına aldanmak hayal olur. Lakin Erbakan muhalefette iken anti-Kemalist bir hava estiriyordu. Ancak iktidar olunca o da Kemalist kesildi. Çünkü sonuçta RP de devletçi ve Türkçü bir parti olmayı yeğledi. Şu belirlemelerin çarpıcılığına dikkat çekmek yerinde olur:

Fethullah Gülen: Devlete karşı gelerek öldürülenlerin namazı kılınmaz. (STV, 24/10/1996)

Deniz Baykal: Ezan bizim ulusal değerimizdir. (Bolu konuşması. Ezan okunurken Baykal konuşmasını kesmişti.)

Tansu Çiller: Siyaset dinin hizmetindedir. (Radikal, sayı: 12)

Siyasallaşmış Türkçü İslamın Kemalizmle buluşması, aynı zamanda onun inkarcı, katliamcı ve esas ümmetçi İslamcılık kimliğini bırakıp ırkçı ve şoven bir kimliğe bürünmesinin de başlangıcı olmuştur. **Prof. Dr. Sabri Sayar,** "Türkiye'de İslamcılık" adlı kitabın 55. sayfasında şöyle diyor: "Atatürk'ün laiklik hareketi, genel olarak batıda anlaşıldığı gibi sadece devletle dinin birbirinden ayrılmasını ön-

Gerçekten de Kemalistler laik olamamış ve laiklik konusunda objektif ve de samimi davranmamışlardır. Kemalist rejim resmi dil, resmi tarih ve resmi ideolojinin yanısıra bir de resmi din ve resmi mezhep oluşturmayı başarmıştır. Alevilerin ve Şafilerin dışlanması kasıtlıdır. Çünkü bu kesimlerin ulusal kimliği büyük ölçüde Türk patentli değildir. Ancak Hanefiler, devletten himaye görmüş ve devletin resmi bir kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı da tüm faaliyetlerini Hanefiler üzerinde yoğunlaştırmıştır.

görmez, dini devletin kontrolü altına alma ve düzenleme sahaları içine almasını da öngörür. Bütün İslam din görevlilerinin -imamhatip ve müftülerin- ve İslami vakıfların devlet mekanizması içine alınması dahil bir dizi düzenleme çerçevesinde, Kemalist rejim, din üzerinde yönetsel denetimini büyük ölçüde genişletmiştir.

"Din ile devlet arasındaki ilişkide gerçekleştirilen bu köklü değişiklik, Türkiye'de kişisel ve cemaatsal kimliğin temel görüntüsü olarak İslamın genişlemesini engellemiştir. Devlet denetimindeki resmi İslama kıyasla özellikle kırsal kesim insanları arasında halk İslamının çeşitli kolları, mezhepler, tarikatlar, mistik ve evliya gelenekleri temeline dayalı gayri resmi bir ağ olarak geniş ölçüde büyüüp serpilmiştir."

Görüldüğü gibi Türkiye'de bir resmi İslamcılığın varlığı teyid edilerek sırf bu devletçi İslamcılığa bir tepki olsun diye İslami kesimlerin kimisinde cemaatçılık ve tarikatçılık baş göstermiştir. Bu tepki gerçek dine değil, Kemalizme ilhak etmiş ve budanmış siyasal kimlikli dine yöneliktir.

Gerçekten de Kemalistler laik olamamış ve laiklik konusunda objektif ve de samimi davranmamışlardır. Kemalist rejim resmi dil, resmi tarih ve resmi ideolojinin yanısıra bir de resmi din ve resmi mezhep oluşturmayı başarmıştır. Alevilerin ve Şafilerin dışlanması kasıtlıdır. Çünkü bu kesimlerin etnik kimliği büyük ölçüde Türk patentli değildir. Ancak Hanefiler, devletten himaye görmüş ve devletin resmi bir kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı da tüm faaliyetlerini Hanefiler üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Öte yandan Prof. Dr. Sina Akşin isimli bir "bilim adamı" ise şeriat tehlikesine işaret etmeyi Kemalizm adına bir görev biliyor ve ünvanına rağmen Türkiye'de Türkçü müslümanlığın Kemalizmi yok edeceği tehlikesine işaret ediyor. S. Akşin'in "Şeriatçı Model İktidarda" başlıklı 29.10.96 tarihli Radikal gazetesindeki demeci de dikkate değer doğrusu. Akşin bu modelin iktidarda olduğuna dair gerekçeyi "1950'den sonra gelen dondurulmuş Atatürkçülük döneminde yapılan-

lar” olarak açıklıyor. Aynı yazının başka bir yerinde ise “1950’den sonra Atatürkçülük reddedilmiş, ancak aydınlanma bir kenara itilirken bütünsel kalkınma maddi kalkınmaya dönüştürülmüştür.” denilmektedir.

Görülüyor ki, devletle İslamın resmen ve açıkça barışması, dinin siyasal yaşama nüfuz ederek giderek siyasal mücadelelerin din eksenine oturması dönemi 1950’li yıllardan sonraya nasip olmuştur. Kuşkusuz Kemalistlerin İslamı kullanması onların ilhakçı ve işgalci emelleri doğrultusundaki faydacı karakterinden kaynaklanıyor. **Daha 1924’lerde Teşkilatı Esasiye Kanunu’nda** devletin dininin İslam olduğuna işaret edilmiş ve bu anlayış sonraki yıllarda ülkede İslamcılarının güçlenerek anayasal güvence rehabeti ile serbest hareketine olanak vermiştir. Bu tutum aynı zamanda İslam olmayan etnik kesimlerin anayasa dışılığına cevap vermiş ve adeta “katledilmelerini vacip” görmüştür. Kimi zaman ise Kemalist rejim kendi eliyle büyüttüğü ejderhayı kontrol etmede sıkıntılar da çekmiştir. Ancak milli mutabakat korusu “demokrasilerde çarelerin tükenmediğini” ispatlamıştır. Aşırılık gösteren dinsel eğilimler, Kemalist rejimce kolay ehilleştirildi. Böylece din ve İslam, Türkiye’de Kemalistlerin manevralarının adeta oyuncak haline geldi. Hal böyle iken İslamcılarının devlet katında kabul görmesi kısa sürede gerçekleşti. Siyaset ise tarikatlara emanet oldu. Tarikatlar rejimin gidışatını tayin edici bir rol üst-

Görüldüğü gibi özünde siyasal olmayan İslamı, Kemalizm siyasallaştırmıştır. Siyasallaşmış Kemalist İslam ise kendine ulusçuluğu hedef seçerek tekçilik anlayışının kamusal alana sindirilmesi amacı gerçekleştirilmiştir. Bugün topluma özümsetilmiş olan bu tarz Türkçü İslamcılığın öteki ülke İslamlarından farklılık göstermesi, hatta içi boşaltılmış hale gelmesi bu yüzdendir.

lendiler. Bu süreç bugün dahi etkisini göstermektedir.

Ancak burada gözden kaçmaması gereken önemli bir nokta var: Türkiye’de hemen tüm büyük ve nüfuslu tarikat önderleri Kürt kimlikli şahsiyetlerden oluşmakta iken, Türkçü İslamcılar Kürt kimliğini hâlâ reddetmekte ısrarcı davranmaktadırlar. Bu durum ise onları hemen ele veriyor. Türkçü islamcılığın resmi devlet anlayışından ve Kemalist ideolojiden beslendiği tartışmasız bir gerçektir.

Kemalistlerin İslamcılığa bu kadar samimi bakışları ve Türk İslamcılığı yaratma çabaları, gerçek İslamdaki renkliliği Türkiye düzleminde tek ulusçuluğa indirgemek amacını taşımaktadır. Ernasto Lac-lau şöyle diyor: “Aletlerden herhangi birinin kullanılabilirliği, basitçe aletlerin orada atölyede olmasına dayanmaz. Dahası ve daha önemlisi çekicinin kullanılabilir olmasını gerektiren çekiçle yapılan işe olan gereksinimdir. Yani bir şeyin kullanılabilirliği, eldeki bir görevin ya da projenin bir işlevidir.” (Siyasal Kimliklerin Oluşumu, Sarmal Yay., say. 329) Buradan hareketle Kemalistlerin İslamı dışlamak yerine ondan istifade ederek

hatta ona ödün vererek kendi emellerine alet ettiklerini görebiliriz. Yani özünde islamcı olmayı yeğlemeyen, ancak on-suz da ayakta kalamayan Kemalizm, sonuçta politikleşmiş bir Türk İslamcılığıdır. “İslamcılık sadece İslamın özünün yansıması olarak düşünülemez; tersine, kamusal alanı İslamsızlaştırmaya çalışırken, İslamı siyasallaştıran Kemalizmdir. Aynı zamanda İslamcılık, islami Kemalist Ancines Rêgime’leri aşındırma aracı olarak kullanılabilir kılan bir siyasal söylemdir de.” (a.g.e. say. 330)

Görüldüğü gibi özünde siyasal olmayan İslamı, Kemalizm siyasallaştırmıştır. Siyasallaşmış Kemalist İslam ise kendine ulusçuluğu hedef seçerek tekçilik anlayışının kamusal alana sindirilmesi amacı gerçekleştirilmiştir. Bugün topluma özümsetilmiş olan bu tarz Türkçü İslamcılığın öteki ülke İslamlarından farklılık göstermesi, hatta içi boşaltılmış hale gelmesi bu yüzdendir.

“Kemalistler İslama gönderme yaparak değil, ulusalcılığı eklemleyerek kendi topluluklarının birliğini temsil etmeye çalıştılar. Müslüman kimliğini aşındıran ve çeşitli müslüman toplumların temeli

Şeyh Said efendiye ısrarla isyanın amacının İslam olduğu beyanatında bulunması teklif edilmiştir. Ama o bunu reddetmiştir. Kuşkusuz bu beyanat yapılmış olsaydı, Kemalistlerin dışa yönelik işleri daha bir kolay olacaktı. Aynı biçimde Kürt asıllı ümmetçi anlayıştaki Saidê Norsê ise sırf Kemalizme teslim olmadığı için hayat kendine zından edilerek Kemalist rejimin gazabından kurtulamamıştır.

olarak İslam iddialarını zayıflatan 'ulus' tu. Birinci sadakat ve dayanışma kaynağı olarak ulusun bu eklememesi ile bağlantılı yeni bir tarihsel anlatının oluşumu, yeni düzenin temeli oldu. Türkiye'de Türk'ün yeniden icadı tarihsel bir özne olarak 'müslüman'ın yerini aldı." (a.g.e. say. 326)

Kemalistlerin İslamı denetim altına alması, ulus-devletin İslamcı-şeriatçı bir yapıya dönüşmesi tehlikesini ortadan kaldırmıştır. Bu bakımdan "Aman ha şeriat geliyor" teraneleri dayanaksızdır. Mevcut durumda Türkiye'de şeriatçı bir yönetimin (ümmetçiliği esas alan) kurulması ufukta bile görünmemektedir.

Kemalistlerin ikili karakterleri hayatın her alanında kendini göstermektedir. Laikçi görünüp İslamı Türkçüleştirmek, modern görünüp gelenekçi davranmak, demokratik olduğunu iddia edip totaliter davranmak, "yurtta sulh, cihanda sulh" deyip her ikisinde de savaşçı davranmak, Kemalist ideolojinin ikiyüzlü politikasını açığa vurmaktadır. Bu yüzden Kemalizm günümüzde güven vermekten uzaktır. Veya Turgut Özal'ın deyiimiyle: "Kemalizm miyadını doldurmuştur."

"Kemalist söylemde bir tu-

haf olgu ile karşılaşırız. Bir yandan Kemalistler müslüman toplumları modern kesim (batı) ve geleneksel kesim (islam) olarak bölmek zorundaydı. Diğer yandan bu bölünmenin üstesinden gelmek zorundaydı. Fakat farklılık çözülemez ya da halledilemezdi. Çünkü bizzat Kemalist söylemin oluşturuncaydı. "Farklı" kimliği kendisine karşı olan ve kendi birliğini aşındıran şeye göndermeyle sabitlenebilen Kemalizm zorunlu oluşturunca dışı oldu.

"Sonuç olarak Kemalistler İslamla ilgili olarak ikili bir stratejiyi izlediler Bir yandan İslami kurumların denetimini ele geçirmeye çalışırken eş zamanlı olarak kamusal bir söylem olarak İslamı marjinalleştirilmeye çalıştılar. Bunu ya kurumları ana akım laik eğitim sistemi içine emerek, (Tunus'ta yapıldığı gibi) ya İslami enstitülere laik eğitim programları sokarak, (Mısır'da yapıldığı gibi) ya da devlet başkanını doğrudan dini ağına başına da getirerek (Pehlevi İran'ında yapıldığı gibi) yaptılar. Bu şekilde Kemalizm devlet tarafından kontrol edilen kamusal alanda İslamın yerini aldı." (a.g.e. 327)

Kemalizmin ve İslamın kaynaşması Türkiye'de "Türk-islam sentezi"ni yaratmıştır: "Tanrı dağı kadar Türk, Hira

dağı kadar müslüman" edilmek istenen bir toplum... İslami motiflerle süslü Kemalist ideolojinin özünde dinsel ve mezhepsel farklılıklara bile tahammülkar olmadığı, müslümanlık davası güdenlerce ne yazık ki görülememektedir.

Şeyh Said efendiye ısrarla isyanın amacının İslam olduğu beyanatında bulunması teklif edilmiştir. Ama o bunu reddetmiştir. Kuşkusuz bu beyanat yapılmış olsaydı, Kemalistlerin dışa yönelik işleri daha bir kolay olacaktı. Aynı biçimde Kürt asıllı ümmetçi anlayıştaki Saidê Norsê ise sırf Kemalizme teslim olmadığı için hayat kendine zından edilerek Kemalist rejimin gazabından kurtulamamıştır.

Türkçü İslamcılarının tüm bu gerçekleri görmezlikten gelişleri altında yatan şey, onların Aczimendilerce "Deccal" diye nitelenen Mustafa Kemal'e ve Kemalizm'e göbekten bağlı oluşlarının açıklamasıdır. Oysa ki ümmetçi İslam, onca ırkçılığı tasvip etmez. "Eğer Kürt sorunu Bosna, Çeçenistan veya, Filistin'de yaşanıyor olsaydı Türkiye'deki dindar kesimin çoğunun bakışı bugünkünden farklı olurdu. Ve hatta eğer ki 'Misak-ı Milli' gibi bir engel olmasaydı manzara yine de değişik olurdu." (Dava Dergisi sayı 74, syf.10, Hüseyin Okçu)

Kürt sorunu karşısında Türkçü müslümanların tüm yaklaşımları gayri ciddi olmuştur. İslami kardeşlik, vatandaşlık, eşitlik gibi sahte söylemler ciddiyetten uzak söylemlerdir. Çünkü Kemalizm başka birşey söylüyor:

Devletin laik olmadığı ise bir başka gerçektir. Lakin ülkede dinsel nüfusa sahip kişi ve topluluklar bugün her istediklerini devlete ve hükümete yaptırabilmektedirler. Politikacıların ezan, kuran edebiyatları, maşallah ve inşallah nutukları, duaları, dini törenleri ile sıkıştıkça kadercilik ve tanrıdan medet uman tutumları, ülkede laikliği en çok laik geçinenlerin çiğnediğini, İslamın Kemalist geçinenlerce sosyal yaşama enjekte edildiğini göstermektedir.

"Türk, bu ülkenin yegane efendisi yegane sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır: Hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı... Dost ve düşman ve hatta dağlar bu hakikati böyle bilsin." (Bir zamanlar Adalet Bakanı olan CHP mensubu Esat Mahmut Bozkurt'un Ödemiş konuşmasından.)

Oysaki "müslümanlar Kurani devlet anlayışlarında kısır, ırki ve kavmi anlayışlarını bir tarafa bırakmalı" (Dava Der., sayı 70-71, say.6) Anlaşıyor ki, Türkçü müslümanlar Kemalizmle akraba olduktan sonra İslamı da sulandırdılar. Bu gerçek, hutbelerdeki vaazlardan da anlaşıyor. İstiklal mahkemelerinde "ehli-din" i idam sehpalarına göndermeye ferman buyuran Mustafa Kemal ve askeri erkânı, günümüzde camilerde gururla ve "Şanlı ordumuzu muzaffer eyle yarabbi, gazi Mustafa Kemal'in ruhunu şad eyle yarabbi" nidaları ile anılıyor.

Rejim Diyanet İşleri Başkanlığı'nı resmi bir kurum olarak kurmuştur. Binlerce diyanet görevlisi, din adamı kim-

liklerinden önce devlet memurluğu-köleliği-sıfatını taşımaktadır. Bu yüzden din görevlilerinin resmi görüşün dışına taşması asla beklenemez. Devletin resmi dini İslam, mezhebi de Hanefilik olunca, Ermeniler, Süryaniler, gayri müslümler ile, Şafi, Alevi, Maliki, Hambeli mezheplerine mesup insanlar için dinsel ibadet ve inanç özgürlüğünden söz etmek olası değildir.

Devletin laik olmadığı ise bir başka gerçektir. Lakin ülkede dinsel nüfusa sahip kişi ve topluluklar bugün her istediklerini devlete ve hükümete yaptırabilmektedirler. Politikacıların ezan, kuran edebiyatları, maşallah ve inşallah nutukları, duaları, dini törenleri ile sıkıştıkça kadercilik ve tanrıdan medet uman tutumları, ülkede laikliği en çok laik geçinenlerin çiğnediğini, İslamın Kemalist geçinenlerce sosyal yaşama enjekte edildiğini göstermektedir.

Kemalistlerin yıllarca dincilere ödün vermesi toplumda bu yönde bir savrulmayı da beraberinde getirdi. Bu bakım-

dan rejimin şeriat heveslilerini hiç kimseye şikayet etme hakkı yoktur. Şeriat tehlikesine işaret etmek ise sadece mevcut saltanatın sağlamlaşmasına ve daha uzun sürmesine hizmete yöneliktir. Özünde Türkiye'de Kemalist rejimi yıkmayı hedefleyen, gerçek anlamda şeriat isteyen ciddi bir muhalefet yoktur.

Türkiye'deki "Türk İslam" birçok İslam ülkesindeki "İslami Modeller"le de barışık değil. Tansu Çiller, iktidardaki Taliban'dan çok "Türk" Dostum'la ilgilenmektedir. Erbakan, Kürtlerden söz açtı diye neredeyse Kaddafi'ye cihad ilan ediyordu. Demek ki İslamcılık, müslümanlık bahane. Aslolan ulusun tekliği, Kemalizmin kutsallığıdır. Bu yüzden Kemalistlerin ve İslamcılarının karşılıklı muhalefetlerini ciddiye bile almak mümkün değildir. Her iki kesim de imam hatiplere, zorunlu din derslerine, diyanet işlerinin devlet tekelinde oluşuna bir sigorta gözü ile bakmaktadırlar. Düzen içi sağ ve sol partilerin program ve anlayışları da birbirinden çok uzak değil.

Mevcut siyasal rejimin uzantıları durumundaki partiler dindarlık konusunda adeta yarışmaktadırlar. Bu, oy ve sempati toplama yönünde sah-te bir davranıştır. Halkın dini duyguları istismar edilerek şoven duyguların kamçılanması ile rejim kan bulmaktadır.

Sonuç olarak Kemalistlerin laikliği boş bir teraneden ibarettir. Çünkü bu sav sadece söylem bazındadır ve rejim bu aşamada İslamla iplerini koparma cesareti gösteremez.

R o j n a m e y a N ü ç e y i ü Ş i r o v e y i

RONAHI

de engellendi!

Devletin kendine muhalif seslere karşı gösterdiği tahammülsüzlük sürüyor. Sadece savaş naralarının duyulmasını isteyen devlet; demokrasi, barış ve emekten yana bir yayın yürüten gazete, dergi ve diğer yayın organlarının halka ulaşmasını engellemek için elinden geleni yapıyor.

Genelde 'muhalif' ve 'sol' kimlikli tüm basın organlarına yoğun saldırılarda bulunan devlet, Kürt kimlikli basın organlarına karşı özel bir savaş yürütüyor adeta. Bugüne kadar birçok Kürt kimlikli gazete ve dergi, devletin baskıcı yasaları ve keyfi uygulamalar nedeniyle kapatıldı, yayını engellendi.

Devletin genelde muhalif basına, özelde ise Kürt kimlikli muhalif basına yönelik saldırılarının son hedefi Ronahi gazetesi oldu. Geçmişin onurlu mirasını devralarak, onurlu bir geleneği devam ettirme amacıyla yola çıkan Ronahi gazetesi de, devletin dikenli tellerine takıldı. Devlet, Kürt sorunu ve ülkedeki diğer sorunlar konusunda gösterdiği yaklaşımlarla muhalif basının önemli seslerinden biri olan Ronahi gazetesine ancak 72 hafta tahammül edebildi ve sonunda O da, birçok benzeri gibi yayını durdurularak susturulmak istendi. Devletin muhalif basın ve özelde de Kürt kimlikli muhalif basına yönelik baskı ve saldırıları yeni değil. Geçmişte de, doğru bildiği şeyleri kitlelere ulaştırmayı kendisine görev edinmiş ve bu uğurda her bedeli ödemeyi göze almış birçok birçok gazete ve dergi kapatıldı, sorumluları cezalandırıldı, dağıtımları engellendi, hinaları bombalandı, çalışanları ve dağıtıcıları öldürüldü, gözaltına alındı, tehdit edildi... Ancak tarih gösterdi ki, bu tür baskılar, onurlu insanları, doğru bildiklerini ne pahasına olursa olsun halka ulaştırmaktan alıkoymadı.

Ronahi'yi var eden düşünceler ve bu düşüncüyü paylaşan namuslu, dürüst ve dirençli insanlar da hâlâ yaşıyor ve mücadelelerine devam ediyorlar. Öyleyse yeni Ronahi'lere kavuşacağımız günler çok uzakta değil.

Biz, DENG dergisi olarak, Ronahi ve diğer Kürt ve sol kimlikli basın üzerindeki baskı ve saldırıları nefretle kınıyor, baskı, saldırı ve yasaklamaların çözüm olmadığını söylüyoruz.

Ronahi gazetesi ile dayanışma amacıyla gazete tarafından yapılan açıklamayı dergimizde yayımlıyoruz.

DENG

Türkiye'de yaşanan ve ne yazık ki giderek kanıksanan baskılara bir yenisi daha eklendi: Yaşamını tüm baskı ve engellemelere rağmen 72 sayıdır sürdüren gazetemizin yayını, matbaada basılmasına saatler kala 10 Ekim 1996 tarihinde İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından durduruldu. Yayın durdurmaya gerekçe olarak 5680 sayılı yasanın 10. maddesi gösterildi; yani Yazışlırleri müdürümüz Sinan Gül'ün adresinin yanlış bildirildiği iddia ediliyor(!)...

Mahkeme tarafından bulunan gerekçe, hiç de inandırıcı değil. Gazetemizin Yazışlırleri Müdürü Sinan Gül, belirtilen ikametgâhta oturuyor. Ancak Türkiye'deki uygulamaları izleyen herkes iyi biliyor ki, gazetemizin kapatılmasının asıl gerekçesi, izlediği yayın politikasıdır.

Ronahi gazetesi, bu ülkedeki haksızlıkların karşısında oldu. O, başta Kürt sorunu olmak üzere, tüm sorunların adil, demokratik ve barışçıl çözümünden yana bir yayın politikası izledi. Ekonomik kaynakların, bir avuç rantiyecinin kasasına aktarılmasına ve Kürt halkına karşı sürdürülen kirli savaşa harcanmasına karşı çıktı. Gazetemiz de, tüm öncelleri gibi, düşüncenin özgürce ifade edil-

mesini savundu. O, Türkiye'de yaşanan tüm sorunların çözümünde şiddet yerine diyalogun seçilmesinde alabildiğine ısrarcı davrandı. Özcesi Ronahi, barıştan ve demokrasiden yana oldu.

Gazetemiz, barış ve demokrasinin ülkeye egemen olmasını savunurken, "birileri"nin bu ülkede gerçeklerin kitlelere ulaşmasından rahatsız olduğunu biliyordu. Yani Ronahi, kapatılan ya da yayını anti demokratik uygulamalarla durdurulan diğer yayın organları gibi bu bayların nasırına bastı. Onlar, Ronahi'nin bu onurlu ve barışçıl tavrından sonra, sesini kesmek için çabaladılar. Açık ki, kendi seslerinden başka bir sese tahammülü olmayan bu baylar, rahatsızlıklarını farklı muhalif sesleri keserek göstermek istiyorlar.

Ronahi gazetesine de, şimdiye kadar benzerlerine uygulanan yöntemlerin aynısı uygulanmıştır. Azadi, Dengê Azadi, Medya Güneşi, Ülke, Gündem, Mücadele, Atılım, Özgür Gelecek ve diğerleri nasıl kapatıldı veya yayımları engellendiyse, Ronahi de aynı yöntemle engellenmiştir.

Düşünce özgürlüğüne yeni ve ağır bir darbe daha indiren kararın tek sorumlusu, bu ülkede yaşayan insanları birbirine kırdırarak kör bir dövüşe sürükleyen, düşüncenin özgürce ifade edilmesini baskı ve zor kullanarak engelleyen, Kürt köylerini yakan, yüzlerce "faili meçhul" cinayetin sorumlusu olan kesimlerin bizzat kendisidir. Bunun ötesinde, mahkemelerin, anti-demokratik ve baskıcı özü artık ayyuka çıkan

yasaların ardına sığınarak verdikleri kararın bir kıymet-i harbiyesi yoktur. İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından verilen "yayın durdurma kararı", sadece zevahiri kurtarmanın gereğidir.

Ronahi, 21 Mayıs 1995'te yayın yaşamına başladı

Ronahi, başta Kürt sorunu olmak üzere, pek çok ağır sorunun üst üste biriktiği; resmi ideolojinin ve kurumlarının özgürlük, demokrasi ve değişim rüzgârlarına karşı direndiği; basın özgürlüğü de dahil olmak üzere, en temel insan hak ve özgürlüklerinin sınırlandırıldığı ya da tümüyle ortadan kaldırıldığı, gazeteciliğin "ateşten bir gömlek" haline geldiği Türkiye'de, barış ve demokrasiden yana bir yayıncılık ilkesiyle 21 Mayıs 1995 tarihinde yayın yaşamına başladı.

"72 haftalık yayın yaşamını" geride bıraktıktan sonra yayını durdurulan Ronahi'nin yaşadıkları, Türkiye'de ezilenlerden yana tavır koyan, Kürt sorununun barışçı, adil ve demokratik çözümünü savunan ve bu sorunun özgürce tartışılmasına katkıda bulunmaya çalışan, topluma zorla uydurulmaya çalışılan resmi ideolojiye karşı çıkan düşüncelere ve düşünce ürünü olan yayınlara karşı, Türkiye'de iktidarı elinde tutanların tutumunu çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor.

Türkiye'de, Kürt sorunun başkaları tarafından tartışılması ve çözüm önerilerinin sunulması demokrasinin bir gereği olması gerekirken, sorunun asıl sahipleri olan Kürtler tarafından bu sorunun tartışıl-

ılmaya açılması, "teröristlik" ve "bölücülük" olarak nitelendirildi. Ronahi de, bu rutin suçlamalardan nasibini aldı. Yayımlanan sayılarının önemli bir çoğunluğu, "bölücülük suçlaması"yla toplatıldı. Çalışanları gözaltına alındı. Sorumlu sahip ve yazarları müdürleri hakkında sayıları yüzlerce varan davalar açılarak, yüz milyarlarca varan para ve onlarca yıl hapis cezaları talep edildi. Bir müddet sonra "suçu alışkanlık haline getirdiği" iddiasıyla, DGM'ler, Ronahi'nin kapatılmasını talep etti. Bu kararlardan bazıları DGM tarafından verilmiş ve Yargıtay'da görüşülmeyi bekliyor.

72 sayımızdan 61'i toplatıldı

Ronahi gazetesinin savunduğu barışçıl ve demokratik düşüncelerin kamuoyuna yayılmasını engellemenin yanı sıra, onu ekonomik açıdan çöktürmeyi de hedefleyen egemenler, bu amaçla Ronahi'nin yayımlanan 72 sayısından 61'i hakkında toplatma kararı verdi. Ronahi'ye ve diğer muhalif basının önemli bir çoğunluğuna da reva görülen bu uygulamaların, keyfi ve hukuksal dayanaktan yoksun oldukları ortadadır. Bu keyfiliği, toplatmalarla ilgilenen basın savcıları bile gizlemiyor. Öte yandan 2 yıl önce kapatılan Azadi gazetesinin yayımlanmayan bir yazıdan dolayı toplatılan 39. sayısı da bu keyfiliği açığa çıkaran ilginç bir örnektir. Bazı basın savcıları, toplatılacak kitap ve diğer yayınların toplatma kararını kapağına ya da yayınevine bakarak verdiklerini söylerken, Azadi gazetesinin

1992 yılında yayımlanan 39. sayısı ise gazetenin yazarı Ahmet Zeki Okçuoğlu'nun yazısının hastalığı nedeniyle yayımlanmadığını belirten not üzerine toplatılmıştı. DGM tarafından "bölücülük suçu"nın işlendiği iddia edilen bu yazıda, "Yazarımız Ahmet Zeki Okçuoğlu'nun hastalığı nedeniyle, yazısını bu hafta yayımlayamıyoruz" ibaresi vardı.

Gazetemiz Hakkında Açılan Davaların Durumu

Gazetemiz sorumluluları hakkında bugüne kadar İstanbul DGM'de onlarca dava açıldı. Gazetemizin 17. sayısından sonraki tüm sayıları hakkında ise, "suçu alışkanlık haline getirdiğimiz" iddiasıyla gazetemizin kapatılması da DGM savcılığı tarafından talep edilmektedir. Bu davaların birçoğu "sorumlular" hakkında verilen giyabi tutuklama kararları sonrasında tefrik edilmiştir. Yargıtay'a gönderilen 1 dava ise henüz sonuçlandırılmamıştır. Bu davanın da önümüzdeki kısa sürede sonuçlanacağı ve büyük olasılıkla İstanbul DGM'nin verdiği "kapatma kararı"nın onanacağı açıktır.

Gazetemizin Sahip ve Sorumlu Yazışları Müdürlerinin Durumu

Ronahî'nin yayımlanan 72 sayısı süresince, 3 sahip ve 5 yazışları müdürü görevlerini sürdürmüştür. Bunlardan Şemsettin Çelik, Sertaç Kılıç, Sertaç Kutlay, Burhan Erdem, Remzi Güldüre ve Şükran Erdem, haklarında verilen kararlardan sonra giyabi tutuklu olarak yargılanmaktadır.

Bunların yargılandığı davaların birçoğu ise, henüz "aranır" durumunda oldukları için tefrik edilmiştir. Toplatılan her sayımız için ayrı ayrı sorumlu sahip ve yazışları müdürleri hakkında açılan davalarda, her sayımız için sahiplere 100 milyondan aşağı olmamak üzere para cezası, yazışları müdürlerine ise 1 ile 3 yıl arası hapis, 100 milyondan aşağı olamak üzere de para cezası talep edilmektedir. İstanbul DGM'de açılan bu davalar dışında, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından da sorumlu yazışları müdürlerimiz hakkında davalar açıldı. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan davaların çoğu hâlen devam etmektedir.

Gazetemizin 45. sayısından bu yana sahipliğini yapan İhsan Türkmen hakkında toplam 29 dava açılırken, yazışları müdürümüz Sinan Gül hakkında ise, şimdilik 3 dava açılmış bulunmaktadır. Halen İstanbul DGM'de sürmekte olan bu davalardan dolayı İhsan Türkmen hakkında milyarı aşan ağır para cezası istenmektedir.

Gazetemizin sorumluları hakkında açılan davaları, neredeyse yargılanan gazetemizin sorumluları bile takip edemeyecek düzeye gelmiştir. Sorumlu müdür ve sahiplerimiz hakkında açılan davaların çetellesini tutmak bile, sayfalar dolusu dökümanı kapsıyor. Diğer belgelerle birlikte, bu dosyalar onlarca klasörü şimdiden bulmuş durumdadır.

Gazetemizin sorumluları dışında, bugüne kadar gazetemizde yazı yazan yazarlarımız ile röportajlar aracılığı ile düşüncelerini ifade eden şahsiyetler hakkında da onlarca da-

va açıldı. Ancak haklarında dava açılan yazarlarımızın birçoğunun hazırlık ifadeleri alınmadığı için, kendileriyle ilgili dava dosyaları tefrik edilmiş durumdadır. Kendisi ile yapılan bir röportajda ifade ettiği düşünceleri nedeniyle yargılanan Münir Ceylan ise beraat etti.

Saldırıları, Gözaltılar, Baskılar ve Bürolarımıza Yönelik Uygulamalar

Türkiye'de basın emekçilerine karşı yoğunlaşan saldırılardan Ronahî de payını aldı.

Gazetemizin Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Fehim Işık ile İstanbul büromuzda çalışan Gönül Genç, Ali Serhat Baran, Serkan Akyıldız, gazetemiz dağıtımçılarından Taylan Özgür Efe, Emriye Güner, Derviş Kısa ve Zafer Teke değişik tarihlerde gözaltına alındılar. Bu çalışan ve dağıtımçılarımız gözaltında birçok hakarete maruz kalırken, gözaltına alınış gerekçeleri ise tamamen keyfiydi. Gözaltına alınan çalışanlarımızdan Ali Serhat Baran ve Serkan Akyıldız ile dağıtımımız Taylan Özgür Efe daha sonra çıkarıldıkları DGM'de haklarında açılan davadan beraat ederlerken, genel yayın yönetmenimiz Mehmet Fehim Işık hakkında yürütülen soruşturmada ise takipsizlik kararı verildi.

Gazetemizin yayın yaşamı boyunca, İstanbul dışındaki bürolarımızda çalışan muhabirlerimiz de birçok hakaret ve tehditle karşılaştılar. Diyarbakır temsilcimiz İbrahim Halil Dede ile Diyarbakır muhabirlerimizden Mehmet Eren Di-

yarbakır'da faaliyet yürüten Dicle Sanat Merkezi'ne yapılan baskında gözaltına alınarak, 6 gün boyunca işkence ve hakaretlere maruz kaldılar. Onların gözaltına alınış gerekçesi Ronahi çalışanı olmalarıydı. Yine Diyarbakır muhabirlerimizden **Ahmet Bulut**, bir haber nedeniyle yürüttüğü çalışma sırasında, RP'li Diyarbakır Suriçi Belediyesi Başkanı **Cemal Toptancı** tarafından ölümle tehdit edildi.

Gazetemizin yürüttüğü yayın politikasından rahatsız olanlar, baskılarını sadece yurtiçindeki uygulamalarla sınırlamadılar. Yunanistan'ın başkenti Atina'da faaliyet yürüten Yunanistan temsilciliğimiz de saldırılardan nasibini aldı. 1996 Mayıs'ında Yunanistan Temsilciliğimizde gelen "kimliği meçhul" şahıslar, duvarlara Türk bayrağı çizdikten sonra, küfür ve hakaretler yağdırarak binayı terk ediyorlar. Temsilciliğimizde kimsenin olmadığı bir sırada yapılan bu saldırı, açıktır ki, ırkçı ve kafatasçı bir zihniyetin ürünüdür.

Gazetemizin dağıtım ve satışına yönelik diğer engellemeler

Ronahi yayın yaşamına başladığı günden yayını durduruluncaya kadar, dağıtımını kendi olanaklarıyla yapmak zorunda kaldı. Dağıtım şirketleri dağıtımımızı yapmak için önümüze yüklenemeyeceğimiz ağır bir mali tablo koydular. Sürekli toplatılan ve birçok sayısının dağıtımı daha matbaa aşamasındayken engellenen bir yayın organının, dağıtım şirketlerinin ana merkezlerinde polis tarafından kurulan

"toplatma masaları" engelini aşması da mümkün değildi.

Gazetemiz kendi yaptığı-mız dağıtım esnasında, ayrıca birçok hukuk dışı uygulama ile de karşılaştı. PTT aracılığı ile gönderilen abone gazetelerinin birçoğuna, polisler tarafından Türk Hukuk Sistemi'ni bile tanımayan bir şekilde el konuldu. Özellikle yurtdışı abonelerimize gönderdiğimiz gazetelerimizin önemli bir çoğunluğunun abonelere ulaşması engellendi. Çeşitli kurumlar ile tanınmış şahsiyetlere gönderdiğimiz protokoller de yerlerine ulaşmadı. Öte yandan, henüz hakkında toplatma kararı olmayan gazetelerimize kargo merkezlerinde el konuldu. Özellikle Adana, Ağrı ve Diyarbakır temsilcilik ve muhabirlerimize gönderdiğimiz birçok gazete kolisinin yerlerine ulaşması bu şekilde engellendi.

"Son Söz" Yerine

Gazetemizin yayımının durdurulması nedeniyle hazırlayıp sizlere sunduğumuz bu yazımızda, Ronahi hakkında verilen toplatma kararlarını, açılan davaları, Ronahi'ye yönelik baskı ve engellemeleri, saldırıları, kısaca da olsa özetlemeye çalıştık.

Oysa, demokratik toplumlarda, basın özgürlüğü ve buna bağlı olarak, basın yayın organlarının dağıtımı ve kitlelere ulaşması yasal güvencelerle garanti altına alınmıştır. Kitlelere her türlü tercihlerini sağlıklı yapabilmeleri için, birçok olanak tanınmıştır. Çünkü, bu toplumlarda düşünce suç olmaktan çıkmış, toplumsal kurallar çağın gereklerine göre düzenlenmiştir.

Bu çerçeveden baktığımızda, Türkiye'de ne demokrasi-den, ne de hak ve özgürlüklerin varlığından söz etmek mümkündür. Bunun için Türkiye'de basına yönelik uygulamalar, aynı zamanda toplumun tüm kesimlerinin haber alma özgürlüğünü de ortadan kaldırmaktadır.

Ancak, iletişim özgürlüğünün, bu tür baskı ve engellere karşı mücadele edilebilerek kazanılacağını, insanlığın yüzlerce yıllık deneyiminin kanıtladığına inanıyoruz. Bugün birçok ülkede yayımını özgürce sürdüren basın-yayın organlarının birçoğu, bizim geçtiğimiz cenderelerden tek tek geçti. Yani bedel ödediler. Ronahi de, bu bedeli ödedi; bundan sonra da ödemeye devam edecek. Ve bunu, tüm ülkede, hayatın her alanında, özgürlük ve demokrasinin kazanılması için kendisine düşen bir pay olduğuna inanarak yapacak. Herkesin düşüncesini özgürce ifade edebilmesi için, bunu yapacak. Ronahi, demokrasi ve barışın topluma egemen olması için mücadele ediyor. Bunu başaracaktır. Künyesi değişse bile, o bunu yapabilecek bir geleceğin, bir mücadele deneyiminin ürünüdür.

Kuşkusuz Ronahi, yapmak istediklerini tek başına gerçekleştirmek gibi bir hevese de sahip değil. O, düzenin değişmesinden yana olan, demokrasi ve barıştan yana olan güçlerle birlikte ülkenin özgürleşmesi için bundan sonra da çaba harcayacak. Ve en önemlisi Ronahi, tüm zorluklarına rağmen kendisini yalnız bırakmayan okurlarının güvenine layık olduğunu ıspatlayacaktır.

Ehl-i Hak'ın Kutsal Kitabı: "Zebur-e Hakikat"

Dr. Golmukad Moradi

Almancadan Türkçeye çeviren: **Çetin Taşçı**

I-Giriş

Ehl-i Hak dininin sözkonusu kutsal yazıları, dinsel törenlerin usul ve kaidelerini, dinsel hükümleri ve içtihadları içeriyor. Belgeler, yeni dönem yazıları ve eski dönem yazıları olmak üzere iki ayrı bölümden oluşuyor.

Sözkonusu eserin yayınlanması ve bu giriş yazısının temel amacı, dünyada sadece bir tek elyazması nüshası bulunan bu eserin, özellikle sözlü teolojik, etnolojik, tarihsel, politik alanlarda bilimsel araştırmalara sunmaktır. Yüzyıllardır süregelen araştırmalarda, bilim adamları bu belgelere ulaşamamıştı.

Özellikle Kürtler arasında yaygın olan Ehl-i Hak dini, bilimsel literatürde gizemli din "**Serr-e Maggu**" olarak anılıyor. Gerçekten de bu dine

mensup olanlar yüzyıllar boyunca, ibadetlerini, törenlerini, dinsel bayramlarını sadece kendi aralarında yaşatmışlar, yabancıların dinsel yaşamları ve kuralları hakkında bilgi sahibi olmalarından kaçınmışlardır. Geride durmanın nedenlerinden biri de, yaratıcının vucut bulduğuna inanılan ilk Şii İmam Ali'nin, bu dinin kurallarının açıklanması için zamanın henüz olgunlaşmamış olduğunu söylemiş olmasıdır. Hiç kuşkusuz bunun en önemli bir diğer nedeni ise, bu dininden insanların İslami bir toplum içinde yaşamış olmaları, dinlerini İslam hoşgörüsüzlüğünden kurtarıp, yaşama olanağı sağlamaya çalışmalarıdır. Bu, Ali'nin rivayet edilen emirlerinin arka plandaki nedeni olsa gerek.

Ancak, böylelikle Ehl-i

Hak inancının temelleri 700 yıldan fazla bir zamanda (M.S. 661-1400, Hicri, 40-780), sadece ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa aktarılarak, geliştirilebilmiştir.

İlk dinsel emirler, dini lider **Sultan İshak** döneminde (M.S. 1270-1400, Hicri, 669-803) Kürdistan'ın Hevreman vilayetine bağlı Perdiwar'daki toplantı meclislerinde ilan edilmiş (1), çok zaman sonra "**Defter-e Perdiwari**" adıyla yazılı hale getirilmiştir.

"İçindekiler" bölümünde, eski dönem yazıları ve dini lider **Seyid Barakka Haydari** (M.S. 1794-1872, Hicri 1210-1290)'nin yazdığı, yeni dönem yazıları olarak nitelenen kutsal yazılar, Ehl-i Hak'ın kıdemli

1- Sultan İshak dönemi daha sonra ayrıntılarıyla açıklanacak.

bir dervişi olan amcam **Derviş Yarmurad Halife** tarafından 14 yıl boyunca (1948-1962) toplandı, düzene konuldu, numaralandı ve sözkonusu kitap biçimine getirildi. Bu çalışma bölgedeki Ehl-i Hak inancının belirli makamlarına sahip 30 kişi tarafından denetlenmiş ve 1781-1782 sayfalarında, bunların kelimesi kelimesine alındığı, değişiklik yapılmadığı imzayla onaylanmıştır.

Çıraklık/öğrencilik yıllarımda dinimize inanıyordum. Amcam ve onun yazılarından çok etkilenmişim. O dönem, bu dinin içeriği ile uğraşıyor ve "dinimizin neden Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet veya Zerdüştlük türünden kutsal kitabı olan dinler gibi resmi din olarak tanınmıyor?" sorusunun cevabını arıyordum. Neden bizim "Defter", Ehl-i Hak'ın kutsal kitabı bugüne kadar yayınlanmadı, müslüman olmamıza karşın, neden İslam yasalarına göre evlenmek zorundaydık ve neden bizim dine mensup insanlar hep yoksuldular? Maalesef bu sorular hep cevapsız kaldı ve ben de amcama sormayı dahi denemedim.

Yüksek öğrenim döneminde, Kürtlerin tarihi ve sorunlarıyla uğraşırken, Kürt kültürü ve toplumunu etnolojik, sosyolojik, politik ve dinsel açıdan inceledim. Dini, kültürünün önemli bir parçası olarak gördüğüm için, Kürtlerin İslam kültürünün etkisine karşı direnmesini ve İslamın reddini de inceledim.

Bu bağlamda, ilginçtir ki Kürtler, İslam'ın oluşumundan itibaren, dinsel görünüm altındaki Arap-İslam istilalarına karşı olan tüm ayaklanmalara katılmış, daha sonra İslamın hakimiyeti altına giren alanlarda, **Yezidilik, Alevilik, Bekta-**

şilik, Nusayrilik, Dürzilik ve Ehl-i Hak gibi birçok din ve tarikat, Kürtler tarafından kurulmuştur. Bunun nedeni ise İslam-Arap istilasına karşı direnenlerin vahşice bastırılmaları, bunun yerine Sofilik'te olduğu gibi pasif direnişe geçmeleridir. Sofi hareketi içinde, birçok dini azınlık gibi Ehl-i Hak da kendini geliştirmiştir. Bu dinlerin taraftarları çoğunlukla Küçük ve Orta Asya'da yaşamaktadırlar. Bunlar, Hindistan, Afganistan ve Pakistan'dan Akdenize kadar olan bölgelerde yaşamakla birlikte, Kürt bölgelerinde yoğunlaşmışlardır. Sözkonusu bölgelerde toplam olarak 3-4 milyon Ehl-i Hak, 100 bin Yezidi ve diğer dinsel azınlıklara mensup yüzbinlerce insan yaşıyor.

Dünya kamuoyu daha son dönemlerde, Türkiye ve Irak'da yaşayan Yezidiler'in üstündeki baskı ve zulümden dolayı bu dini azınlıkla ilgilenmeye başladı. İran Devrimi'ne kadar, Ehl-i Hak hakkında, kendi dinlerini gizledikleri için hiçbir şey yazılmamıştı. Bu nedenle gizli kaldılar.

-Bu dinin karakteri ve içeriği sadece kamuoyunda değil, bilim alanında çok az tanınmıştır ve halen daha incelenmemiştir. Bugüne kadarki açıklamalarda da, bu dinin karakteri ve öğretisi henüz daha her noktada doğru olarak verilmiş değildir.

-Ehl-i Hak yazılarının, Kürtçe'nin **Gorani (Maçu-Maçu)** lehçesiyle yazılmış olması ve çeşitli nedenlerden dolayı bugüne kadar yayınlanmaması, bilim adamlarının çalışmalarına sunulacak metaryallerin bulunamamasına yol açmıştır.

Bu yazılar, bilim için cevapsız kalan soruları yanıtlayacak değerdedir.

İşte bu nedenle, Kürt halkının bir mensubu olarak, bu dinin içeriği ve dili açısından, sözkonusu belgelerin daha geniş bir kamuoyuna ulaşmasını önemli buluyorum. Bu çalışmanın bölgede başka araştırma ve incelemeleri teşvik etmesi umuduyla...

II-Ehl-i Hak'ın doğuşu

1- İslam hakimiyetindeki bölgelerde Ehl-i hak ve diğer dini azınlıkların ortaya çıkış nedenleri

Her ne kadar Prof. Marr ve Basil Nikitin, Ehl-i Hak'ın temel düşüncelerinin, İslam istilaları öncesinde Yezidi ve benzeri dini azınlıklarda bulunduğunu iddia ediyorlarsa da, bu kanıtlanamıyor. (2)

Gerçekten de Kürtlerin büyük çoğunluğu Zerdüş (3) dine bağlı, diğer bir kısmı ise doğal dinlere mensuplardı. Bu dinlerin ve yine Aleviler, Batıniler, Bektaşiler, Dürziler, ve başka inançlara mensup olanların İslami kural ve gelenekleri uygulamak istemedikleri bir gerçek. Ruhun başka bir bedende yaşam bulması (İnkarnasyon) ile Hinduzm ve Budizm, güneşe tapmakla zerdüşlüğe benziyor. Ama bunlar tek başına sözkonusu dini azınlıkların İslamiyet öncesi var olduğunu göstermeye yetmez. Sofi düzeninde olduğu gibi, bu dinlerin ortaya çıkışı daha çok İs-

2-Prof. Marr ve Basil Nikitin Yezidiliğin İslamiyet öncesinde var olduğunu savunuyorlardı. Bkz. Basil Nikitin, Les Kurdes, Paris 1956, s. 225, 2335.

3-Bkz. Raşid Yasemi, "Kurd we Paywestegi we tarihi u", Tahrân, 2. baskı, 1363/1984, s. 113-120, 123, Emir Kebir Yayınları ve Muhammed Marduhi, "Tarihi Kurd we Kurdistan we Tawabe", cilt 2, 3. baskı, s.2-3.

lam ordularının, Arap olmayan halka karşı uyguladığı baskı ve ayrımcılığa karşı yapılan pasif ve aktif tepkiden kaynaklanıyor.

Eğer Geiger, Edward Brown ve Petrosheftski, Sofiliğin doğuşu için, Arap-İslam istilasına karşı İranlıların tepkisini kaynak gösteriyorlarsa (4), aynı şey İslam toplumu içinde yaşayan dini azınlıklar için de söylenebilir.

Müslüman yöneticiler, yendikleri halklara karşı öyle vahşice davranmışlar ki, İslam tarihçileri bile bu vahşete karşı suskun kalmamışlar. İslam tarihçilerinin yazılarından sadece birkaç örnek: (5)

"Müslümanların Irak'daki amacı, başlangıçta sadece savaş ganimetleriydi. Ama kısmen de olsa Sawad bölgesindeki Hristiyan Arapları İslamlaştırmayı denediler..." Ve devam ediyor: **"Hayyare'nin (6) teslim alınmasından sonra, şehir halkı temsilcilerinin barışçıl müzakerelere hazır olduklarını açıklamalarıyla birlikte 'Tanrının Kumandanı' Halid Bin Lahad, Hayyare halkının üç olasılıktan birini seçme hakkı olduğunu açıkladı: Ya Müslümanlığı kabul**

edecekler, ya da zararları tazmin edip, kelle vergisi ödeyecekler ya da savaşı (kıyımaya kadar) göze alacaklardı. Şehir halkı daha fazla kan akmaması için tazminat ve kelle vergisi ödemeyi kabul etti. Zaten açıktır ki Araplar (Müslümanlar), bir şehri ele geçirdiklerinde, herkesi ya öldürür ya da esir alırlardı."

Dr. Gulam Hüseyin Yusufi'nin (7) açıklaması ise şöyle: **"Arapların, diğer halklar üzerindeki hakimiyeti yağmasız, kitlesel kıyımsız olmazdı. Örneğin, Arapların istilası sonucu İran'ın birçok şehri yerle bir olmuş, birçok tanınmış aile katledilmiştir. Sadece zenginlikler ve özel mallar yağmalanmıyor, kadınlar ve kızlar savaş ganimeti olarak birlikte götürülüyor, Medine'de köle olarak satılıyor. İslamiyeti kabul etmeyenler tazminat ve kelle vergisi ödemek zorundaydılar."**

İranlılar üzerindeki katliam, Abdullah Hüseyin Zarin-kub tarafından "Tarih-i İran Bad ez İslam" adlı kitabında (1343 Hicri, 1964 Miladi, s. 349) açıkca ifade ediliyor: **"Birçok İranlı (Acem) öldürüldü. Öyle ki Fırat nehrinin suları onların kanıyla kızıla boyandı."**

İslamiyeti kabul etmeyen halklar üzerindeki baskı, insanların dayanamayacağı bir zulüm ve vahşet niteliğindedir. Bu ise, 7. yüzyılda (Hicri takvimin ilk yarım asrında), başta Arap olmayanlar olmak üzere, bütün işgal edilmiş bölgelerde yaşayan halklarda, bir

düşüncenin yayılmasına neden oldu: İslami kabul etmek veya onunla içten savaşmak. Yani onu, onun silahıyla vurup, yabancı boyunduruğunu kırmaktan başka seçim şansları yoktu.

Bu amaca ulaşmak için, yoksul halk çoğunluğuna yakın olan İslami kişiliklere övgüler, methiyeler düzülür. İddialara göre, 4. Halife Ali, adil, ruhani kişiliklerden birisiydi ve o yoksullar için çaba harcıyordu. Ama onun adaleti bazı görüşlere göre kuşkuludur. (9)

Peygamber Muhammed'in ölümünden sonra olduğu gibi, bu zaman dilimi içinde de İslami liderler arasında çekişmeler, iktidar kavgaları yaşandı. Bu konuyu Ali Deşti "Biste se Sal" adlı kitabının 112. sayfasında işliyor: (10)

"Daha Muhammed Peygamber'in naaşı gömülmemiştir ki, mirasçıları arasında, onun halefi olmak için iktidar kavgaları başladı." Devamen şöyle yazıyor: **"Eğer İslam tarihini tam olarak inceleysek, bunun iktidar sevdalılarının, iktidar kavgalarından başka bir şey olmadığını görürüz. Din ve İslam amaç değil, araçtı."**

Düzenden hoşnut olmayanlar, bu koşulları (kavgaları), baskıdan kurtulmak için kullandılar ve Ali gibi adil İslami liderlere yakın grupların bayrağı altında toplandılar. Bazı grup liderleri yüksek derece

4-Bkz. Gulam Rıza Ensafur, "Rawende nehsathaye milli we İslami der İran", Tehran, 1359/1980, s. 137; Petrosheftski, "İslam der İran", R. Dozy'nin "Essel sur l'histoire de L'İslamisme" adlı eserinden alıntı, Leyde, 1879

5-Bkz. Dr. A. Zerinkub, Murteza Motahari, "Tarihi İran ez İslam ta selaceke", Seyid Hasan Nasir'in bir seminer dizisi, s. 43, Amir Kebir Yayınları, Tahrân, 1363/1984

6-Sawad ve Hayyare bugünkü Irak'daki bölgedirler.

7-Bkz. Ebu Müslüm Horasani, s. 2-3, Meşhed, 1344

8-Bkz. "Tarihi Guzide Hamdullah Mustaufi", yayınlayan Dr. Nawai, 3. baskı, 1364/1985

9-Bkz. Ali Mir Fetrus, "İslam Şinasi", 10. baskı, s. 110, 1359/1980, İbni Hazım, Al Fasl-fial-Melal, s. 152-155'ten alıntı.

10- İddia ediliyor ki, Ali Deşti, İran devriminden sonra, ölümünden kısa bir süre önce İran İslam hükümetine yazdığı bir mektupta, diğerlerinin serbest bırakılmasını sağlamak için, bu kitabı kendisinin yazdığını belirtmiş.

ruhani hatta Ali, Muhammed olarak görülüyordu. **Kalatlar** (11) Ali'yi (yerdeki) Tanrı olarak saydılar. (12)

Belirli bir kişiye duyulan bu saygı, sonraki süreçte Tanrı-İnsan Teorisi'ne dönüştü. Tanrı-İnsan Teorisi ve ruhun ölümünden sonra başka bedende yaşam bulması (İnkarnasyon) inancı, Küçük Asya ve Ortadoğu'da, muhalif gruplar tarafından İslam düşüncesine karşı yaygınlaştırıldı.

İslama ilk karşı çıkan gruplar yukarıda sözü edilen **Kalatlar** ve **Havareçlerdi**. (13) Onlar Ali'nin ve onun yaşam felsefesinin en aşırı taraftarlarıydı. Ama Ali, İslam dünyasındaki yeri ve itibarını gözönünde bulundurarak bu tür onurlandırılmaları reddetti ve aşırı taraftarlarından kaçındı.

Daha sonraki dönemlerde Kalatlar 17-20 gruba bölündüler. Diğerlerinin yanı sıra, **Hattabiya** ve **Nuseyriya** grupları vardı. Büyük bir olasılıkla Nu-

seyriyaların lideri Nuseyr, Ali'nin en yakın dostu Hasan Basri ile aynı kişidir ve Ehl-i Hak, yani **Ali İlahi** (15) grubunu oluşturdu. Ehl-i Hak'ın kutsal yazılarında (16) sıkça Nuseyr'den (Hasan Basri) söz ediliyor.

Tanınmış İranlı dilbilimci Deh Hoda, bu bağlamda, Farsça sözlüğünün 2. bölümünün 142. sayfasında, "A" harfi altında şöyle yazıyor: "**Ali İlahi, değişik bölgelerde 'Nuseyriya', 'Ehl-i Hak' olarak tanınan Şii Kalatlara ait bir grubun adı... Kaynakları konusunda değişik düşünceler vardır. Önemlilerinden birisi, onların İranlı fanatiklerin politik bir gurubu olduğu ve bu tarikatı, (İran'da) İslamı yoketmek için kurduklarıdır. Diğer bir görüşe göre ise, bu tarikatın taraftarları Hristiyanlardan veya Ermeni ve Asurilerden gelmiştir.**" (17)

Gerçekten de İslam fanatiklerinin zulmüne ve farklı düşünen insanlar arasında yaygınlaşan korku ve endişeye rağmen, Kalatlar, camilerdeki herkese açık ibadetlere katılmadılar, İslami yasalara uymadılar. (18)

15- Ali İlahi, Peygamber Muhammed'in kuzeni olan Ali'nin Tanrı olduğuna inananlar anlamına gelir. Ehl-i Hak mensuplarının büyük çoğunluğu, bugün kendilerini Ali İlahi olarak adlandırırlar. Bkz. Muhammed Ali Hoca el Din, "Ser Sepordegan", 2. baskı, Tahran-tebriz, 1349, s. 97

16- Bkz. Sözkonusu kutsal yazılar, s. 1794

17- Bkz. Seyid Muhammed Ali Hoca el din, "Ser Sepordegan", s. 95, Manuçehri Yayınları, Tahran-Tebriz, 1349/1970

18- Bkz. Dr. Meryem Amir Ahmedi, "Din ve Mezheb der Asre Safevi", s. 32, Tahran, 1363/1984

"Onlar özel mülkiyete karşıydılar ve Kuran öğretisinin tersine, ruh dönüşümüne inanıyorlardı."

Önce de değinildiği gibi, gerek Kalatlar, gerekse de Havareçler'in her biri, 17'den fazla gruba bölünmüşlerdi. Bunlardan bir kısmı dini-politik bir yol izlediler ve Hicretin 2. yüzyılında (M.S. 8. yy) başlayan ayaklanmalara aktif bir biçimde katıldılar. Örneğin, Hicri 137-161 (Miladi 758-782) yıllarında **Sepid Camegan** (El Mogane), Hicri 192, 201-203 (Miladi 816-838) yıllarında **Sorh Camagan** (Baba Horemzin), Hicri 254, 277-398 (Miladi 985-1016) yıllarında, köken itibarıyla Batiniilere mensup olan Karmetiler (Abdullah bin Maymun Ahvazi ve Hamden Karmet) ayaklanmasına katıldılar.

Bu grupların bir bölümü ise tamamen dini bir yol izledi. Bunlar İslamiyeti yenemeyeceklerini anladıktan sonra geri çekildiler, iktidar sahipleri ve Müslüman fanatiklerle çıkabilecek her türlü çatışmadan kaçındılar. Bu akımlar Hicretin 2. yüzyılında (M.S. 8. yüzyıl) Sofiliği doğurdu. Bunun açıklanmasına, elimizdeki çerçevede genişçe yer verilecek. Sofiler arasında, daha sonra değinileceği gibi, yeni İslamlaştırılmış Selçuklu sülalasına karşı pasif bir direniş başlatılmıştı.

Burada dikkate değer olan şey, Müslüman iktidar sahiplerine karşı aktif veya pasif bir biçimde karşı koyan sözkonusu akımlara ait dini tören ve

19-Batiniler dış görünüşe hiç önem vermezlerdi ve içten inanışlarını gizli tutmak istiyorlardı. daha sonra İsmaililer ve Karmatlar olarak ikiye ayrıldılar. İsmaililer konusuna burada değinilmeyecektir.

11- Kalat, abartıcılar anlamına gelir. Ali'yi yeryüzündeki Tanrı olarak nitelendirdikleri için böyle adlandırılmışlardır.

12-Abdul Hüseyin Zerinkub, "Tarihi İran bed ez İslam", s. 408, Tahran, 1343; "Nehsathaye milli ve İslami der İran", s. 107

13- Havareçler: Bu grup Muaviye ile olabilecek tüm uzlaşmalara karşıydı. Daha sonra Ali'den de ayrılıp, ona karşı savaştılar. Bu nedenle bunlara "istifa edenler" veya "dönenler" anlamına gelen Havareçler denilmektedir.

14-Hasan Basri Hristiyan bir annenin çocuğudur. Annesi (belki babası da) savaş tutsağı olarak Medine'ye götürülmüştü. Sofiliğin sonraki önemli temsilcilerinden biri olur. Bkz. "Tarihi İran bed ez İslam", Zerinkub, s. 348 ve "Nehsathaye Milli ve İslami der İran", s. 135

bayramlarının, Ehl-i Hak'ın zaman itibarıyla bugünkü anlamına yakınlaştıkça, bunların Ehl-i Hak ve Yezidilik ile benzerliklerinin daha da artıyor olmasıdır. Örneğin Kalatlar, Sepid Camaganlar ve Havareçler'in bir kısmı ile, birkaç yüzyıl sonra oluşan Ehl-i Hak arasında, ruhun dönüşümü, Tanrının yeryüzünde olduğu, dini taraftarların eşitliği, camiye gitmeyi reddetmek gibi benzerlikler var.

Huramedinlerin yukarıda sayılanların dışında ayrıca Ehl-i Hak ile, cennet ve cehenneme inanılmaması konusunda da benzerliği var. Ehl-i Hak'a göre, İnsanlar öldükten sonra cennet veya cehenneme gitmezler. Onlar yeryüzünde kalırlar ve bir sonraki bedende yaşam bulurken ya cezalandırılırlar ya da ödüllendirilirler. (20)

Ehl-i Hak'ın doğuşundan birkaç yüzyıl önce yaşayan Karmetler'in de Ehl-i Hak ile birçok ortak özellikleri var: İbadethane ve kurban adama biçimleri, dini önderlik sistemi, ruhun en son amaca (uhrevi saadet) ulaşması için dini sınavın yedinci aşamasına inanılması, bedenın değersizleştirilmesi (et ve kan) (21), ruha Tanrı (22) kadar değer verilmesi, duygusalığa karşı mantığa öncelik verilmesi, vb...

Karmetler, Müslümanlar tarafından yenilgiye uğratan aktif, politik-dini direnişçilerin en sonuncularıdır. Aslında Tanrı-İnsan Teorisi'ni savu-

nan Hallac'ın Bağdat'ta zalimce katledilmesi, aktif direnişin sonu olmuştu. Bu ise sonradan İslamiyet içinde aktif ve pasif hareketler arasındaki döneme denk düşen Hurufiyaları ortaya (23) çıkardı.

Daha önce belirtildiği gibi, farklı düşünenlere Müslümanlar tarafından uygulanan baskılar öylesine insanlık dışıydı ki, birçok dini azınlık, İslamiyete karşı olmalarına rağmen, dışarı karşı İslamı kabul etmek ve İslami bir kişiliği kendilerine önder olarak seçmek zorundaydılar. Örneğin Kalatlar kendilerini Ali ve Salman Pars'in (24) Müslümanları olarak nitelendirdiler. Havareçler kendilerini Peygamber ve 4 halifenin Müslümanı, Sepid Camaganlar ve Horemadinler ise Ebu Müslüm Horasani'nin Müslümanları olarak tanıttılar.

Bu grupların daha sonraki liderleri de, taraftarlarını korumak için benzer yöntemleri kullandılar. Karmetler'in iki kutsal eseri vardı: Birincisi dini kural ve emirleri içeriyordu ve gizli tutuluyordu. İkincisi ise Kuran'ın yorumunu içeriyordu. Bununla fanatik Müslümanlara, Kuran çerçevesinde kaldıklarını göstermek istiyorlardı. (25)

Ehl-i Hak da yüzyıllarca

23- Hurf, harfin çoğulu olan harfler anlamına gelir. Hurufiler evreni ve oluşumunu belirli sayıda harflerle yorumlamışlardır. Tanrı-İnsan Teorisi'nin Hallacı Mansur'dan sonraki tanınmış temsilcileri Fazlollah Naimi ve Emmad al Din Nesimi'dir.

24- Salman Parsi, İran kökenli olup Muhammed Peygamber'in ve Ali'nin yükselişinden sonra, onların en samimi, güvenilir dostu olmuştur.

25- Gulam Rıza Ensafpur, age, s. 438

düşüncelerini gizledi. Bütün olanaklarıyla Ehl-i Hak'ı Müslüman Şiiilerin bir kolu olarak sunmaya çalışan dini liderler halen daha var. Ehl-i Hak'ın Tahran'daki bir kolundan, tanınmış dini bir liderin oğlu olan Nur Ali İlahi, **Burhan El Hak** adlı kitabında, kutsal yazılardaki ayetlere dayanarak Ehl-i Hak taraftarlarının Müslüman olduğunu kanıtlamaya çalışmış, isteyerek veya istemeyerek birçok ayeti yanlış bir biçimde vermiştir.

Sadece çarpıcı bir örnek: **Şah Hoşin/Baba Hoşin**'in orijinal yazılarının 1841-1842 ve 1920. sayfaları, Burhan El Hak kitabının 649. sayfasıyla karşılaştırıldığında, Nur Ali İlahi'nin, Şah Hoşin'in söyledikleriyle, yaptığı alıntılarla tamamen ters düştüğü görülür. (26)

Bir inananın Nur Ali İlahi'ye yönelttiği bir soru söz konusu: **"Niçin Ehl-i Hak taraftarları Ali'nin Tanrı olduğuna inanırlar?"** Yanıtı ise, **"Ehl-i Hak, Ali İlahi'den farklı bir şeydir"** oluyor.

Bu doğru değil. Çünkü Ehl-i Hak ile Ali İlahi aynıdır ve aynı kutsal yazılara sahiptirler. Protestanların Hristiyan olmadığı iddiası ne kadar yanlışsa, Nur Ali İlahi'nin iddiası da o kadar yanlıştır.

Ve yazılarında Şah Hoşin'den şu alıntıyı yapıyor: **"Fakih! Ma (biz) Tanrı değiliz, ama biz Tanrıyız."** (Burhan El Hak, s. 649)

Orijinal metinde ise tam tersini okuyoruz: **"Fakih, biz seni yarattık ve senin günahını**

26- Şah Hoşin, dünyayı elinde bulunduran kral. Beyaz kartal anlamını taşır. Ehl-i Hak'a göre o, Tanrının yeryüzünde 3. defa vucud bulmuş halidir. Onun döneminde komple bir ruh dönüşümü yaşanmıştır.

20- Bkz. Söz konusu yazılar, s. 1838, Comte de Gobineau, "Drei Jahre in Asien", 1859, s. 338-370; Basil Nikitin, s. 242-243'ten alınmıştır.

21- Bkz. Dr. meryem Amir Ahmed, age, s. 26

22- Bkz. Gulam Rıza Ensafpur, age, s. 437

gördük. Ama biz merhametliyiz ve seni bağışladık." Ve devamla "Biz sana rehberlere giden doğru yolu gösterdik. Biz başlangıçta Tanrıydık ve sonsuza kadar Tanrı kalacağız" diyor. (age, s. 1841-1842)

Nur Ali İlahi'nin, hayatını korumak için, kendini ve taraftarlarını Müslüman ve Şiilerin bir parçası olarak nitelmesi anlaşılır birşey olsa da, Ehl-i Hak dininin iyi bir tanıyanı ve alimi olduğunu iddia eden birinin, böylesi yanlış alıntılar yapması anlaşılabilir. Nur Ali İlahi'nin kitabının böylesi tahrifatlarla dolu olduğunu belirtmesi gerekiyor.

Maalesef Nur Ali İlahi, İslam ülkelerinde, 650 ve daha fazla sayfalık kitaplarla, başta Ehl-i Hak olmak üzere dini azınlıkları yanlış sunması için desteklenen tek yazar değil. Ben ne bir dinin savunucusuyum, ne de her hangi bir dine karşıyım. Ama bilime hizmet edecek olanlardan, gerçekleri sunmasını bekliyorum.

İslamın 7. yüzyıldaki doğuşundan, 15 yüzyıldaki Moğol istilalarına kadar olan dönemde, Müslümanlar tüm karşıtlarını "Zındık" (27) veya "Batini" (28) olarak suçlayıp, en vahşi biçimde kılıçtan geçirdiler. Bu vahşetin sonucu olarak, Batiniler de dahil hemen hemen tüm gruplar inançlarını gizli tuttular. Bundan dolayı bu gruplar, gizli (gizemli) din taraftarı olarak tanınırlardı. Daha önce belirtildiği gibi Ehl-i Hak da gizli din olarak nitelenirdi.

Batinilere göre, günlük ibadet (namaz) ve oruç sadece dış görüntüdür, hakikatın merdi-

venlerine ulaşanların bu ibadetlere gereksinimi yoktur. Ehl-i Hak mensupları da günlük ibadete karşıdır. Çünkü onlar da kendilerini "Hakikat dönemi"nde sayarlar. Bugünkü Ehl-i Hak inancı M.S. 11. yüzyıldan (Hicri 6. yy) beri mevcuttur.

2-Şah Hoşin'in ortaya çıkışı, dinin doğuş ve gelişimi

Şariat döneminin tamamlanmasından, Ehl-i Hak'ın bugünkü anlamıyla gerçek kurucusu olan Şah Hoşin'in ortaya çıkışına kadar, ruh dönüşümü (tecelli) düşüncesini ağızdan ağıza yayan birçok ruhani vardı. Bunlar arasında aşağıdaki isimler sayılabilir:

Behlül olarak tanınan

Umro İbni Lahab

Sözlü aktarımlara göre Behlül adıyla tanınan Lahab'ın oğlu Umro, İslam halifelerinden Harun Reşid'in yakın akrabasıdır. O, oldukça bilgili bir insandı ve bir iddiaya göre 5. Şii İmamı Cafer Sadık'ın samimi dostlarından. O, sefalet ve yoksulluk içinde bir yaşam sürmüş, asil bir yaşamdan elini çekmişti. Yoksulluk ve sefaletini, Harun Reşid'in servetiyle değiştirmemek için, ruh hastası gibi davranıyordu.

Şah Fasl e Vali

O, Hicretin 3. yüzyılında yaşadı. Doğum yeri bilinmiyor. Köken olarak Hindistan'dan geldiği söyleniyor. Yetiştirdiği birçok taraftarını, onun, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak bildirmeleri için köylere gönderiyordu. Bunların pek büyük bir etkisi olmadı.

Yeni İslam fanatikleri olarak tanınan Selçukluların yükselişi ve hakimiyeti elde etmeleri sırasında, bölgede aktif bir direniş mevcut değildi. Buna rağmen pasif direnişler yaşama geçiyordu. Sofi öğretisi on yıl-

larca süren durgunluktaiken, yeni Müslümanların (Selçukluların) vahşeti arttıkça, Haneları (Sofî ibadethaneleri) ziyaret edenlerin sayısı artıyordu. Bu dönemde durgunluk kırılmış, Sofilik akımı güçlenmişti. Selçuklu döneminde, genellikle gizli tutulan Sofî cemaatlerinden **Hakser Tarikatı** (29) ve **Dervişlik** oluştu.

Kürt bölgesi olan Batı İran ve Musul vilayetine bağlı Sincar'da, (bugünkü Irak Kürdistanı) 1162 yılında, **Şeyh Adî (Hadi) İbni Musafir** tarafından **Yezidilik** dini kuruldu. (30) Kürdistan'ın bir parçasında (Irak ve Türkiye Kürdistanı) Yezidiliğin gelişimine paralel olarak, Arap istilalarında, Müslüman yöneticilere karşı en güçlü biçimde direnen Güney İran'ın Luristan bölgesi, İslam karşıtı pasif hareketin en önemli merkezi haline geldi.

Dağlık yapısından dolayı Müslümanların pek etkili olmadığı bu bölgede ve tüm Kürdistan'da, Baba Hoşin ve Şah Hoşin olarak bilinen **Mubarek Şah** (31) Ehl-i Hak = Ali İlahi dinini (32) kurdu. Ehl-i Hak'ın doğuşu ile ilgili temel belgelerin bir kısmı, dinin kuruluşundan, yaklaşık 180 yıl sonrasına kadar yazılmış olan kutsal yazılardır. Diğer kısmını ise, Ehl-i Hak'ın ruhani kişilikleri tarafından, sözlü biçimde oluşturulan rivayetler oluşturuyor. Bu kısım 19. yüzyılın başında kaleme alınmış ama yayınlanma-

29- "Tarikat Haksar", cesaretsizliğin yolu, Sofiliğin Tanrı ile bir olma yolu.

30- Bkz. "The Cult of Peacock Angel", Londra, 1928, R.H.W. Empson, s. 34-35

31- "Mubarek Şah", dünyanın kutlu kralı anlamına gelir.

32- Bkz. B. Nikitin, age, s. 241-242

27- Zındık, dıştan inanan, içten ise kafir olandır.

28- Batinilere göre, imamlar ve Peygamberler bütün gizleri ve bilinmeyenleri bilirler.

sına izin verilmemişti.

Defter-Serencam'a (33) göre, Şah Hoşin, Luristan'daki bir aşiret reisinin genç kızı **Mama Celale**'den, Peygamber Muhammed'in eniştesi ve kuzeni olan Ali'nin ölümünden 366 yıl sonra, yani hicri 406, Miladi 1025 yılında doğmuş. (34)

Şah Hoşin'in doğuşu ve ortaya çıkışı, yazılarda ve sözlü anlatımlarda şöyle betimlenir: Genç kız Mama Celale bir sabah uyanır ve her zaman olduğu gibi güneşi selamlar. Aniden bir nur topu yuttuğu duyusuna kapılır. Boğazında bir şeyler hiseder ve korkar. Annesi onu teselli etse de bir müddet sonra hamile olduğunu farkeder. Annesi ve babası onun yabancı bir erkekle ilişkisi olduğu fikrinden hareketle, erkek kardeşlerine, kızı gizlice dağa götürüp öldürmelerini, kanlı elbiselerini birlikte getirmelerini söylerler.

Oğullar emirleri alıp, kız kardeşlerini götürürler. Yolda, bu kişinin kendi kızkardeşleri olduğu için üzülür ve kızı orada bırakıp gitmeyi düşünürler. Ama kardeşlerden biri buna razı olmaz. Babasının verdiği görevi tek başına da olsa yapmaya hazır olduğunu söyler. Diğer kardeşler gittikten sonra, kızın ellerini ve gözlerini bağlar. Her kılıcını kaldırışında öldüremez. Birden bir ses duyar: "Mame Celale suçsuzdur. daha doğmamış olan çocuk kutsaldır ve dünyaya hükmedecektir."

Erkek kardeş düşüncesinden vazgeçer ve kızdan kendi-

sini bağışlamasını ister. Bu sırada 4 melekten biri (35) "Kaka Reda" adlı bir erkek kılığında çıkar gelir, Mama Celale'ye mutluluklar diler. Eve döndüklerinde, kardeşi, tüm duyduklarını babasına anlatır. Doğum döneminde Mama Celale altın bir leğen getirir ve babası bölgenin tüm önemli kişiliklerini kızının doğum törenine katılmaları için davet eder. Mame Celale ağzından kutsal bir şey dünyaya getirir. Bu kutsal görüntü leğene düşer ve bir süre oradaki herkesin gözleri kamaşır. Mame Celale leğeni kaldırınca beklenen erkek çocuk görünür. Melek ona Şah Mubarek adını verir.

Bu olay bir efsaneye benziyor. Ama Ehl-i Hak inancındakiler bunun gerçek olduğuna ve Şah Hoşin'in, yeryüzünde Tanrının gücüne sahip bulunduğu inanırlar. İsa'nın doğumu hikayesine benzerliği dikkat çekicidir.

Şah Hoşin, kısa sürede 900 genç öğrenci yetiştirir. Herbiri bu inancı 900 insana götürmekle görevlendirilir. Yazılarda bu konu sıkça 900x900 olarak ifade edilir. (36)

Şah Hoşin, Ehl-i Hak din-darları için tamburla dinsel şarkılar ve müzik yapmıştır. O, kendi taraftarlarının gözünde birçok mucize yaratmıştır. Herşeyden önce 366 yıl önce ölen birisini yaşama kavuşturmuştur. (37)

Şah Hoşin, 900 öğrencisiyle birlikte Hamedan'a geldiğinde, yoksul evsahibi **Baba Tahir Uryani**'nin (38) bine

yakın misafirine sunacak sadece bir tencere pirinci olduğunu farkeder. Eşi Fatma'ya "biraz biber ekle, bu yetecektir" der ve herkes doyar.

Burada, İncil'deki mucize öykülerle benzerlikler var: Ölülere diriltmek, (39) beş ekmek ve iki balıkla (40) 5 bin kişiyi doyurmak, vb. Şah Hoşin, 61 yaşındayken, öğrencileriyle (müridleriyle) beraber Ceyhun nehrine gider ve orada öğrencilerine 70 yıl sonra döneceği sözünü vererek atıyla suyun içine girerek kaybolur.

Sözkonusu kutsal yazılara göre geri gelir ve 900 öğrencisi tarafından çeşitli görünüm altında tanınır. (41)

Ehl-i Hak mensupları, Şah Hoşin'den sonra iki dervişin daha geldiğine, bunların Tanrının özelliklerini ve ruhunu taşıdıklarına inanırlar. Ayrıca bunların daha önce Ali ve Şah Hoşin'in bedenlerinde yaşadıklarına, bunlardan birisinin, kısa sürede Sultan İshak olarak Perdiwar'da tekrar geleceğini müjdelediğine inanırlar. (42)

3- *Sultan İshak'ın gelişi ve dinsel ibadetlerin belirlenmesi*

Daha önce ifade edildiği gibi, **Baba serhang Dudani**, öğrencilerine, Sultan İshak görünümünde Perdiwar'da doğacağını söylemişti. Dini liderlerin

Sulçukluların ilk sultanı Tuğrul bey zamanında yaşamıştır. Ehl-i Hak ruhanilerinden biridir. Bkz. Edward Heron Allen, Introduction to Baba Tahir, Tahrir, 1901 39- Matthaüs 9/18-26, Johannes 11/39-45, Markus 5/35-42, Lukas 8/49-56

40- Matthaüs 14/15-21, Johannes 6/8-14, Markus 6/36-43, Markus, 8/4-10, Lukas 9/12-17

41- Sözkonusu kutsal yazılar, s. 1912-1913

42- Sözkonusu kutsal yazılar, 1839, 1857, 1894-99

33- Sözkonusu yazılar, s. 1837, 1848

34- Sözkonusu yazılar, s. 908

35- Sözkonusu yazılara göre, Melek geldiğinde kız dağda yalnız, rivayetlerde erkek kardeşinin de yanında olduğu söyleniyor.

36- Sözkonusu yazılar, s. 1839, 1909, 1912

37- sözkonusu yazılar, s. 1908

38- Baba Tahir Uryani, Hicri 4. yüzyıl sonunda, Miladi 1015 yılında doğmuş. Hamedanlı tanınmış bir İranlı şair ve filozoftur.

ve kutsal yazıların belirtişine göre, zengin bir "kafirin uşağı" olan **Bünyamin**, "**Rokn-al-din**" (daha sonra Aywat=bahçıvan olarak tanınır) adlı bir falcıya, bunun yazgısını ve geleceğini nasıl gördüğünü sorar. Falcı, cevabını Bünyamin'in mal varlığına ortak olmak şartıyla vereceğini söyler. Bu söz verilince, o, Bünyamin'in Tanrının yeryüzündeki vekili olacağı kehanetinde bulunur; o Kürt dağlık bölgesi Şaho (Hewraman)'da bir pınara gitmeli, orada kendisini tanımayan birisi bekleyecek. Bünyamin ve o tanımadıkları başkalarını bekleyecekler.

Bünyamin gerekli ücreti öder ve yola koyulur. Gerçekten de Melle Serane'de (43), bir pınar başında birilerini bekleyen **Siyahkuhlı Pirmusi** adlı birisiyle karşılaşır. Selamlaşırlar ve birbirlerinin yaşamları hakkında sohbet ederler. Kısa bir süre sonra Horasan'ın doğusundan **Davud** adında birisi daha gelir. Tanışmadan sonra, önceki yaşamda Baba Serheng Dudani'nin öğrencileri olduklarını anlarlar. Bünyamin daha önce satın aldığı un ve yağdan yaptığı yuvarlak, ince, yağlı ekmegi dörde bölüp paylaşır. Dördüncü parça ise diğer "yoldaş" Rokn-al-Din içindir.

Dervişler, Hewraman'dan Berzence'ye, bugünkü Irak'ın Şahrezur (Süleymaniye) bölgesine doğru yolculuğa başlarlar. Orada Şeyh İssi adındaki yaşlı, dindar bir Müslüman'ın evini ararlar. Bu adam her 3 dervişle de samimi bir biçimde karşılaşır. Onun, karısı ve Qadere, Kaderşe, Selamet adlarında 3 oğlu vardır.

Birkaç ay burada kaldıktan sonra, Dervişler ona ne istekle-

rini ve amaçlarını iletirler. Şeyh'e, aşiret reisi Hüseyin Bey Cald'in genç kızı Dayrak Hatun ile evlenmesi ricasında bulunurlar. Bu evlilikten Tanrının ruhunu taşıyacak ve dünyaya hükmedecek bir erkek çocuk doğacaktır.

Şeyh İi bu öneriyi olumlu karşılar, ama kızın babası bu evliliğe rıza göstermeyi zor koşullara bağlar. Dervişlerden binlerce beyaz kısrak, deve ve koyun talep eder. Dervişler bunları yerine getirirler, düğünü yapar ve geline hizmet ederler.

Bu arada Rokn-el-Din de Berzence'ye gelir ve Bünyamin'den payına düşen ekmek parçasını alır. Dervişler tarafından Berzence tepelerinde kavun ekmekle ve onlara bakmakla görevlendirilir. Kavunlardan birisi olgunlaşır olgunlaşmaz, beyaz bir kartal ağaca konacak ve bunu gözetleyecek. Bu ise Şah Hoşin (Baba Serheng)'in beyaz bir kartal biçiminde Aywat'ın bahçesinde görünmesine ve Dayrak Hatun'un hamile olduğuna işaret olacak. Onun çocuğu erkek olacak ve daha sonra da Sultan İshak olacak.

Aradan 3 ay geçer. İnançsızlar ve onlardan şüphe duyanlar, dervişler ve Dayrak Hatun hakkında kötü şeyler anlatırlar. Dervişler bunu Şeyh İi'den öğrendikten sonra, hayal kırıklığına uğrar ve çocuğun doğumu bekleyecekleri bahçeye çekilirler. Çocuğu onlar eğitirler. (44)

Bu süre içinde gelişen olaylar hakkında, birbirinden küçük farklılıklar gösteren iki güvenilir kaynak vardır:

1- Dini liderlerin açıklamalarına göre, Sultan İshak, Şah

Hoşin'in gelişinden 244 yıl sonra, yani Hicri 650, Miladi 1270 yılında Berzence'de doğmuş ve 130 yaşında (M.S. 1400) Hewraman'da ölmüş. Emir Timur Gurekan (Timurlenk, M.S. 1336-1405), tahmini olarak 1384 yılında Sultan İshak'ı ziyaret etmiş ve ona oldukça büyük bir değer vermiş.

2- Kutsal yazılara (45) göre ise, Sultan İshak, Ali'den 500 yıl sonra doğmuş ve 300 yıl yaşamış. Ali M.S. 661 yılında öldürüldüğüne göre, Sultan İshak'ın 1161'de doğmuş ve 1461 yılında ölmüş olması gerekir.

Eğer sözkonusu 500 yıl, güneş yılı hesabına göre değil de Ehl-i Hak zaman ölçümüne (46) göre hesaplanırsa, bununla insanın oluşumundan Sultan İshak'a kadarki dönem kastedilmiş düşüncesine varılabilir. Bu ise Adem ile Sultan İshak arasında 432 milyon güneş yılının varolduğu sonucuna varırdır.

Sultan İshak, Berzence'de büyür ve daha gençken sayısız taraftar kazanır. Bu gerçeklik, onun mucizeleri ve yeni öğretileri, sadece bölgedeki İslam liderlerini değil, kendi babasını ve büyük ağabeylerini de rahatsız eder. Anlatılanlara göre, babası bir cami inşa eder ve tavandan kirşilerinden birisi kısa gelir. Şeyh İi bir işçiyle beraber, daha uzun bir kirş getirmek için ormana gider. Bu sırada Sultan İshak, Davut adındaki dervişin yardımıyla kirş duvardan duvara çeker ve yeterli uzunluğa getirir. Şeyh İi döndüğünde hayretler içinde kalır

45- Sözkonusu kutsal yazılar, s. 1825

46- Sözkonusu kutsal yazılara göre, Ehl-i Hak zaman ölçümünde 100 güneş yılı 1 saate tekabül ediyor. (Nawruz, s. 1-188)

43- Melle Serane Kürdistan'da dağlık bir bölgedir.

44- Sözkonusu kutsal yazılar, s. 1940-1944

ve bunu kimin yaptığı sorar. Sultan İshak ise **"senin Kaka'nın (47) mucizesidir"** diye yanıt verir.

"İshak (Şakeh)" diye karışılık verdi Baba Şeyh İi, **"İki şeyh ve iki hükümrân bir şehirde kalamaz."** Oğluna Mekke'ye bir hac seferi yapıp, bunları orada, Kabe'de açıklamasını önerir. İshak, önce babasının, sonra kendisinin yola konulması koşuluyla kabul eder.

Şeyh İi, Mekke'de Kabe'ye ulaştığı an, oğlunu oranın en yüksek yerinde görür. **"İshak, sen Tanrısın!"** diye haykırışı gelir. Ama dili tutulur, konuşamaz. Eve dönüşünden kısa bir süre sonra ölür.

İshak'ın büyük erkek kardeşleri, annesinin aşireti olan Çiçek Aşireti'ne gidip, İshak karışıklarını biraraya getirerek, ona karşı birşeyler yapmak isterler. Eve döndüklerinde Dayrak Hatun, İshak'ın burda kalmak istemediğini, küçük 3 eşya dışında babasının mirasından feragat ettiğini söyler: Bir halı, bir pirinç kabı, bir de adak tahtası. Babalarının mirasının, bu 3 şey dışında kendilerine kaldığını öğrenen kardeşler sevinirler.

Dayrak Hatun, bu üç şeyin, evin şerefi ve bereketi olduğunu, onlarsız evdeki dinsel havanın olamayacağını açıklar. Bunun üzerine abileri, İshak karışıklarından bir ordu kurup onu ve 3 derviş takibe başlarlar. 3 gün boyunca, Sultan İshak ve diğer 3 dervişin barındı-

ğı **"Marr-e-Nu"** (48)'yu kuşatırlar. Dervişler şaşırılmış ve korkmuşlardı. Sultan İshak, Davud'a halının altından bir avuç dolusu kum alıp düşman ordusuna atmasını buyurur. Davud söyleneni yapar ve her taraf bir anda kararır, kuvvetli bir rüzgar eser, şimşek çakar. Kısa sürede düşman ordusu kaybolur.

Sultan İshak'ın bu başarısı ve mucizesinden dolayı, inanlar kutlama şenlikleri yaparlar. O zamandan beri bu kuşatmayı anmak için, aralık ayında (kış başlangıcı) 3 gün oruç tutulur. 4. gün bayram kutlanır. Nihayet Sultan İshak, 3 derviş ve taraftarları Hewrman (Kürdistan)'daki Perdiwar'a (49) yerleşir ve orada ilk Cemhane'yi (50) inşa ederler. Burada dini emir ve yasaları ilan eder.

Dini emirler (Kaideler)

- Yılda 3 gün oruç.
- Vaftiz (11 hanedandan biri olan seyid tarafından) (51)
- Her cuma akşamı cemevlerinde toplantı.
- Bayramlar. Örneğin kurban (adak) bayramı

Anılan dini emirleri, dinsel

48- Kürdistan'ın dağlık bir bölgesinde bir mağaranın adı.

49- Perdiwar: Şirvan adlı nehrin yanındaki köprüünün diğer tarafı için kullanılır. Sultan İshak taraftarlarının ünlü toplanma yeridir.

50- "Cemhane" (cemevi): Toplanma veya ibadet evi anlamına gelir. Karmatlar için toplanma evi.

51- Ehl-i Hak dininde vaftiz için yetkili 11 hanedan vardır. Hepsinde seyid (Ehl-i Hak liderinin neslinden) olup, Sultan İshak tarafından belirlenmiş ailelerden gelmektedir. Bu 11 hanedan Heft-Tan ve Heftawan'den gelmektedir. Heft-Tan ve Heftawane ilgili bölümde açıklanacaktır.

öğreti ve felsefe bölümünde daha ayrıntılı açıklayacağım.

Sultan İshak'ın bu İslama aykırı emirlerle birçok müslümanı tahrik ettiği rivayet ediliyor. Taraftarlarının sayısı arttıkça, Müslüman düşmanları daha da kızıyorlardı. Bunlardan birisi de nüfuzlu Kürt liderlerinden **"Pir Michael Dudani"** idi. Bir defasında Sultan İshak'ı dini bir tartışmaya davet eder, Sultan İshak'la, birçok taraftar ve karşıtı olduğu bir ortamda tartışır, ikna olur ve Ehl-i Hak dinini benimser. Sultan İshak'a kızı, **"Dada Sari"**yi ona hizmet için hediye eder. Dada Sari idadethanede (cemhane) hizmetçilik yapar.

Nasıl 3 günlük oruç **"Marr-e-nu"**nun 3 gün boyunca kuşatılmasına bağlanıyorsa, vaftiz töreni de Sultan İshak'tan sonra gelen **"Baba Yadigar"**a bağlanıyor.

3a) Baba Yadigar'ın gelişinin öyküsü

Günlerden birgün Sultan İshak, bahçıvan Aywat'a asasını bahçeye ekip yetiştirmesini buyurur. Asa bir süre sonra sayısız meyve yüklü bir nar ağacı olarak büyür. İlk ürün cemhaneye getirilip, ibadet sonrası orada bulunanlara dağıtılır. Ertesi gün **"Dada Sari"** temizlik için geldiğinde ışıldayan bir nar tanesi görür ve onu yer. Daha sonra Dada Sari hamile kalır. Bölge sakinleri kızın bir günah işlediğinden kuşkulanırlar. Ama Sultan İshak, kızın temiz olduğunu söyler. Kız, çocuğu dünyaya getirir. Çocuğun kutsal olduğunu ispat etmek için Sultan İshak, Davud'a, doğumdan 3 gün sonra çocuğun yanına bir fırına konulmasını buyurur. Buyruğa uygun olarak çocuk fırına konulur, üç gün sonra sağ salım bir biçimde fırından çıkarılır ve çocuk huzurda eğilir. Sultan İshak ona

47- Kaka, büyük erkek kardeş anlamına gelir. Bir kimse karşısındaki ile eşit veya yüksek derecede yememişcesine konuşursa, Gorani Kürtçesinde bu kelimeyi kullanılır. "Kaka" kelimesinden dolayı Irak Kürdistanı'ndaki Ehl-i Hak mensupları "Kakayiler" olarak adlandırılırlar.

"Yadigar" (Hatıra) (52) eklemeyle **Seyid Ahmed** adını takar. Bu olaydan sonra Ehl-i Hak mensupları doğumdan 3 veya 7 gün sonra çocukları vaf-tiz ediyor ve ad veriyorlar. İlk vaf-tiz töreni Perdiwar'da Heft-Tan'lar huzurunda yapıldı (Bu-rası Perdiwar'ın Boya-u-Basse Ser Sepordan olarak tanınır). (53) Bu tören sırasında Sultan İshak Bünyamin tarafından vaf-tiz edilir. Bünyamin "Pir", Davut ise "Delil" (şahit, reh-ber) olur. Bünyamin, Yadigar tarafından, Yadigar ise Sultan İshak tarafından vaf-tiz edilir. Böylelikle Heft-Tan'lar karşı-lıklı olarak birbirini vaf-tiz ederler. Bu andan itibaren Sul-tan İshak "**Havend-e kar**" (54), Bünyamin ve Yadigar "pir", Davut "delil" olarak, Pir Mussi ile beraber Tanrının ya-zıcıları sayılırlar.

Sonradan inananların vaf-tizleri için 11 tane hanedan belirlenir. Sultan İshak daha yaşarken, Yadigar'ı kendi halefi olarak belirler. (Barg e hod-ragani bi wa halatesh) (55)

Yadigar, Sultan İshak'ın öldürülmesinden sonra Sanan-neh-Dallahu'ya (Goran) kaç-mak zorunda kalır. Beraberin-de mevcut defter ve yazıları alır. Gorani halkı arasında öğ-retiyi yayar. Onun uzun yıllar orada yaşadığı, daha sonra düş-manları tarafından öldürüldüğü iddia edilir. Mezarı bugün de Ehl-i Hak munsupları için Mekke, Kerbela ve Irak'daki

diğer kutsal yerler gibi hac ye-ridir. Bu yer bugünkü Dalla-hu'da "**Baba Yadigar Ban-zerdeh**" olarak bilinir. Baba Yadigar'dan Seyyid Barak-keh'in gelişine kadar Ehl-i Hak öğretisi birçok derviş tarafın-dan yaygınlaştırıldı. Bunlar arasında önemlileri şunlardır: **Ali Kalender**, doğumu Hicri 838, Miladi 1450; **Seyid Aka-bir** (Hamuş olarak adlandırıl-mıştır), doğumu Hicri 844, Mi-ladi 1456; **İlbeyi Caf**, Hicri 838-961, Miladi 1497-1560; **Han Ateş Huristani**, Hicri 11. yüzyıl, Miladi 17. yüzyıl; **Seyid Farzi**, Hicri 12. yüzyıl, Mi-ladi 18. yüzyıl; **Şeyh Emir Zu-lahi**, ölüm Hicri 1125, Miladi 1725.

Sözkonusu kutsal eserleri, Ehl-i Hak'ın oldukça tanınmış dini liderlerinden şeyh Emir Zulahi'nin yazıları oluşturur.

4-Seyid Barekkeh'nin geli-şi ve "Yaritani" dönemi

Osmanlı İmparatorlu-ğu'nun yükselişi, Sunni İslam'ın gelişimi ve güçlü fanatik dinci Safevi devletinin (Şii) kurulması ile beraber, Ehl-i Hak ve Yezidiler gibi dini azınlıklar, inançlarını yaymak için var olan kısıtlı olanakları da yitirdiler. Bu da, sözkonusu dini azınlıkların, her iki fanatik İslamcı sistemin zayıfladığı 18. yüzyılın sonlarına kadar, ölümü andıran bir kış uykusu dönemi yaşadıkları anlamına gelir.

19. yüzyılın başlarında, daha önce anılan Orta ve Küçük Asya'daki dini ve ulusal azınlıklarda dini ve ulusal bir bilinç oluşmaya başladı.

Zayıf Kaçar Hanedanlığı döneminde, bir dizi fanatik dinci görünümlü, haraççı dini liderler vardı. Tam da bu dönemde yani 19. yüzyıl başlarında derviş dergahları daha da aktifleştiler. Dergah öğrencile-

rinin sayısı sürekli bir artış kay-detti. Özellikle İslama karşı ilgileri hep az olmuş Kürt köylü-leri arasında, dervişlerin taraf-tarlarının sayısı durmadan art-tı.

Sultan İshak'ın ölümünden yaklaşık 400 yıl sonra, kendisi-ni Tanrının yeryüzünde bedene dönüştüğü kişi olarak gören, Seyit Mensur'un oğlu Seyid Barekkeh adıyla tanınan Seyid Haydar dünyaya gelir.

Seyit Barekkeh'in As-ya'nın çeşitli bölgelerinden gelen 36 dervişi vardı. O ve der-vişleri tam bir görünüm (teza-hür) periyodu oluşturduklarını iddia ederler: Tanrı ve melek-leri Ehl-i Hak dilinde "**Sahabi Keram**" (56), "**Heft-Tan**", "**Heftawane**" ve "**Çehel-Tan**" görünümünde tezahür etmişlerdir. Bu periyod "**Yarita-ni Dönemi**" olarak bilinir.

Sözkonusu yazılı eserlere göre (s. 1778), Seyid Brakkeh, İran-Kermansah bölgesindeki Tutşami (Dawal Dallon) adın-daki bir Kürt köyünde Hicri 1210, miladi 1790 yılında doğ-muş. Hicri 1290 Miladi 1870 yılında öldürülmüştür. Karşıt-larından biri, onu damın üze-rinden aşağı atıp öldürdüğün-de, seksen yaşındaydı.

Rivayetlere ve tanıkların anlatımlarına göre 37 yaşına kadar normal bir inanan gibi yaşamıştır. Daha sonra çeşitli Asya ülkelerinden dervişler Dawal Dallon'a gelmişler; yedi yıl içinde 36 derviş burada top-lanmıştır. Seyit Brakkeh, 44 yaşında Tanrısal gücün Seyit Haydar'ın evinde olduğunu ilan eder. Seyit Brakkeh, oğlu

56- Sahab Keram, merhamet sa-hibi, evrenin yaratıcısı anlamına gelir. Çel-Tan ise Tanrı ve onun 39 yakın dostudur (schabe). Bun-lar Sultan İshak döneminde de bulunmuşlardır.

52- Sözkonusu kutsal yazılar, s. 1900-1903 ve s. 1996-1997

53- Sözkonusu kutsal yazılar, s. 1903,

54- Havende Kar, bir taraftan ye-rin göğün hakimi, bütün yaratık-ların sahibi, diğer taraftan da 3 günlük orucun adıdır.

55- Sözkonusu kutsal yazılar, s. 1902-903, 1996

Seyit Ayyaz ile Seyit Hüsrev ve Seyit Rüstem adlı iki torunu ve 36 derviş "Çehel-Tan"ı oluşturdular. (57) Sultan İshak'ın kutsal yazılarını (eski dönem) kabul ederler ve yeni kutsal yazılar (yeni dönem) eklerler.

III- Ehl-i Hak Öğretisi ve Felsefesi

Diğer kitap sahibi dinler gibi Ehl-i Hak'ın da kutsal yazıları var. Bunların bir kısmı Sultan İshak, Heft-Tan, Heftawane, Çehel-Tan döneminde ilan edilmişti. Önceden ifade edildiği gibi Hawreman Kürtçesiyle yazılmıştır. Bunlar Baya u Bats Perdiwar da bir "defter" halinde "Defter-Perdivari" (58) adıyla toplanmıştır.

Gerek burada, gerekse de daha sonraki kutsal yazılarda Ehl-i Hak'ın ruh dönüşümüne inandığı yazılıdır. Bir insan öldüğünde, ruhu bir başka insan veya hayvanın bedeninde tekrar yaşam bulur. Ehl-i Hak'ın inanmaları, Tanrının (Saheb-Koran) başlangıçtan itibaren kendi yarattıklarıyla doğrudan bir ilişkide kalmak istediğine inanırlar. Ehl-i Hak inananları, kendilerini yarattıklarından saklayan gizli bir Tanrıya inanmazlar. Onların inançlarına göre Tanrı, yarattığı varlıkların güvensizliğinin farkında olduğu için, kutsal ruhunu seçilmiş birinin bedenine gönderir. Seçilmiş olan bu kişi "Hoda Mehman" (59) olarak nitelenir. "Hoda Mehman" kendisine inanılması için, kendi inananlarına mucizeleri aracılığıyla Tanrısal gücünü gösterir.

57- Bkz. Macid Alqasi, age, s. 66

58- "Baya u Bas Perdiwar", Perdiwar'da, Tanrı, melekleri ve dostları arasındaki büyük toplanılarda belirlenmiş kurallardır.

59- Söz konusu kutsal yazılar, s. 1-9, 1827, 2026, 2027

Ehl-i Hak'a göre Tanrı ilk insan olarak Adem'i yarattığında, aynı zamanda ona yüzünde Tanrısal güç de vermiştir. Kutsal yazıların 2025 ve 2027. sayfalarında şöyle yazılıdır:

"Ama wast au dun zelleh donyaye Khorouş kard ci-han ne

gaw ta mahi"

"O (Tanrı) kendisini bir insan biçiminde bedene dönüştürdü

ve bu dünyayı canlılarla doldurdu"

(Bkz. Mecit Alqasi, "Ayeti Yarı", sayfa: 30, Şeyh Amir'in yazılarından alıntı.)

Yaratıcı önce Adem, sonra Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Ali, Şah Hoşin, Sultan İshak, en son olarak da Seyit Brakkeh'de (60) vücut bulmuştur. Ehl-i Hak teorisine göre kutsal ruhun yeryüzünde 1001 bedende vücut bulan insan ruhu, sürekli olarak göğün kutsal katında kalacaktır. İnkarnasyon veya ruhun başka bedende yaşam bulması Hinduizm ve Budizm'den alınmıştır. Önceden de belirtildiği gibi bu, İran ve Küçük Asya'nın İslamlaştırılmasından sonra Müslüman istilacılara bir karşı koyuş aracı olmuştur. Daha sonra ruh dönüşümü teorisi bölgedeki azınlık dinlerin büyük bir bölümünün inancına girmiştir; özellikle de Ehl-i Hak'ın.

Bu öğretinin daha iyi anlaşılması için dinin adları olan Ehl-i Hak, Ali İlahi ve Kakayi'yi daha ayrıntılı açıklamak istiyorum.

1- Sözlük Anlamı Olarak Ehl-i Hak, Ali İlahi ve Kakayi

Önceden de belirtildiği gibi

60- Son 4 bedene dönmek (vucud bulma) için bkz. Söz konusu kutsal yazılar, s.1-9, 2026, 2027

Ehl-i Hak, Ali İlahi ve Kakayi olarak da tanınmıştır. "Ali", ilk Şii imamının adıdır, İlah ise Allah demektir. "İ" harfi ise Kürtçe ve Farsçada olduğu gibi sahiplik, ait olmak için kullanılan bir sonektir. Örneğin İran, İran ülkesinin adıdır, İrani ise İranlı olan, İran'a ait olan anlamına gelir. Böylelikle denilebilir ki, Ali İlahiler, Ali'nin Tanrı ve bu dinin (tarikatın) mensubu olduğuna inananlardır.

Irak Kürdistanı'nda Ehl-i Hak, Kakayi olarak adlandırılır. "Kaka" kelimesi büyük erkek kardeş anlamına gelir, "ye" eki de yukarıda Ali İlahiler anlatılırken izah edilen "İ" harfinin görevini görür. Ehl-i Hak ruhanilerinin sözlerine göre, Sultan İshak bir defasında babasına "Kaka" diye hitap etmiş, bundan sonra insanlar kendilerini böyle adlandırmışlardır.

Ehl-i Hak nitelemesinin anlamı ise şöyledir: Kelimenin her iki bileşeni, Ehl ve Hak, gerek isim, gerekse de sıfat olarak kullanılabilir. Ehl, isim olarak "aile, bir aileye, bir aşirete veya bir şehre mensup olan kişi", sıfat olarak da "layık, meziyetli" anlamlarına gelir. Hak ise, isim olarak "hakikat, adalet" ve "Tanrının bir tanımlanması", sıfat olarak da "gerçek, doğru" anlamlarına gelir. (61)

Eğer kelimelerin isim olarak anlamlarından yola çıkarsak, Ehl-i Hak "gerçeğe ait olan, gerçeğin mensubu", "Tanrıya yakın olanlar", "doğruluğa ve hakikate giden yolu seçenler" anlamına gelir.

Ehl-i Hakların bu ismi neden seçtikleri kutsal yazılarda

61- Bkz. Ferhengi Amid, 5. baskı, Tahran, 1350, s. 156, 406; Ferhengi Moin, 7. baskı, Tahran, 1364, 1. cild, s. 409, 1363

(62) yazılıdır. Ehl-i Hak'a göre dünya ve içindeki bütün canlılar sürekli bir gelişim süreci içindedirler. Kutsal yazılara göre sonsuzluk, dünyanın yaratılmasından 70 bin yıl önce (Ehl-i Hak zaman ölçümlerine göre) mevcuttu. Evren bir durgunluk içindeydi. Bu durgunluk 70 bin yıl devam etti (61 milyar 460 milyon güneş yılı) ve dünyanın yaratılışından sonra 100 bin yıl (87 milyar 600 milyon güneş yılı) geçti. (63)

Dünyanın ve insanın yaratılışından sonraki gelişim süreci dört döneme ayrılır.

Birinci dönem, Adem'den İslam Peygamberi Muhammed'e kadar olan dönemdir ve "Şaria" (Şeriat) olarak adlandırılır. Şeriat, Tanrı tarafından insanlara verilmiş olan dinsel yasalar ve düzendir.

İkinci dönem ise ilk Şii İmamı Ali'den (64) (Hicri 40 miladi 661) Şah Hoşin'e kadar ki (yaklaşık Hicri 406-407 Miladi 1018-1029) zaman dilimidir. Bu dönem "Tarikat" olarak nitelenir.

Üçüncü dönem, Şah Hoşin'den Sultan İshak'a kadar olan dönemdir (Hicri 650-780 Miladi 1270-1400) ve "Marifet" olarak adlandırılır.

Dördüncü dönem ise Sultan İshak'tan günümüze kadar süren dönemdir ve "Hakikat" (65) dönemi olarak adlandırılır.

62- Muhammed Mukri, "Defter Serancam veya Seyid İlâhi" (Dewrey Demyari), Wiesbaden 1967; Derviş Yarmurad Hali-fe'nin el yazısı Defter Diwane Gewre, Defter Nawruz, 63- Sözkonusu kutsal yazılar, s. 158-161

64- Daha önce belirtildiği gibi, Ali, Tanrı-İnsan sembolü olup, şeriat dönemini tamamlamıştır.

65- Bkz. Mecid Alqasi, "Andarz

lır. Bu dört dönem hakkındaki ayrıntılı bilgiler daha sonra açıklanacaktır.

2- Dünyanın Oluşumu

Derviş Nawruz'un (66) kitabındaki anlatıma göre, yaratılıştan önce "ne okyanuslar, ne tepeler, ne ovalar, ne gök, ne su, ne ateş, ne yer, ne de hava" vardı:

"Na bahr bı na barr na arz na Sama

Na ab na atas na hak cani ba"

"Yaron çış biayan? Saran-came qal azzal

Çış biayan

Ausa cay maqam Mawes na ku bı?

Guşaga Lanaş na kaam bessu bı?

Ausa Pad-e şam na dune 'Ya' bı

Na arz na sama na Saraya bı"

O, yaratıcının nerede olduğunu, nasıl yaşadığını, şu biçimde yanıtlıyor: Tanrı dünyanın yaratılışından önce "Ya" görünümünde (hiç, nirwana) idi. Yaratılan milyarlarca yıl "Ya" olarak bilmecemsi bir varlık biçiminde yaşadıkdan sonra, kendi öz gücüyle "Ya"yı (hiçliği) kırarak, sonsuz derecede büyük bir Dorr'un (67) içine yerleşti:

"Cayhun cahan decle as-rar perr

dun wa dun amaa ta wa qaw-e dorr"

Yari", Tahran, 1359, s. 4-6 ve Nur Ali İlâhi, "Burhan el Hak", 4. baskı, Tahran, 1360, s. 7; Seyid Muhammed Ali Hoca el Din, "Ser Sepordagan", 1 baskı, Tahran 1349, s. 41-42

66- Derviş Nawroz, Seyid Barakkeh döneminin 36 dervişinden biriydi. Tanrının Seyid Barakkeh biçiminde melekleriyle beraber görüldüğü son dönemdir.

67- Değerli inci, kristal, elmas.

"Tanrı 700 bin Ehl-i Hak yılı boyunca Dorr'un içindeydi ve yaşamı gizliydi" diyor Nawruz:

"Haftad hezar sal na delli 'Dorr' bı

'Dorr' na tay darya par-warde serbi"

Ehl-i Hak'a göre bu gizemli yaratıcı "Dorr" içine girmeden önce kendi nurundan dört melek yaratmış ve serbest bırakmıştır. Bu meleklerden biri kartal kılığına girerek bir avcı biçiminde onu arar. Ehl-i Hak takvimine göre 70 yıl sonra (61 milyon 460 bin güneş yılı) kubbe biçiminde bir "Dorr" görür. Onun önünde üç defa eğilir ve kubbe kendiliğinden açılır. Daha sonra evreni yaratacak olan yaratıcı, kendisini, kendi yarattığı kuluna gösterir.

Daha sonra yaratıcı karanlığın yenmesi için "Dorr kubbe"den çıkan ışıklardan güneşi, güneşin ışıklarından ise dünyayı yaratır. Güneşin çekirdeği olan göğün yedinci katına oturur ve bir buyrukla sıvı halindeki dünyayı sağlam bir gezegene dönüştürür.

"Ausa fana kerd Zolmat na rouy sar

Na sarcuse 'Dorr' sazenu akhtar (axtar)

Rawşon kerd cahan wa şekle do şam

Yakrang û durang coft kerd cure ham

Wiş nişt na rawaq Borce heftemin

Hey kerd wa mocez geres-sa zamin"...

Daha sonra dört melek evrendeki görevlerini üstlenip, yapmakla görevlendirilirler. Dünya yaşanabilir bir hale getirildikten sonra yaratan kendi yapısından insanları yaratır ve çoğalmalarını sağlar.

3- Dört Gelişim Süreci

Daha önce değinildiği gibi, Ehl-i Hak inanları daimi (sü-

regen) bir gelişim sürecine inanır ve tarihi dört döneme ayırır. Her dönem bir gelişim aşamasıdır.

İlk dönem olan "Şeriat"ta, seçilmiş insanlar aracılığıyla yeryüzüne Tanrının yasaları bildirildi. İnsanlar Tanrılarından şüphelenemezlerdi, ibadet ve törenlerinde Tanrıya sadakatlerini sunmalıydılar. Öyle ki, Tanrının yeryüzündeki hak-sızlıklara neden izin verdiği dahi sorulamazdı.

Ehl-i Hak'a göre, ilk Şii imam bu dönemi onlar için kapatmış ama kendisi Şeriat içinde kalmıştı. Çünkü zaman, kendi öğretisini ilan için henüz olgunlaşmamıştı.

İkinci döneme adını veren "Tarikat", Tanrıya ve gerçeğe giden yol anlamındadır. Ehl-i Hak düşüncesi, insanların Tanrıya olan kesin sadakatlerinin sözkonusu olduğu Şeriat dönemini tamamlayıp, Tanrısal kuralları öğrendikten sonra, Tanrıyı daha yakından tanımak için bir yol seçmeleri gerektiğini öngörür. Bu yola "Tarikat" denir. Sofiliğin kurulduğu 8-9. yüzyıllar (Hicri 2-3. yüzyıllar) bu döneme denk düşer.

Üçüncü dönemin adı olan "Marifet", mükemmelleşmeye, bilgiye, insafa giden yolun üçüncü basamağını ifade eder. Ehl-i Hak'a göre, Tanrı bu dönemde filozofları, alimleri ve şairleri, insanları aydınlatmak ve onları, kendi düşünceleri doğrultusunda eğitilmelerini sağlamakla görevlendirmiştir. İnsanlar artık görünmeyen bir Tanrıya inanmak istemiyorlardı. Bu dönemde insanlar, zenginlikle uğraşmamak, toplumsal yaşamdan çekilmek yönünde eğitiliyorlardı. Burada evrenin yorumlanması ve tanımlanması sözkonusu idi. Bu dönem Şeriat ve Tarikat'ten sonra aydınlık dolu (nurlu) dönem ola-

rak nitelenir. Aynı dönemde Hallacı Mansur, Şirazi, Attar, Mevlevi vb. tarafından Tanrı-İnsan Teorisi geliştirilir. Bu şair ve filozoflar Ehl-i Hak inancına göre "Sahab-e Zat" (kutsal kişiler) idiler. Gerçekten de Tarikat ve Marifet dönemleri birbirleri ile içiçe devam ettiler.

Dördüncü dönem ise Ehl-i Hak'a göre Tanrı ve kişinin kendi bilgisinin en gelişmiş olduğu dönemdir. Adı ise "Hakikat" idi. Bu dönemde insanların Şeriat yasalarına uymalarına gerek yoktur. Örneğin, günde beş defa namaz kılmak, Ramazan'da oruç tutmak, ruhanileri anma günleri vb. pek önemli değildi artık, bunun yerine Ehl-i Haklar her cuma günü cemevinde toplanıyor, beraberlerinde meyve ve tatlı getiriyor, saz (tambur) eşliğinde dinsel şarkılar söylüyorlardı. Seyid duayı okuduktan sonra meyveler ve tatlılar hazır bulunanlara dağıtılıyordu.

Bu dönemde, Ehl-i Haklar kendileri ile Tanrı arasında bir mesafe görmezler, kendilerini Tanrıya daha yakın hissederdiler. Çünkü aralarından biri gözünü açar açmaz Tanrıyı içinde hissedebilirdi. Kendilerini Tanrıya yakın hissetmeleri ve Tanrıyla sıkı bağlantıdan dolayı kendilerini Tanrıya ait olan anlamında Ehl-i Hak olarak tanımlamışlardır.

Bu dinin oluşumu bölümünde belirtildiği gibi, Ehl-i Hak (tarihi bakış açısıyla) 11. yüzyıl başlarında Şah Hoşin tarafından kurulmuş, öğretisi 13. yüzyılda Sultan İshak tarafından tamamlanmış, dinsel emirler belirlenmiştir. Ehl-i Hak'ın, evrenin ve gezegenin oluşumu kadar eski bir din olduğuna inanılır. Ayrıca başlangıçtan (ez Alame Alast) (68) Şeirat'ın sonuna kadar (Ali dönemi) tama-

men gizli tutulduğuna da inanılır. Kutsal yazılarda ise bu konuda şöyle yazılıdır:

Davud Maramu: "Au kuy kas nazon

Bergay şam wastan au kuy nazon

Pansad (500) sal wa serr wast au Hawroman

Benjamin avard Şehbaz an bostan"

Bu ise, "Benim Tanrım kimsenin bilmediği bir yerdedi. 500 yıl sonra, Benjamin Aywast bahçesine beyaz kartalı getirdi ve daha sonra Tanrı, Hawraman'da görüldü" olarak çevrilebilir. Bunun yorumu hakkında çeşitli görüşler vardır. Bir düşünceye göre, bununla Şeriat döneminin sonu ile Sultan İshak dönemine kadarki zaman dilimi kastediliyor. Başkalarına göre sözkonusu 500 yıl, Ehl-i Hak takvimine göre olup, 438 milyon güneş yılını ifade ediyor. Bu düşünceye göre din, insanlık tarihinin başlangıcından Sultan İshak dönemine kadar gizli kalmıştır. Bu yorum hakkında bir inceleme bu yazının sınırlarını aşmaktadır.

Ehl-i Hak'a inanan 3-4 milyon insan (çoğunluğu Kürdistan'dadır) ruh dönüşümüne inanır. Bunlar, Şeriat, Tarikat, Marifet'ten sonra temel amaç olan "Hakikat" a ulaşacaklarına inanırlar.

4,7,40 ve 72 sayıları Ehl-i Hak için çok önemli sayılardır. Tanrı, kendi özgücünden, sonsuzlukta 4 melek yarattı. Heft-Tan (Tanrının dostları ve göğün en yüksek katının yöneticileri) sayı olarak 7'de ifadesini bulurlar. Dünyanın yöneticileri olan Heftawane de yediden oluşur. "Çel-Tan" (40 kişi) (69) ise kırkta bir, birde kırk'tı

68- Bkz, Seyid Muhammed Ali Hoca el Din, age, s. 1

ifade ediyor. Kutsal yazılarda belirtildiği üzere, Tanrı kendi bedeni ve ruhundan dört melek yaratmış, yarattığı dört meleğin bedeni ve ruhundan 36 melek daha yaratmıştır. Böylece Tanrının meclisinde sürekli hazır bulunan güvendiği 40 varlık vardı. Bunların dışında, yeryüzü için 36 melek daha yarattı, bunlar da 72 "Pir" (70) yarattılar. Belirtilmesi gerekir ki, gökteki her varlığın karşılığı ve kopyası yeryüzünde de yaratılmıştır; gökteki Heft-Tan'ın karşılığı olarak yeryüzünde Heftawane'nin yaratılması, Çel-Tan ile Çelaneh ve 36 gök "Pir"i ile 36 yeryüzü "Pir"i gibi.

4- Oruç

Ehl-i Hak'ta kışın ilk ayı olan aralığın ortasında yılda üç gün oruç tutulur. Bu ise Sultan İshak ve Üç Derviş'in bulunduğu "Marre-Nur"un (71) düşmanları (72,73) tarafından kuşatılmasının anısına yapılır. Üç günlük oruca "Havende Kar" adı verilir.

5- Dua, İbadet

Her belirli yerleşim biriminde bir ibadet ve toplanma evi (cemhane-cemevi) vardır. İnsanlar her cuma akşamı bura-

da toplanır, herkes maddi olanına göre belirli adaklar getirir. Örneğin meyve, şeker vb. Cem sırasında bir pir veya seyid hazır bulunmak zorundadır. Katılan herkes daire (74) biçiminde dizilir. Bir veya iki kişi gönüllü olarak hizmetkarlığı üstlenir ve dairenin içine oturur. Hizmetkarlar ibadeti açar, seyid duayı okur ve beraber dua ederler. Daha sonra hizmetkarlar, gelmiş olan yiyecekleri, hiçbir şey getirmeyenler de dahil olmak üzere herkese eşit miktarda dağıtırlar.

6. Dinsel Bayramlar

En yüksek değerdeki bayram, yukarıda açıklanan üç günlük oruçtan sonraki bayramdır. İkinci derecede bir konuma sahip olan bayram ise "Ayde Kurban"dır (Kurban Bayramı). Bu bayram, Hazreti İbrahim'in, oğlu İshak'ı Tanrıya kurban vermek istediği gün kutlanır. Ehl-i Hak'a göre İshak, daha sonraki Yadigar'dır.

7. Vaftiz Töreni

Hristiyanlıkta olduğu gibi, Ehl-i Hak inancında da her çocuk üçüncü veya yedinci günden sonra vaftiz edilir. Her ikisi arasında benzerlik varsa da, Ehl-i Hak'taki vaftiz töreni daha katı bir biçimde düzenlenmiştir.

Vaftiz töreni pirin (seyid) davet ettiği yerde değil, genellikle anne-baba evinde (bazen cemevinde) yapılır. Vaftiz sırasında pirin yanı sıra bir delil (tanik), çocuğun kendisi, eğer çocuk 14 yaşından küçükse bir de vaftiz babası hazır bulunur. Tabii ki anne-baba ve davetliler de orada olurlar. Törene hindistan cevizi, 4 altın para, bir kova su, 3 kilogram pirinç, bir tavuk ve belirli bir para de-

74- Yer ve konum ayrımı olmasın için daire biçiminde oturur.

ğerinde adaklar getirilmelidir.

Seyid duadan sonra çocuğu kucagina alır, seçilen ismi önce çocuğun kulağına, daha sonra da seslice 3 defa tekrarlar. Ceviz parçalanıp çocuk dahil herkese eşit biçimde dağıtılır. Kovadan alınan su çocuğun yüzüne ve başına serpilir ve o günden itibaren onun başının, hanelerinin resmi temsilcisi pirde olduğu söylenir. Pişmiş tavuk eti kemikten ayrılır ve pirinçle beraber lavaş ekmeğe konularak dağıtıcı (halife) tarafından hazır bulunanlara dağıtılır. Bu sırada dini konuşmalar yapılır. Törende bulunanlar başlarına bir mendil veya şapka takarlar, bellerine ise kuşak veya kemer bağlarlar. Kimse oturduğu yeri değiştiremez. Bu nedenle törene ancak 14 yaşından büyük çocuklar katılabilir.

8- Kutsal Hayvanlar

Ehl-i Hak inancına göre yaban domuzu, öküz, koç ve tavuk kutsaldır. Bu hayvanlar kurban olarak verilir. Kurban veya vaftizden sonra, önceden belirtildiği gibi, Hristiyanlık-taki akşam yemeği gibi bir tören düzenlenir.

Sultan İshak, günlerden bir gün, Heft-Tan, Heftawane ve Çel-Tan ile Perdiwar'da bir araya gelir. Kurban ve duadan sonra, Sultan İshak bir üzüm alıp bir kova suda ezer (Abe cam), sudan içer ve herkese içmesini söyler. O günden itibaren, meyvelerden üzüm, hurma ve incir de adak olarak kabul edilir.

IV- Ehl-i Hak Kutsal Yazılarının Anlamı

İfade edilmesi gerekir ki, bu yazıları yazarlar -daha doğrusu açıklayanlar- şiir yazmadan veya bunları açıklamadan önce, okuma-yazma bilmiyorlardı. Onlar kendilerinde Tanrısal bir açıklama ve bilgi bu-

69- Söz konusu kutsal yazılar, Nawruz, s. 1-188

70- Pir, vaftiz rahibi (vaftizden sorumlu) ve dinsel lider anlamına gelir. Her Ehl-i Hak mensubunun, vaftiz edileceği bir piri vardır.

71- "Marr e Nu", Sultan İshak ve üç dervişinin düşman tarafından kuşatıldığı ve 3 gün boyunca aç olarak barındığı Kürt dağlarındaki bir mağaradır.

72- Düşmanlar, Sultan İshak'ın 3 erkek kardeşi ve sunni-Müslüman bir Kürt aşireti olan Çiçeklerden oluşuyordu.

73- Söz konusu kutsal yazılar, s. 1947

lunduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiaların dışında, bu yazıların çoğunun edebi değeri yüksek, zengin kelime hazinesine sahip oldukları ve bu kişilerin çoğunun çiftçi ve el sanatları ile uğraştıkları görülür. Bunların okula gitme olanakları bile olmamıştır.

Bu yazılar, iki yüzyıl içinde devlet dinleri, Moğollar, yükseliş dönemindeki Safevi Devleti ve Muhammed Han Ağa'nın (Kaçarlar) zulmü ve tehdidi altında yazılmışlardır ve halkın, özellikle de farklı düşünenlerin çektikleri acı ve ızdırapları yansıtır. Bu yazılar hep umudu ve iyimserliği aşılamıştır. Bunun nedeni ise, halkın büyük bir çoğunluğunun bu düşünceye inanması ve bunun içeriğini yaşama geçirmeleridir. Kuşkusuz bunun, sosyal ve politik bir çalışma konusu olacak arka plandaki nedenleri vardır. Burada sadece bu yazılarla doğrudan ilişkisi olan iki temel noktaya değinilecek.

Birincisi, yazılar ve halk yığınları arasında ağızdan ağıza aktarılarak gelen bu din ve öğreti, sıradan, toplumun alt katmanlarından olan insanların istemlerini dile getirmeye çalışmıştır. Örneğin, eşitlik, kardeşlik, her insanı nazarı dikkate almak. Bu sözcüklerin hakim dinlerde bir rolü yoktu. Bu kavramlar toplumsal alt tabakalar için "yabancı sözcükler"di.

İkincisi, hakim olan dinler halka, ekonomik, toplumsal ve politik yüklerden başka, bir de alt tabaka için yaşamı o kadar zorlaştırmıştı ki, yoksul insanlar kendi durumlarını dahi koruyamaz hale gelmiş, her an ye-

ni bir çözüm arayışına girmişlerdi.

V- Bu Dinin ve Kutsal Yazılarının Diğer Din ve Yazılarla Benzerlik ve Farklılıkları

1- Benzerlikler

Bu din, diğer bütün dinler gibi, insanüstü bir güce inanır. Bütün Peygamber ve imamların, Tanrının seçtiği kişiler olduğunu savunur. Başka dinlerin gelenek ve göreneklerini almıştır, en azından kural ve bayramlarda benzerlikler vardır. Örneğin, vaftiz, kurban ve ibadet sonrası yenilen akşam yemeğinden ötürü Hristiyanlıkla, güneşe yakarıшта Zerdüştlükle, sünnette ise Yahudilik ve İslamiyetle benzerlikleri vardır. Yahudilikle başka benzerlikleri de sözkonusudur. (75) Daha önceki bölümde belirtildiği gibi, ruhun dönüşümü inancı, Budist ve Hinduist felsefenin parçası olup, önceki din ve İslamiyet içindeki hareketler gibi, Ehl-i Haklar tarafından kendilerine uyarlanmıştı.

2- Farklılıklar

Hakim dinler olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam, kendi Peygamberlerini son Peygamber olarak kabul ediyor ve daha sonra kimsenin gelmeyeceğine inanıyor. Buna rağmen Ehl-i Hak, Tanrının periyodik aralıklarla yeryüzünde göründüğüne, 1001 kez ruh dönüşümünden sonraki kesin dönüşü ve Tanrı-İnsan Teorisi'ne inanır. En büyük fark ise İslam ile Ehl-i Hak arasındadır. Ehl-i Hak evrenin değişimini ve gelişim süreçleri konusunda Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat biçimindeki düzenlemeyi öngörürken, İslam sadece Şeriat'a bağlıdır.

Ehl-i Hak ölümden sonraki cennet ve cehennemdeki yaşa-

mı reddeder, insanlar için cennet ve cehennemin yeryüzünde olduğuna inanır. Şah Hoşin'in öğrencilerinden "Hendu"nun dediği gibi, "Sevgili Tanrım! Sen benim yaşantımsın ve Tanrım olarak kalacaksın. Sen beni bir damla spermden yarattın. Biz senin cennet ve cehennemini istemiyoruz ve yeryüzünde kalacağız. Umarım sen de bizimle kalırsın."

Ehl-i Hak'ta ölümlere ağlamak için bir neden yoktur, çünkü -kutsal yazılarda olduğu gibi- insanlar ölmüyor, sadece kendilerini değiştiriyorlar. Bir canlının yaşamı, suya dalıp çıkan bir kuğuya benzer.

Sonuç olarak belirtilmesi gerekir ki, sözkonusu belgelerde bilimsel alanlar için ilginç ve filozofik düşünceler var. Ama bunların hepsinin bu kısa tanıtımda yer alması imkansız.

C-Kronoloji

Ruh dönüşümünün ve Peygamber Muhammed'in öldüğü Miladi 632 yılından sonra İslamiyet içindeki ayaklanmaların kökeni ve gelişimi:

Ehl-i Hak ve periyodik ruh dönüşümü

Başlangıç Tanrı

7. yüzyıl Ali

9. yüzyıl Bahlul

(Ömer İbn Lahab)

9. yüzyıl Şah Fazlullah Veli

10. yüzyıl Baba Serheng

Dudani

11. yüzyıl Şah Hoşin

Loristani

12. yüzyıl Baba Naus Caf

14. yüzyıl Sultan İshak

15. yüzyıl

Aşağıdaki 5 hanedanlık

Ehl-i Hak'ın 11 hanedanlığının en tanınmışlarıdır:

1-Yadigari,

2-seyid derviş,

3-Hamuski,

4-Miri-Suri,

5-Şah İbrahimi

75- Bkz. Klaus Müller, s. 108, F. M. Stead'ten alıntı, The Ali İlahi Seck in Persia. S. 186: "Many of The Ali-İlahis have marked Jewish features."

Kürt Tarihi ve Metodolojisi-1

TORİ

Sebeup ve sonuç ilişkileri bakımından birbirine bağlı tarihi olayların **zaman, yer ve insan** ögesi vardır. Bunlara bir de **belgeyi** eklersek, bunlarsız bir tarih biliminden söz edilemez. Bu öğelerden birinin ortadan kalkması sonucu meydana gelecek olayın tarihi olay olduğundan söz edilemez.

Tarihin tanımı, öğeleri ve metodu

Tarihin konusu, geçmişin belli bir zamanı içinde ve belli bir yerde meydana gelen, meydana gelişleri de belli nedenlere ve insana dayanan olaylardır.

Sebeup ve sonuç ilişkileri bakımından birbirine bağlı tarihi olayların **zaman, yer ve insan** ögesi vardır. Bunlara bir de **belgeyi** eklersek, bunlarsız bir tarih biliminden söz edilemez. Bu öğelerden birinin ortadan kalkması sonucu meydana gelecek olayın tarihi olay olduğundan söz edilemez. (1)

Metod, konudan çıkarılmak istenilen sonucu elde etmek için kullanılan araç ve yollardır. Tarihin araştırmacı (neden-nasıl) tarih yazıcılığı tarzı ile bilim kimliği kazanması nedeni ile biz haberci tarih yazıcılığı ile öğretici tarih yazıcılığına değinmeyip araştırmacı tarih yazıcılığını Kürt tarih yazıcılığına esas alacağız.

Prof. E. Bernheim'a göre tarihsel bilgi ilk kez, araştıran, yani neden-nasıl tarzı ile bilim olmuştur. Bu tarzla olaylar herhangi bir benzeri ile karşılaştırılabilecek bir madde olarak irdelenmiyor, tersine her olay kendine özel şartların

etkisi ile meydana gelen ve kendine özel bir alan oluşturan bir olay olarak gözden geçiriliyor. Her tarihsel oluşumun kendi çağında nasıl ortaya çıktığı, kendinden sonraki devreye nasıl etki yaptığı bilinmek isteniyor. İşte bu, araştıran tarz ve etki ilişkileri anlamına gelen tarih yazıcılığıdır.(2)

Halkların kökenini dil belirler. Hurrice'yi irdelediğimizde Hurrice ile Kürtçe arasında birçok konuda, gramatik benzerlikler görebiliriz. Gramatik benzerlikler de dil ailesinin saptanmasında, halkların kökenine inilmesinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle Kürtçe'nin bu gramatik benzerliklerinden dolayı Hurrice'den geldiğini, Hurrili boyların Kürt kökenli boylar olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu doğrudan hareketle, Hurrili boyların tarihini belirleyen oluşumları kendi özel şartları içinde ele alıp irdelediğimizde, metodolojik olarak Kürt tarihini de belirlemiş oluruz.

Hurri tarihini meydana getiren oluşumların ortaya çıkışları ve kendilerinden sonraki devreyi etkilemeleri, üç aşamada meydana gelmiştir:

- 1- Uygarlığın biçimlenmesi ile başlayan tarih,
- 2- Dinsel ve mitolojik düşünce ile başlayan tarih,
- 3- Devlet örgütlenmesi ile başlayan tarih.

1- Uygarlığın biçimlenmesi ile başlayan tarih

Devlet, ayrı uluslardaki gelişimi ile en önemli kültür ürünlerinden biridir. Bunun için, uluslar bütün kültürlerini

en içli bağları ile kavramadan devletin gelişmesini anlamadıkları gibi, araştırıp tasarlama olanakları da yoktur.

Kültürel uyma ve değişimlerin meydana geldiği dönem olarak Neolitik dönem kabul edilmektedir. Oysa üst Paleolitik dönemde insan, düşünce ve ruh dünyasını yansıtan sanat eserleri yaratmaya başlamış ve uygarlığın biçimlenmesine katkıda bulunmuştu. İnsan, çok tanrılı inanışa Paleolitik dönemde girmiş, kaya üstü resimlerinde görülen tanrı ve tanrıça resimlerini çizerek bu inanışı ortaya koymuştur. Özellikle steatopisi belirgin çıplak kadın heykelciklerinin dini inançlar, yani kadının doğurgan özelliği nedeni ile "yaratıcı büyük ana" kadına tapınmak için kadın heykelciği üretmişlerdir.

Bunlar göz önüne alındığında, kültürel uyma ve değişimlerin Hurri toplumunda Neolitik dönemde değil Paleolitik dönemde başladığı anlaşılmaktadır.

Kaya üstlerine, oldukça realist bir tarzda, çizgi tekniği ile çizilen bu kompozisyonların en ilginçleri, çift boynuzlu keçi sürülerini elindeki uzun bir silahla kovalayan bir insanı; bir diğeri, döğüşen bir çift tekeyi; bir başkası ise tos vuran bir dağ keçisini betimlemektedir.(3) Başlangıçta salt belli işlere yarayan aletlerin yanına **alet yapan aletleri** de koyarak bu dönemde kültürel gelişme göstermiştir.

İnsanların bir nevi devlet demek olan topluluk halinde yaşadıkları dönemlerde doğal olarak zaman belirlemesi duru-

mu önem kazanır. Bu öneminden dolayı Hurrili boyların yukarıda kısaca değindiğimiz tarihin en eski çağlarının maddi kültür kalıntılarını gözden geçirmek gerekir. Bu maddi kültür kalıntılarının belirlenmesi ile birlikte, Hurrili boyların o çağlardaki tarihi belirginlik kazanacağı gibi, onların yaratmış oldukları tek cinsten, yani homojen kültürleri de ortaya çıkacaktır. Bu kültür sayesinde ki, bu boylar, torunları günümüz Kürtleri ile çağları aşarak yine günümüze gelmişlerdir.

1.1. Hurri tarihini belirleyen maddi kültür kalıntıları

Hurri tarihini belirleyen maddi kültür kalıntılarını şöyle sıralayabiliriz:

1.1.A. Tarihi belirleyen kültür kalıntılarında mağara boyalı resimleri ve kaya üstü gravürleri:

Avcılık, kültürel gelişimin ilk devirlerinde en önemli aşamalardan birini oluşturunuyordu. Bölgede bulunan bol miktardaki av hayvanları, insanların düşüncelerine ve sosyal yaşantılarına en çok yön veren etkenlerden biri olmuştur. Hatta o çağlardaki kültürel gelişimin ve sanatın ilk aşamasında avcılık ve av hayvanları, insan düşüncesinin ve sanatın özünü meydana getirmiştir.

Günümüzden 15 bin yıl öncesine tarihlenen mağara resimleri, Hurri ülkesinin tarihinin en eski tarihi dönemlerini aydınlatması bakımından çok önemlidir. Mağara duvarlarına çizilen çok sayıda insan, tanrı ve tanrıça betimlemeleri, o

çağlardaki insanların dini inançları hakkında küçümsenmeyecek ölçüde bilgiler sunmaktadır.

Çizilen resimlerin hemen hepsi, kırmızı ve koyu kahverengi bir boya ile yapılmıştır. Geyik üzerinde ayakta duran tanrı, hayvanlar üzerinde duran ve üreme organları abartılmış tanrıça figürleri, dans eden insan figürleri, güneş motifleri, ala geyikler, dağ keçileri... çizilen bu resimlerin başlıcaları idi. Üreme organları abartılarak gösterilmiş, hayvan üzerinde ayakta duran ve ayrıca dans eden tanrıça figürleri, binlerce yıl bolluk, bereket veya doğurganlık-üretkenliğin birer sembolü olarak kabul edilmişlerdir.

Hurri yerleşim alanlarında bulunan mağara ve kaya üstü resimleri dört bölgede yoğunlurdur.

1- Adıyaman-Malatya karayolu üzerinde Palanlı kayaaltı sığınasının duvarlarına çizgi tekniği ile kazılarak işlenmiş dağ keçisi, insan figürleri. Bunlar günümüzden 10 bin yıl öncesine tarihlendirilmiştir.

2- Prof. Dr. Kılıç Kökten tarafından, Kars ilinin Kağızman ilçesi yakınlarında Yazılıkaya kayaaltı sığınığı ile Kurbanaga mağara resimleri. Çok sert olan kaya yüzeyine kazılarak gerçekçi bir şekilde çizilen bu resimlerin benzerlerine bu güne kadar hiç bir yerde rastlanmamıştır. Figür ve kompozisyonlar küçük boyutlu olmalarına karşılık, vücut oranları çok uygundur. Bu resimler, günümüzden 12 bin ile 7 bin yılları arasında tarihlendirilmiştir.

3- Prof. Dr. Oktay Belli'nin

ortaya çıkardığı yüzlerce boyalı mağara resimleri Van Bölgesi resimlerini oluşturmaktadır. Resimler Van ilinin doğu ve özellikle güneydoğusunda yer alan çok sayıda mağaranın iç duvarlarına boyanarak yapılmıştır. Benzerlerine rastlanılmayan bu resimler, günümüzden 8-15 bin yılları arasına tarihlendirilmişlerdir. Bunlar Van ilinin doğusundaki Yeşilaliç, güneydoğusundaki Yedisalkım, Çapanak ve Bihiri gibi tarihin eski çağlarına ait kültür merkezlerinde mağaranın iç duvarlarına çizilmişlerdir.

4- Araştırmacı Muvaffak Uyanık, Hakkari bölgesinin batısında yer alan Gevaruk ve Tirişin yaylasında, kayalar üzerine kazılarak çizilmiş binlerce kayaüstü resimi ortaya çıkarmıştır. Resimler günümüzden 1000-6000 yılları arasında tarihlendirilmişlerdir. (3)

1.1.B. Hurri tarihini belirleyen kültür kalıntılarından besin üreticisi köyler ve bu köylerin yapı türleri:

Besin üreticiliğinin avcılık ve toplayıcılığa dayalı yaşayış biçimlerinin yerini almasından sonra insanoğlunun kültürel uyma ve değişimleri, ancak insan elinden çıkma nesnelerin oluşturduğu belgeler yardımı ile anlaşılır. Bu kültürel uyma ve değişimlere sahne olan çevrenin niteliği de ancak kültür tarihi araştırmaları ile bağimli olarak yürütülen eski çağ çevrebiliminin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi yolu ile aydınlanabilir.

Kültürel uyma ve değişimin meydana geldiği dönem

olan Neolitik dönem, insanlık tarihinin toplumsal yaşamının başladığı gerçek devirdir. Bu devirde Hurri insanı aşağıdaki alanlarda yerleşik yaşama geçmiştir:

a- Çayönü yerleşim yeri

Diyarbakır ili Ergani ilçesine bağlı Çayönü tepesi, günümüz Hilar köyünün tam kuzeyinde, Boğazçay adındaki küçük bir dereciğin kuzey yakasında, Ergani'nin 7 km kadar güneybatısında kalır.

Çayönü yerleşimi kesinlikle ilk köy kuruluşu aşamasına girer. Bu yerleşim yerinin yapı türleri şu şekilde saptanmıştır:

- **Izgara planlı yapı türü:** Çayönü yerleşiminin standart yapı türü, dikdörtgen biçimli yapılara ait izgara planlı taş temeller üstüne oturtulmuş yapılardır. Bu dikdörtgen yapılar, yaklaşık olarak 5x7 m boyutunda yapılmıştır.

- **Geniş döşeme planlı yapı türü:** Bu yapılar geniş Terrazo (çimento mozaiki) türü döşemelere oturtulmuş, yaklaşık olarak 7.50x9.50 m boyutunda yapılarıdır.

- **Hücre planlı yapı türü:** Yüksek taş temeller üzerinde kerpiç tuğla duvarlı yapılardan oluşur. Dikdörtgen biçimli bu yapı türü 6 yada daha fazla odadan meydana geliyordu. Oturtmaların altına denk gelen kısmının altında ambar boşlukları, yani depolama bölümleri vardır.

- **Büyük oda planlı yapı türü:** Bu tarz yapılar, yaklaşık olarak 5.10x9.00 m boyutunda, dikdörtgen planlı, büyük, tek ya da çift odalı yapılarıdır.

b- Girikê Hacıyan yerleşim yeri

Girikê Haciyan yerleşimi, Diyarbakır ovasında, Ergani-Diyarbakır karayolunun doğusunda, Ergani ilçe merkezinin yaklaşık olarak 20 km kadar güneydoğusunda Ekinciyan köyünün 1 km güneyindedir.

Bu yerleşim yeri, M.Ö 6 bin sonları ile 5 bin başlarına tarihlenen iyice gelişkin ilk tarımcı köy topluluklarına bir örnektir. Patty Jo Watson, bu yerleşim yerinde yuvarlak bir oda ile ona ekli dikdörtgen biçimli bir mekandan oluşan bir yapının bozulmasından kalmış taş temelleri ile dikdörtgen biçimli daha başka altı adet yuvarlak yapının korunabilmiş bazı parçalarını bulmuştur. Bu yuvarlak yapılardan iki tanesinin tabanları bir çeşit kireç sıvalı idi. Duvarlar kerpiç çamurundan sıvanmıştı.(4)

c- Zağros bölgesi yerleşimleri

Zağros dağlarında Şanidar mağarası ve hemen yakınındaki vadide bulunan Zavi Çemi Şanidar köy yerleşimlerinden Şanidar yerleşimi, günümüzden 10 bin 600, Zavi Çemi Şanidar da günümüzden 10 bin 800 yıllarına tarihlendirilmiştir.

Zavi Çemi, Şanidar ve Asiab gibi Zağros yamaç yerleşimleri birer açık hava yerleşimleridir. Musul civarındaki carma yerleşimi bir köy yerleşimidir. Bu yerleşimde bir kaç odalı ve ocaklı yapılara rastlanmıştır. Pişmemiş kilden yapılmış betimleyici sanat eserlerinin bulunması her iki yerleşimin ortak özelliğidir.

Bu bölgedeki Karim Şahir yerleşiminin kültürel gelişim

aşamasına yaklaşık olarak M.Ö 7. binlerde varıldığı bir genelleme olarak söylenebilmektedir.

Zağros yamaçları boyunca sıralanan Carmo, Gran, Ali Koş ve bunun gibi yerleşimleri içeren yerleşme grubunun kendine özgü bazı özellikleri vardır. Bunun dışında aralarında teknoloji ve tipoloji bakımından genel ölçüde bir benzerlik de vardır. Bu evrede konutlar genellikle birkaç gözlü, konut planları dik doğrultuda idi. M.Ö 6250'lerde, taşınabilir toprak kaplar ilk kez ortaya çıkmıştır.

Kirmanşah civarındaki Ganj Dareh ve Ali Koş, Karim Şahir gerçek tarımcı köy toplulukları genel evresi arasındaki geçiş süreci olabilecek yerleşimlerdir.

Tarımcı köy topluluklarının en eski evresine örnek olarak Urfa, Diyarbakır ve Siirt illeri kuzey kesimlerinin son derece verimli oldukları ortaya çıkmıştır. Bunlardan daha eski örneklerle ait izlere daha çok dağlık bölgenin eteklerinin daha alt kısımlarında, Urfa'dan Cizre'ye doğru uzanan yörelerde rastlanabilir.(4)

d- Tepecik ve Tulintepe yerleşim yerleri

Her iki yerleşim yeri de Elazığ'ın 31 ve 21 km doğusundadır. Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye'den bilinen Tel Halaf yerleşiminin çağdaşı olan Tulintepe yerleşiminde alt yapı kalıntıları ya iki ya da daha çok odalı dikdörtgen birimlerden meydana gelirler. Duvarlar kerpiçten yapılmıştır. Bu binalarda taş temel yoktur.

Altındaki tabakalarda yapılan yapıların yönleri üsttekilerden farklıdır. Evler arasında bırakılmış büyük boşluklar ve içlerindeki büyük fırın ve ocaklar bulunan geniş avlular, çoğunlukla mahalleleri birbirinden ayırır. Evlerin içindeki odalar arasına yerleştirilmiş büyük fırınların, pişirmenin yanında ısıtma amacı ile de kullanılmış olabileceğini düşünülmektedir.

Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki Tel Halaf devri yapılarının yuvarlak planlı olmalarına karşı, Tulintepe'de bu devre ait yapılar dikdörtgen planlıdır.(5)

e- Newala Çori yerleşimi

Samsat civarındaki Newala Çori yerleşiminde 10x6 m ve 16x6 m boyutunda taş duvarlarla örülü 8-10 odalı yapılara rastlanmıştır. Bu yapılar Çayönü yerleşimindeki hücre planlı yapı türüne benzemektedirler. Yerleşim merkezinin batısında da yuvarlak planlı yapılar yer alır.(6) Bu özelliği ile Newala Çori, Hurri mimarisinin iki örneğini vermektedir. Bu iki yanı dik doğrultuda ve yuvarlak planlı yapılar, Hurrili boylara özgüdürler.

Rus bilim adamı K.I. Oghanesyan, Hurri boylarından Urartu evlerini iki tipe ayırmaktadır: Bu evlerden birinci tipe girenlere, Urartu krallığının genellikle güneyinde, kuzeye oranla sıcak iklime sahip topraklarda rastlanmakta olup bunlar merkezi bir avluya sahiptirler. İkinci tipe giren evler ise merkezi bir avlu yerine üzeri kapalı bir salon ile bu salonun çepeçevre etrafına sıralan-

miş mekanlara sahiptirler. Bu ikinci tip evler, birinci tipin daha düzenlenmiş şekilleri görünümündedirler.

Kerpiğin en büyük özelliklerinden biri, sıcak ve soğuğa karşı dayanıklı olması ve yapıları kışın sıcak ve yazın da serin tutmasıdır. Bu yüzden Urartu kalelerinde tespit edilen yapılarda çok kalın kerpiç duvarlı mekanlara rastlanmaktadır. Ancak geçici, özellikle ilkbahar ve yazın kullanılan yerleşim yerlerinde kerpiğin bu gibi özelliklerinden yararlanmaya gerek yoktur. Buna karşın, devamlı yerleşim yerlerinde taş temel, kerpiç duvar şeklindeki yapılar görülmektedir. Bu tür yapılar da yüzyıllarca bir gelenek halinde sürdürülerek yapılmaktadır.(7)

1.1.C. Tarihi belirleyen kültür kalıntılarından seramik:

Maraş Saçagözünde Neolitik dönemin birinci aşamasında gri ve siyah renkte elle yapılmış kaba, bazen çentikli ve perdahlı bir seramik yapılırken, Neolitik dönemin ikinci aşamasında, Tel Halaf stilinde boyalı kaplar üretilmeye başlanmıştır. Bunu takip eden üçüncü dönemde de ileri Tel Halaf, yani Kalkolitik kültürünün eserleri verilmiştir. Van bölgesi Tilkitepe'de de Neolitik dönemin üçüncü aşamasına ait Tel Halaf stilinde boyalı ve perdahlı kaplar bulunmuştur.(8)

Neolitik dönemin de çanak çömlekleri tek renklidir. Kaba ve ince kap cinsleri yanyana bulunmakla beraber, porselen gibi sert kapların egemenliği sezilmektedir. Boz, yeşil, pem-

be ve portakal rengindeki boya astarın yanında dışı kırmızı, içi siyah ve perdahlı örnekler görülmektedir.(9)

Neolitik kültürünün dördüncü buluntu merkezi, Van ilinin 5 km kuzeybatısındaki Kalecik'tir. Kalecik'te elle yapılmış siyah boya astarlı ve perdahlı çanak-çömlek bulunmuştur. Tel Halaf'ın altında kalan Neolitiğin Tilkitepe'den 5 km uzakta bulunması iki kültür arasındaki bağı gösterir.

Nusaybin'in güneyinde ve Habur vadisindeki Çağar Bazaar'ın yerleşimi Neolitiği temsil etmektedir. Çizgileri içi beyaz renkli bir macunla dolduran çanak parçaları Saçagözü'nün benzeridir. Bu da iki yerin çağdaş olduklarını gösterir. Dicle ile aşağı Zap arasındaki bölgede kalan Arpaçiya'da rastlanan tek çizgili ve renkli çanak çömlek kalıntıları da Saçagözü'nün benzeridir.

Saçagözü'nde Neolitik dönemin tek renkli kalıntıları ile birlikte açık zemine koyu renklerle süslenen boyalı çanak-çömlek de bulunmuştur. Bu çanak-çömlek çeşidinin geometrik örgeleri olgunlaşmamış, insan ve bitki motifleri de kullanılmıştır. Üsluplaştırılmış ağaç örgeleri Saçagözü, Tel Halaf ve Arpaçiya'nın ortak özelliğidir.(10)

Tel Halaf kültürü, Mezopotamya'nın orta kalkolitiğini temsil eder. Anadolu'nun güneydoğu bölgelerinin çok renkli ve boyalı, üzerinde yine renklerle yapılmış geometrik motifler bulunan seramiği de bu kültürün etkisi altındadır. Tabakların ortasında çok defa bir rozet veya Malta Haçı bu-

lunmaktadır.

Tel Halaf kültürünün Anadolu'nun güneydoğu ve doğusunda geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Buna Tilkitepe, Kargamış, Saçagözü ve Hatay bölgesindeki Cubeyde'de yapılan kazılar tanıklık etmektedir. Saçagözü kalıntılarının bir kısmı ağır dönen çarkta, Maraş ovasının geniş boyunlu, yuvarlak karınlı, düz tepeli Tel Halaf vazoları, dışarı çekik kenarlı, dik cidarlı ve düz dipli derin çanaklarına Arpaçiya, Nineve, Çağar Bazaar'da rastlandığına göre, Tel Halaf kültürü ile paralel gittiklerinden şüphe edilmez. Buna göre Saçagözü, Tel Halaf kültürünün başlangıcından sonuna kadar iskan edilmiş, devamlı bir yerleşme yeridir.

Boyalı Tel Halaf çanak çömleğinin Van'dan Mersine, Arpaçiya'dan Ras Şamra'ya kadar yayılmış olması, bunun da Neolitik çağın coğrafi yayılışına uyduğunu göstermektedir. Ras Şamra-Çağar Bazaar-Nineve hattından daha güneyde rastlanmayan bu boyalı çanak çömlek çeşidinin Habur ve Asur bölgesinde içine almak suretiyle güney ve güneydoğu Anadolu'da yerli olduğunu ve Toroslar'la Anti-toroslar'ın hemen güneyindeki geniş alanı kapsadığını görüyoruz. (11)

Çayönü'nün M.Ö 3. bin yılına tarihlenen 3. devresine ait, hemen tümü çark yapımı olan çanak çömlek parçaları, astar bezemeli, çan biçimli kupaların parçaları, kırmızı-siyah açkılı malların kırık parçaları bulunmuştur. Burada bulunan çanak çömlek parçaları, çoğunlukla kaba ve el yapımı olup,

özleri az pışmış, koyu renklidir. Genellikle ağız kısımları ve dipleri basittir. Yaklaşık olarak beşte birinin yüzey renkleri daha koyu olmakla birlikte, genellikle turuncu, kahverengimsi, deve türü renkler egemendir. Yüzeyler hafifçe açkılanmıştır.(12)

Girikê Hacıyan mimari kalıntılarının bulunduğu katlarda, boya bezemeli Tel Halaf türü parçalar bulunmuştur. Patty Jo Watson'a göre Girikê Hacıyan, boyalıları bezemede kullanılan bezekler topluluğu bakımından en çok Arpaçıya ve Tel Halaf takilere benzemektedir. Bezeksiz çanak çömlek, saman ve/veya kum katkılı, hafif açkılı, renkleri deve tüyü ile koyu kahverengi arasında değişen ürünler olarak tanınmaktadır. Biçim yönünden bezeksiz ürünler arasında dışa doğru açılan kenarlı kâseler dik ya da dışa dönük boyalı çömlekler görülmektedir.(12)

Tepecik ve Tulintepe'ye ait kalkolitik ve ilk çağ tunç çağına ait çanak çömlek parçaları Charles Berney tarafından yayınlanmıştır. Mika astarlı çanak çömlek grupları, Tulintepe topluluğunun Tel Halaf geçiş dönemi ile çağdaş olan tabakaların başlıca çanak çömlek türlerini oluşturur.(13)

1.1.D. Hurri tarihini belirleyen kültür kalıntılarından bronz:

Bronz, Hurri boyaların yerleşim alanlarının bazı bölgelerinde diğer bölgelere oranla daha yoğun işlenmiş ve bu bölgeler, birer bronz sanatı merkezi haline getirilmişlerdir. Bu merkezler şunlardır:

ii.1. Luristan: Zağros dağ-

lık bölgesinin güneyinde kalan Luristan, Luri, Guti ve sonradan da Kassiler'in yerleşim yeridir. Bölgede yapılan arkeolojik kazılar sonucu çıkarılan eserler, en eski M.Ö 2700-2100 ve en son M.Ö 900-700 yıllarına aittir. Elde edilen bronzdan silahlar, kılıçlar ve at takımları ustalıklı yapılmıştır. Luristan'daki yukarda adı geçen Hurri boyaların bronz işçiliğinde yetenekli oldukları görülür.

Luristan'daki bronz işlemleri başka metal işlemelerine benzerlik göstermelerine karşın, bükümündeki gelişmeler, bu bronzların Luristan'a ait olduklarını gösterir. Bu bronzların özelliği, yayıldıkları diğer ülkelerin bronz işçiliği üzerine yaptıkları etkilerdir. Luristan bronzunun bir başka özelliği, bunların dini amaçlarla kullanılmış olmalarıdır. Kılıç ve kamlar üstündeki işlemler de bölgeye özgüdür.

ii.2. Hasanlu ve Ziviye

Hasanlu ve Ziviye şehirleri Hurri boyalardan Mannailer'in sanat eserlerinin çıkarıldıkları yerler olması bakımından önem taşır. Bu merkezlerden Hasanlu bronzları M.Ö 1000-8000 yıllarına tarihlendirilmiştir. Ziviye, Mannai bölgesinin güneyindedir. Bu şehir de, ortaya çıkarılan altın, gümüş işleme süs eşyalarından oluşan hazinesi ile ünlüdür.

ii.3. Urartu Bölgesi

Urartu bölgesinin Türkiye-İran-Azerbaycan-Ermenistan sınırlarının kesiştikleri yerde olması, bu bölgenin sözkonusu ülke sınırları içinde olması, arkeolojik araştırmalara engel değildir. Bu nedenle bu ürünler hak-

kındaki bilgiler azdır. Olan bilgiler de Asur kaynaklarından alınmıştır.

Urartu bronzlarında aslan ve boğalar normalden daha az kızgındırlar. Aslan ve boğaların bu durumu, Urartu bronzunun bir özelliğidir. Bu hayvanlarda bacaklar da normalden uzundur. Aslan ve kaplan şekillerindeki çıkıntılar, Urartu bronzunun bir başka özelliğini oluşturmaktadır.(14)

Urartu bölgesindeki Giyimli, Van ilinin 68 km. güneydoğusunda, Gürpınar ilçesinin Haşab beldesinin 34 haneli bir köyüdür. Bu köy, Başet dağının doğu eteklerinde yer alır. Kabartmalı bronz levhaların bulunduğu alan, bu köy sınırları içindeki Serbar tepesidir. Serbar tepesinde meydana çıkarılan bronzlar, sarı renkte ve üzerlerinde betimlemeler olan bronz levhalar halindedir. Levhalar, 7x3.5 m boyutunda dikdörtgen planlı bir yapının tabanında dağınık durumda ve küçük parçalar halinde, fazla okside olmuş durumda ele geçmiştirlerdir.

Çıkarılan bronzlar sadece bronz levhalar, at koşum süsleri, saç halkaları, küpeler, paktoral ve kemer parçalarıdır.(15)

2- Dinsel ve mitolojik düşünce ile başlayan tarih

Tarih biliminin köklü olarak dinsel ve mitolojik düşüncenin etkisi altında olması ile toplumsallaştığı ve geliştirildiği kabul edilir.

Gelişim kavramı, insan yaratılışının bir özelliği olarak var olan bir şey değildir. İnsana

ilişkin şeyleri bir gelişimin ürünü olarak, yani bir iç ve dış etmenin birlikte yaptıklarının ürünü olarak görebilmek için yalnız ruhi bir ön şartın var olması da yetmez. Bunun için de ruh kültürünün bütününün yüksek bir dereceye varmış bulunması gerekir. Bunun için de aynı nitelikte olan şeylerin birbirlerine bağlı olarak gelişebileceği düşünülebilir. Bu nedenle insan cinsinin niteliğinin aynı olduğunun düşünülmesi gerekir. (E. Bernheym)

Bu düşünce, Kürt kökeni Hurritli boylarda tanrıların insan gibi, yani ölümlü olarak görülmesi ile başlar. Çünkü eski bazı verilere göre, günümüze kadar gelen mitolojiler Hurrit kökenli idiler. Bu mitoloji tanrıları çoğunlukla insan gibi yaşamakta ve sık görülür biçimde ölümlü olarak tanıtılmaktadır. Onlar da insanlar gibi doğuyor, evleniyor, çocuk sahibi oluyor, ölüyor ve gömülüyorlardı. İnsanlar, tanrılara kölelerin efendilerine bağlandıkları gibi tapıyor ve onların iyiliği, esenliği için ellerinden geleni yapıyorlardı. Böylece, insan ile tanrı arasındaki ilişki alıp-verme ilişkilerine girmiş ve bu ilişkilerin kuralları, dini ayin kurallarını da belirlemişlerdir. (Evidance on the ethnic division of the Hurrians. sa.77) Bu düşüncenin sonucudur ki, tanrı ile insan birbirlerine yakınlştırılarak, insana kişilik kazandırılmış, niteliklerde eşit görülmüşlerdir.

Yine bir düşüncenin sonucu Hurrit toplumunda krallık kurumu gökten, tanrı tarafından yere indirilmemiş, bazı hanedanlara verilmemiştir. Bun-

dandır ki, Hurritler, kendi krallarını kendileri seçmekte, uygulamalarından hoşnut olmadıkları krallarını tahttan indirebilmekteydiler. Örneğin Hurritli boylardan Guti'ler, 91 yıllık bir süre içinde 21 kralı başlarına getirmişlerdir. Bunlardan kimisi 15 yıl, kimisi ancak 4 ay krallıkta kalabilmiştir. Hatta bitişik bölgelerde yaşayan iki boy, Zağroslar'daki Lulu ve Guti'ler, yukarı Mezopotamya'da ve Kuzey Suriye'deki Hurrit ve Mittani boyları, yukarı Dicle, Van gölü çevresindeki Nairi ve Urartu boyları arasında krallığın el değiştirmesi buna örnek gösterilebilir.

Kürt kökeni Hurritli boylar, büyük oranda bu düşüncelerin etkisi altında kalarak mitolojilerini yaratmışlardır. Bu mitolojileri, komşu ülkeleri ve hatta Finikeliler aracılığı ile Helen ülkesini aşarak o ülkelerin halklarının düşüncelerini etkileyerek evrensel boyut kazanmıştır.

Hurritli boyların yarattıkları Kumarbi ve Ullikummi efsaneleri, evrensel boyut kazanmış krallık efsaneleridir. Bu efsanelerde yer aldığı gibi, gök, krallıklarla yönetiliyordu. Gökleri yöneten bu tanrı kraların krallıkları babadan oğula geçmekte ve de onlardan bir liste oluşmaktadır. Örneğin:

a- Kumarbi ya da gök krallığı efsanesi

Tanrılar dünyasında bir gök krallığı vardır. Bu krallığın ilk sahibi Tanrı Alalu'dur. Tanrı Alalu'nun krallığının dokuzuncu yılında Tanrı Anu, gök krallığını ele geçirmek için ona karşı savaş açar. Savaş sonunda Tanrı Alalu yenilir. Anu

onu yeraltı karanlığına gönderir.

Krallığın dokuzuncu yılında bu kez Tanrı Anu ile oğlu Kumarbi arasında, gök krallığını ele geçirmek için savaş başlar. Savaşta yenilgiye uğrayan Tanrı Anu, gökyüzüne kaçarken Kumarbi onu ayaklarından tutarak aşağı doğru çeker. Onun kaçışını engeller Tutuştıkları savaşın bir yerinde Kumarbi Anu'nun erkeklik organını dişler. Erkek organını dişlemesi ile Tanrı Anu'nun menisini Tanrı Kumarbi'nin ağzına akar. Tanrı Anu, menisini yutan Tanrı Kumarbi'ye onu üç korkunç tanrıya gebe bıraktığını söyler. Tanrı Kumarbi yuttuğu meniyi geri çıkararak yere tükürür. Bu kez yer bu meniden gebe kalmıştır. Bu gebelikten Fırtına Tanrısı Teşşup, Aranzah (Dicle ırmağı) ve Tanrı Taşmışu olur. Bu üç tanrıdan Aranzah kızdır.

b- Ullikummi efsanesi ya da şarkısı

Gök krallığının dokuzuncu yılında Tanrı Kumarbi ve oğlu Fırtına Tanrısı Teşşup arasında gök krallığını ele geçirmek için zorlu bir savaş başlar. Teşşup bu savaşta üstün gelerek gök krallığını ele geçirir. Ama Tanrı Kumarbi gök krallığını geri almak için deniz ile işbirliğine girer. Deniz, bu anlaşma gereği Teşşup'a karşı savaşmak üzere Diyorit (Doğal cam) taşından bir yaratık yaratır. Deniz, yarattığı bu taşan yaratığa Ullikummi adını verir. Ullikummi günde bir arşın (72 cm) büyür. Ullikummi o kadar büyür ki, deniz ancak onun beline kadar gelir. Tanrı Kumarbi, Tanrı İrşara aracılığı ile Ulli-

kummi'yi Tanrı Uppelluri'nin sağ omuzuna yerleştirir. Uppelluri Ullikummi'nin dışında göğü ve denizi de sırtında taşımaktadır.

Ullikummi'yi önce Güneş Tanrısı görür. Gördüğü bu yaratığın karşısında hayret ve dehşete düşer. Haber vermek üzere Fırtına Tanrısı Teşşup'a gider. Aldığı haber üzerine Fırtına, kızkardeşi Aşk ve Savaş Tanrıçası Sawuşka ile birlikte Hazzi dağına çıkarlar. Onlar da gördükleri bu yaratık karşısında dehşete düşerler. Yaratığa karşı alınacak önlemleri görüşmek üzere tanrıları toplantıya çağırırlar.

Fırtına Tanrısı'nın çağırısı üzerine tanrılar Hurri'lerin Olympus'u sayılan Şepişa dağına toplanırlar. Fırtına Tanrısı alınacak önlemler konusunda görüşme açar. Ancak tanrılar Ullikummi'ye karşı yapacak bir şeyin olmadığını bildirirler. Ancak yardım alması için Bilge Tanrı EA'ya gitmesini önerirler. Fırtına Tanrısı, Peyki, Tanrı Taşmışu ile birlikte Tanrı EA'ya giderler. Ullikummi bu sırada denizden çıkarak Tanrı Teşşup'un yönetim merkezi Kummiye şehrinin kapısına geldiğinde, büyüklüğünden, şehrin üstünü koyu bir gölge kaplar. Ortalık gece gibi kararır. Ullikummi'yi sağ omuzunda taşıyan Uppelluri de ondan rahatsız olmaya başlamıştır. Onun yakınmalarını da Fırtına Tanrısı ve Peyki, Bilge Tanrı EA'ya iletirler. Tüm bunların karşısında EA, Ullikummi'yi ortadan kaldırmaya karar verir. Elindeki bakır testere ile onu ayaklarından keser. Ullikummi bu yolla yok edilir.(16)

Hurri boyların, çok tanrılı dönemin gökteki krallık inancı yanında bir de evliya düzeyindeki tanrılara inanışları vardı. Sayısız olan gökteki kutsalardan her birinin insanların işleri ile uğraştıkları bir günleri veya ayları vardı. Bunlar gökteki aşama sırasında üçüncü durumda idiler. Bu evliya düzeyindeki tanrıların bir de karşıtları vardı. Örneğin dünya ahlaki düzeninin koruyucusu, dürüstlüğü savunan Asa'nın karşıtı sadakatsizlik, yıkım kızgın ruhlar ve büyücüler dünyaya getiren Indra'dır. Tanrı gücünü savunan Ksathra'nın karşıtı, sarhoşluğu ve düzensizliği getiren Suar, yaratıcının kızı olan bağlılık ve buyruğa uyma kurallarını savunan Armaiti, kötünün buyruğa uyan ve güçlü savaşçısı Sraosana, kızgınlık, tahrib edici atılımları ile iyi yaradılışı kendi kötü yaradılışına uyarlayan ve daha sonra Ahriman olarak tanınan Aesma'dır. Ahriman daha sonra kötülük dünyanın yaratıcısı, şeytanların başı, Zerdüş'tü etkilemeye çalışan yalancı ve aldatan güç olmuştur.

Hurri boylarının benimzedikleri bir başka inanç, evliya düzeyindeki toplumsal kurallara inanmadır. Hurri toplumunda gök kralları, evliya düzeyindeki tanrılardan sonra üçüncü sırada bu krallar gelirdi. Bu üçlü güç, toplumu yönetiyordu. Evliya düzeyindeki tanrılardan daha az ve efsane kahramanlarından daha çok önemli idiler. Sırası ile bu krallar Cemşid (Jima), Feridun (Thraetna), Keresaspa ve Zerdüş'tü.

Kral Cemşid o zamanlarda

bin yıldan fazla yaşamış, dünyaya barışı getiren din adamı ve kralların ilki idi. Kendi toplumunu sosyal sınıflara ayıran Cemşid, her sınıfa bir görev vermişti. Eğer toplumun sosyal sınıflara ayrılması o toplumun tarihinin başlangıcı ise, Hurri boylarının tarihinin kral Cemşid'in yönetimi ile başlaması gerekir. Bu da uygarlığın gelişmesi ile başlayan tarihi dışlamak anlamına gelir. Oysa ilk toplumsal düzen uygarlığın başlaması ile oluşmuş, komünal yaşam o dönemde başlamıştı.

Cemşid döneminde şeytanlar insanların hizmetinde olduklarından, aldatma, açlık ve hastalıkla ölüm yoktu.

Hurri toplumunun dini inancında tanrı ve insanlar ölümlü idiler. Cemşid döneminde insanlara ölümsüzlük getirmişti. Bu da Hurri toplumuna ters gelen bir davranıştı. Bu nedenle Cemşid toplumu tarafından dışlanarak günahkar sayıldı. İnanıldığına göre işlediği günahın büyüklüğü karşısında Cemşid, kardeşi Spitjura tarafından ikiye parçalanarak öldürülmüştü. Cemşid'in öldürülmesinden sonra Ahriman, tüm aldatıcılığını ortaya koyarak, Hurri toplumunun krallığına Sami kökenli olan ve Babil şehrinde oturan Dehaq'ı getirdi. Dehaq, söylenildiğine göre üç kafalı, altı gözlü, üç ağızlı bir canavardı. Dehaq aynı zamanda yalancı bir şeytandı; insanları doğru yoldan çıkarıyor, evlerini yıkıyor, onları ateşlendirip hasta ediyordu. Aslında Dehaq bunun için yaratılmıştı. Bu nedenle toplumun ondan kurtulması gereki-

yordu. Feridun Dehaq'a karşı savaş açtı. Feridun onu öldüreceğine, sopasını ona sapladı. Sopanın açtığı yaradan kan yerine yılanlar, çıyanlar, akrep-ler, kertenkeleler, kurbağalar ve kaplumbağalar fıskırdı. Feridun bu yaratıkların dünyaya yayılıp insanlara zarar vermelerinden korktu. Bunun için Dehaq'ı Demavend dağında bir mağaraya kapatıp bu mağaranın ağzını kapadıktan sonra yüzük olarak kullandığı mühürü ile bu mağaranın ağzını kapadı. Ama Dehaq öldürülmediğinden dünyanın sonuna kadar o mağarada kalacaktı. Dünyanın sonu geldiğinde Dehaq kapatıldığı yerden çıkacak, insanlardan öcünü alacaktı. Ancak bu kez kral Keresaspa dirilecek, Dehaq'ı öldürecek.

Üçüncü kral Keresaspa, Gandrew canavarı ile evrensel okyanusta dokuz gün dokuz gece süren bir döğüşte bulunmuştur. Gandrew canavarı oniki insanı yutabilecek büyüklükte idi. Canavar, yağmuru durdurabilecek büyüklükte kanatları olan bir kuştur. Kral Keresaspa bundan başka, dünyanın sonuna doğru dirilecek, Dehaq'ı Davamend dağında kapatıldığı yerden çıkarken öldürecek.

Kirlenmez evrensel okyanusta binlerce göl, bu göllerde bütün öbür ağaçların kaynağı olan çok tohumlu Gaokerna ağacı bitmişti. Ölümsüzlük getiren bu ağacın tohumu bir dağ bitkisi olan Homa bitkisinin suyuna karıştırılarak ayinlerde içilmeye başlanmıştı. Homa, mitolojide tanrı olarak kutsanıyordu. Tanrının din adamı da olan Homa suyu kurban olarak

sunulduğunda, onu içen tanrılar, yaşam ve güç kazanarak ölümsüzleşiyorlardı. Tanrıların ölümsüzleşmeleri, Hurri toplumuna ters geliyordu. Bu nedenle Kral Zerdüşt bu bitkinin suyunun içilmesini yasakladı. Bu şekilde toplumu kültürel yozlaşmadan kurtarmış oldu. (17)

-Devam Edecek-

Kaynaklar:

1- Tarih Metodolojisi, Doç. Dr. Ekrem Memiş, Selçuk Üniversitesi Edb. Fak. Yayınları.

2- Tarih İlmüne Giriş- Tarih Metodu ve Felsefesi, Prof. E. Bernheym, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1936

3- Eski Anadolu Tarihi, Dr. Füzûzan Kınal, syf. 16

4- Doğu Anadolu ve Urartular, Prof. Dr. Afif Erzen, syf. 7-13, TTK Yayınları, Ankara

5- İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi 1963-1972 Çalışmalarına Toplu Bakış, İstanbul Üni. Ed. Fak. Yay., İstanbul

6- Arkeolojik Veriler Işığında Antik Çağda Kürtler, Dr. Cemşid Bender, Newroz Gazetesi-1995 (seri makaleler)

7- Tepecik ve Tülintepe Kazıları, Prof. Dr. Ufuk Esin,

8- Eski Anadolu Tarihi, Dr. Füzûzan Kınal, (syf. 15-28), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara

9- Öntarihte Güney ve Güneydoğu Anadolu'nun Mukayeseli Statigrafisi., syf. 255, Dr. Tahsin Özgüç, TTK Yay., Ankara

10- age, syf. 260-261

11- age, syf. 261-263

12- İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi

13- Tepecik ve Tülintepe Kazıları, syf. 75.

14- Kürtlerde Sanat, Nêrgîza Tori, syf. 13-15-42-45-74, Dengê Komal Yay., Stokholm-Sweden

15- Giyimli Bronz Definesi ve Giyimli Kazısı, syf. 192-194-201, Prof. Dr. Afif Erzen

16- Kumarbi Efsanesi, H. G. Güterbock, Çev. Sedat Alp, syf. 11-13, TTK Yay., Ankara-1945

17-a- age, syf. 11-13

b- Beschaving Geschiedenis Van Het Oude Oston J. De Keizer-Çev. Nêrgîza Tori, Onder de Radestie Van, Prof. Dr. E. Lousse, N. V. de Vlaamse Drukkerij, Leuven-1943

c- The Epic of the Kings Translated by Reuben Levy. Revised by, Amin Banani. Routledge-Kegan Paul-Çev. Welatê Tori London-1967.

DÜZELTME!

Rastkerdene:

1) Kovara Dengi hûmar (amor) 37 ine de "Rastnustena Kirdki (Kırmancki) de Kombiyayişê Stockholmi" şaşiye re eve imza Mûnzûr Çemi amo çapkerdene. Rastiye a wa ke. Na nuste ê M. Çemi niyo, mêylê Kombiyayîşi yo.

2) Têpiya êyni nuste de elfaba Kurdki de herfê "i" ve "î" ra, gorê elfaba Bedîrxani gûni "î" û "i" bêne.

Wendoxê mu na kemiye ef bikerê.

“Kızılbaş-Alevi Kürtler”e İlişkin Batılı Kaynaklarla İlgili Kısa Bir Açıklama

Mehmet Bayrak

Alevilik konusu da, Kürt sorunu gibi öteden beri resmi ideoloji tarafından tabulaştırılan hususlardan biridir. Bu nedenle temelleri ırkçı İttihad ve Terakki yönetimince atılan bu politikaya uygun olarak Kürt ve Alevi aydınların sesi kesilmiş; onların yerine resmi ideolojiye bağlı asker ve sivil kalemler konuşmuştur. Kürt aydınları ülke dışında seslerini duyurmaya çalışırken; Osmanlı’dan buyana örgütsüz olan Alevi toplumu adına ya Sünni kökenli Türk aydınları ya da resmi ideoloji yanlısı Bektaşî aydınları konuşmaya başladılar.

1970’li yıllarda yoğunlaşan Kürdoloji çalışmalarından sonra, 1980’li yılların ikinci yarısından sonra da Alevilik’le ilgili yayınlarda bir yoğunlaşma oldu. Bu süreçte, gerek Bektaşî gerekse Alevi aydınlarca ortaya konan

yayınlar, genellikle resmi ideoloji çerçevesinde ürünlerdi. Bu yayınlar içerisinde Aleviliğin inanç ve kültür kaynakları konusunda **Dr. Cemşid Bender’in**; Alevilik-Müslümanlık ilişkileri konusunda da **Nejat Birdoğan’ın** son çalışması diğerlerinden farklılaşmaktadır. Bu konularda özellikle yurt dışındaki kimi Alevi-Kürt kökenli yazarlarca da ilginç çalışmalar yapılmaktadır.

İçinde bulunduğumuz süreçte, resmi ideolojinin koyduğu tabular sorgulanmakta ve şu konular irdelenmektedir: 1- Alevilik, iddia edildiği gibi Şamanizm’den kaynaklanan bir “göçebe Türkmen” öğretisi midir, yoksa Ari inanç ve kültürlerden kaynaklanan heterodoks bir halk inanç ve kültürü müdür? 2- Alevilik, Müslümanlık hatta “hakiki Müslümanlık” mıdır, yoksa İslam dışı bir öğreti midir? 3- Alevi toplumunun devlet içindeki

konumu nedir? 4- Türkiye, laik bir devlet midir, yoksa Sünni inancın egemen olduğu bir dini devlet midir? Şimdi sorgulanmakta, irdelenmekte ve bilince çıkarılmakta olan konu ve sorunlar bunlardır.

“Alevilik”in resmen kabul edilmediği Türkiye’de tüm bu sorunların tartışılması kaçınılmazdı ve günümüzde bu süreç yoğun biçimde yaşanıyor. Esasen Türkiye’nin gerçekte laikleştirilmesi ve Alevi toplumunun demokratik haklara kavuşması da buna bağlıdır. Açıktır ki bilinen yasaklar dolayısıyla bu sorunların Türkiye’nin gündemine girmesi yenedir. Dolayısıyla resmi ideoloji ve resmi kültür politikalarıyla zehirlenmiş, başka bir deyişle Orhan Pamuk’un dediği gibi *yalanla zehirlenen* insanlar için, tabulardan kurtulup yeni düşünceleri sindirmek kolay değildir!.. Bir ülkede, binlerce yıllık Kürt halkını bir cırpıda “dağ Türk’ü” ya-

pan bir resmi görüş; Alevilik'i de saptıracak ve Aleviler'i "tek yanlı bir aşka" ikna edecekti kuşkusuz... Açık ki, bu aşamada yapılan ve daha da yapılacak olan, bir bakıma zorla dayatılan resmi kültür politikalarını sorgulamaktır.

Alevi-Kürt kökenli bir araştırmacı olarak, çalışmalarımı önce *Alevilik*, sonra da *Kürt* sorunu üzerinde yoğunlaştırdım. İttihad-Terakki Haraketi'nin yine bir İttihadçı **Baha Said**'e hazırlattığı "**Alevi-Bektaşî Araştırması**"ndan -ki bunların bir bölümü 1920'li yıllarda *Türk Yurdu Mecmuası*nda yayınlandı-başlayarak, Kızılbaşlık-Alevilik-Ahilik-Bektaşılık konularında yayınlanan eserlerin büyük bir bölümünü gördüm ve inceledim. Bu çalışmalarda yeralan kaynakçaların yanı sıra Avrupa'da yaşayan **Hıdır Temel**'in yaklaşık 2000 kaynaklık Alevilik bibliyografyasını da inceledim: "*Bibliographie über die Aleviten in der Türkei*" (*Türkiye'de Alevilik Üstüne Bibliyografya*). Bunların dışında yine Almanya'dan **Esin Fırat**'ın, Avusturya'dan **Süleyman Ceviz**'in ve Hollanda'dan **Erdal Gezic**'in -üçü de Dersimli- Alevilik'le ilgili doktora çalışmalarının kaynakçalarını da inceledim. Bu arada Hollandalı ünlü Kürdolog **Martin van Bruinessen**'in Alevilik'le ilgili son çalışmalarını da.

Gördüm ki, bibliyografya çalışmalarının hiç birinde yer almayan daha bir hayli eski kaynak var Batı kütüphanelerinde. Düünden bugüne Türki-

ye'deki yayınlarda hemen hiç birine yer verilmeyen **gizli halk dini kategorisindeki Kızılbaş, Alevi, Ahle Haq ve Yezidi öğretilerine** ilişkin bu belgeleri, konuyla ilgili literatüre sokmayı bir araştırmacı olarak görev bildim. Bu nedenle de, 1810 yılından başlayarak İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça, Farsça ve Arapça kaynaklarda yer alan onlarca belgeye ulaştım. **Deng Dergisi**'nde yayınlanmakta olanlar, bu belgelerin sadece bir bölümüdür.

"**Alevilik, Pir Sultan Abdal ve Kürtler'de Gizli Dinler**" adı altında toplanan araştırmaya ve belgelere dayalı çalışmamda; bugüne kadar Türkçe literatürde yer verilmemiş 40 dolayında ilginç belgeye ve araştırmaya yer vereceğim.

Açık ki, özgün araştırmalarım da kendi görüşlerime yer vereceğim. Ancak, bilimsel çalışmanın gereği olarak belgeleri olduğu gibi yansıtmak durumundayım. Bilindiği gibi, 19. yüzyıldan itibaren Yakındoğu ve Ortadoğu (*Anadolu, Kürdistan, Mezopotamya, İran, Ermenistan, Kafkaslar ve Arap ülkeleri*) üzerinde Batılı misyoner çalışmaları alabildiğine yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısına kadar olan belgeler daha çok *misyoner raporlarıdır*. Bu raporlarda, kimi ilginç belirlemelere karşılık birçok zorlama da sözkonusudur. Özellikle *American Missionary Herald*'da yer alan raporlar; kaynak adından da anlaşılacağı üzere daha çok bu türden mis-

yoner rapor ve mektuplarıdır. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarına ilişkin belgeler ise daha bilimsel nitelikte, araştırma ürünü çalışmalardır. Kaldı ki bunlar da süreç içerisinde yenilene yenilene bugünlere geliyor.

Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı gibi; sözkonusu belgeler, *çalışmaların yürütücüsü olarak beni bağlamayacağı gibi, belgeleri yayımlayan Deng dergisi'ni de bağlamaz*. Bunların doğruluğu ya da yanlışlığı, bilim adamlarının ve araştırmacıların irdeleyip ortaya koyması gereken hususlardır. Ancak bu belgelerin varlığının, konuyla ilgili herkesçe bilinmesi gerekir. Bu belgelerin içeriğine katılıp katılmama başka, bu tür belgelerin varlığının bilinmesi ise başkadır. Birçoğu Avrupa kütüphanelerinde bile bulunmayan bu belgelerin **Amerikan Kongre Kütüphanesi**'nden getirtilmesinin zorluğu bir yana; bugüne kadarki Türkçe literatürde bu tür belgelere özallikle yer vermediği gözönüne alınırsa, özellikle Aleviliğin inanç ve kültür kaynakları ile Kürt Aleviliği konusunda yeni bir ufuk açacağı ortadadır.

Bu nedenle, belge ve bulgulardan korkmadan, onları irdelemeyi ve yeni sentezlere varmayı öğrenmeli ve becermeliyiz. Aksi takdirde, resmi politikaların çevremizde ördüğü tabulara biz yenilerini ekleriz ki, o zaman ne tarihsel ne toplumsal gerçekliği yakalayabilir, ne de gerçek kimliğimizi yakalayıp özgürlüğe kavuşabiliriz.

Kürtlerin Dini *

(1922)

G. R. DRIVER

Kürtler inanç konusunda çok geniş bir yelpazeye sahiptirler. Bunun da ötesinde bazı yabancı gözlemciler onları putperest olarak nitelemektedir. (1) Kürtler arasında değişik mezheplere bağlı Hristiyanların yanında ayrıca Kürdistan (2) halkının çoğunluğunun inandığı İslamiyeti de saymak gerekir. Bu dinlerin yanında ayrıca en önemlileri Kızılbaşlar ve Yezidi Kürtler olan, daha az önem taşıyan mezheplere bağlı Kürtler de bulunmaktadır.

Kürdistan'da karşılaştığımız Hristiyan mezhepleri olarak Jakobitleri, Ermenileri ve Nesturileri sayabiliriz. Bunların arasında ise kuzeyde

Ermeniler büyük önem taşır. Çünkü burası Ermenistan ile Kürdistan'ın birleşme noktasını oluşturmaktadır. Ermeniler kendi aralarında da ikiye bölünürler: Bunlar Roma Kilisesi'ne bağlı Ortodoks Ermeniler ve Roma Kilisesi ve Papa'yı tanımayan, Ortodoks olmayan kiliseye bağlı Ermenilerdir. Ancak Ermeni ya da Jakobit Kilisesi'ne bağlı çok az Kürt vardır. Kürtlerin çoğu Hristiyanlığın başka bir kolu olan Nesturi mezhebini benimsemişlerdir. Kendi aralarında evlenmelerden ötürü Nesturiler ve Kürtler arasında benzer ırk özellikleri de bulunmaktadır. Hristiyanlığı seçmiş olan bir Kürt ise genel-

likle Nesturi kilisesine yönelmektedir. Bunun da dışında Sünni Müslümanlar ile her mezhepten Hristiyanlar arasındaki evliliklerde bir Kürdün Nesturi bir kıza kur yapması ve onunla evlenmesi hiç de alışılmamış bir durum değildir. (3) Tüm bunlara rağmen ülkede en yaygın olan din, istilalar ve Kürtlerin çevrelerindeki diğer ırklar ile ilişkilerinden ötürü İslam'dır. Ancak buradaki İslamın, Zerdüş, Budist ve diğer putperest kültürler ile benzerlik gösterdiği ve bu inançlara ilişkin değişik ayinler içerdiği söylenmektedir. Bununla birlikte İslam dinindeki bu yozlaşmanın boyutları, bu dinin tüm kollarını çok iyi bilen bir araştırmacı ta-

rafından incelenmelidir. Müslüman olan Kürtlerin hemen hepsi Sünni ya da ehl-i sünnet Müslümandır.

Bu ise Şii eğilimleri ile ünlü Perslere olan düşmanlıklarını açıklamaktadır. (4)

Burada zaten çok iyi tanınan Hristiyan ve İslam dininin özelliklerinden söz etmek yerine daha çok Kürtlere özgü olan bazı dinlerin üstünde durmak istiyoruz. (5) Bu dinler arasında en önemlileri Kızılbaş, Bâbi ve Yezidi dinleridir. Bunlar arasında en önemli ve Kürtlere özgü olan din ise Yezidiliktir.

Kızılbaş kelimesi aslen kırmızı kafalı anlamına gelmekte ve Türkiye sınırında, Azerbaycan yakınlarında yaşayan ve Anadolu'da da Ankara yakınlarında ve civarlarında yerleşmiş olan kırmızı başlıklı Şii Perslere verilen isim idi. Ancak bugün sayıları 45.000'i bulan Kızılbaşların Kürtlerin etkisi ile Şii inancı ile pek benzerliği kalmamış, bunun da ötesinde düşük seviyeli bir inanç halini almıştır. (6) (...)

Bâbi mezhebi ise 1844 ve 1845 yıllarında Pers ülkesinde Şirazlı Mirza Ali Muhammed tarafından kurulmuştur. Mirza Ali daha sonra Pers hükümeti tarafından Tebriz'de ölümüne mahkum edilmiş ve cezası bir kısım Şikak (Shiqaqi) Kürtleri tarafından infaz edilmiştir. Ancak Mirza Ali'nin öldürülmesi ile bu mezhep son bulmamıştır. Hareket daha sonra Bâb'ın ateşli müritleri tarafından sürdürülmüştür. Bugün ise hareketin merkezi, Suriye'deki Akkâ kentinde bulunmaktadır. Bâbiler Kuran'ın özgünlüğü konusunda kuşku duyar, dolayısıyla Kuran tefsirlerine dayanan tüm öğreti-

leri de reddeder ve bunların yerine kendi inançlarına ait bir yığın yazılı metine rağbet ederler. Dini meselelerde ise o konuda otorite olan mollalara başvurmazlar. Ancak en azından görünürde Peygamber Muhammed'in misyonuna inanırlar. Çünkü Bâbilere göre zaman içinde gelenekler sürekli değişimlere maruz kalmakta ve sonunda yozlaşmaktadır. Sonuç olarak da bu yozlaşmadaki en büyük payı hak düzenini (Tanrısal) kendilerine endekslemiş olan mollalara verirler. Bâbiler komünizm ile suçlanmıştır. Bunun da ötesinde, belki de haksız yere kadının da diğer mülkler gibi paylaşım konusu olduğuna inandıkları ileri sürülmüştür. Bâbiler bir çeşit ruh göçüne inanırlar: İnancına sadık bir Bâbi öldüğünde birkaç günlük bir geçiş döneminden sonra başka bir Bâbi'nin bedenini alır ve anında ölen adamın hangi bedende yeniden doğduğu anlaşılır. Bu öğretisi sayesinde Bâbiler ölümsüzdür. Ölüm sadece yeni bir yaşamın başındaki duraksamadır. Bu ruh göçü çok eskilere indirgenir. Buna göre belli başlı liderlerin, bazı imamların ya da Şii inancına ait bazı efsanevi kahramanların ruhlarını taşıdıkları söylenir. Kürdistan'da bu inanca bağlı Kürtlerin sayısının 5000 kişiyi geçmediği varsayılır. Bunlar da daha çok Hakkari'nin Türk-İran sınırı yakınlarındaki Başkale ve Kotor arasındaki köylerde yaşamaktadır. Bâbilerin liderleri, müritlerine itirazsız itaat etmelerini ve dini uygulamalarını sessizce, gizlilik içinde yerine getirmelerini telkin ederler. Bunda da bir hayli başarılı olmuşlardır ve bir zamanlardaki "Dağların Şeyhi" kadar

saygı görmekteyler.

Bunların dışında ormandaki ağaçlara tapan ve ülkelere gizli köşelerinde Dolmen ya da tek taş anıt gibi taş bloklardan yapılmış sunakları (altar) olan birkaç kabile vardır; bu insanlar belki de ülkenin her tarafına yayılmış olan Zaza Kürtleridir.

Büyük bir bölümü, Cebel Sincar ve dini merkezleri olan Alqawaş köyü yakınlarındaki Şeyh Adi'nin türbesinin çevresinde yaşayan Yezidiler bugün kuzey Suriye'den İran sınırına kadar tüm Kürdistan'a yayılmışlardır. Bununla birlikte sayılarını tahmin etmek pek kolay değildir. Ancak Gilbert yukarıda anılan eserinde, Yezidi Kürtlerin sayısını 30.000 olarak tahmin etmektedir. Jacob ise sadece Cebel Sincar bölgesinde 8000 ile 10.000 arası Yezidin bulunduğunu ileri sürmektedir. (7)

Bu dinin kökeni hala aydınlığa kavuşmamıştır. Hammer-Purgstall'a göre Yezidiler, Strabo ve diğerlerinin de değindiği gibi (8) eski Mardiler'in bir uzantısıdır. Mardiler eski bir Pers mezhebine bağlı insanlardı ve tapınmalarına esas olarak kötülük prensibini alıyorlardı. Bu nedente, bu tarihçiye göre Yezidilerin Şeytana tapma düşüncesinin kökeni burada bulunmaktadır. Aynı şekilde Strabo güneşe tapınmanın da, Mardin yakınlarında yaşayan ve kökenleri eski Sebacanlara (9) dayanan Şamsi adında küçük bir tarikattan geldiğini ileri sürmektedir. Ancak kesin olan bilgiye göre Yezidilerin dini merkezleri, Şeyh Adi adında bir azizin türbesinin etrafında yoğunlaşmaktadır. (10)

Arap tarihçilere (11) göre, Şeyh Adi Bâlbek bölgesindeki

Bait Fâr'da doğmuş ve daha sonra kendini tamamıyla zahit yaşamına verdiği, hatta kerametler gösterdiği Hakkari'ye göç etmiştir. Burada doksan yaşına kadar yaşamış ve 1160 ya da 1162 yılında ölmüştür. Ailesinin Emevi halifeleri ile bağlantılı olduğu varsayımının dışında Şeyh Adî'ye ait başka bilgiye sahip değiliz. Yezidi isminin kökeni ise daha da karmaşıktır. Tanrı Yazid'in daha sonra Yezidi ünvanına dayanak sağlamak için uydurulmuş olması açıkça görülmektedir. Bu görüş, İbni Halikan'ın, bu mezhebin aslında daha önce "Adawiyah" diye bilindiğini öne süren ifadesi ile destek kazanmaktadır. Yine Yezidi isminin, ikinci Emevi halifesi olan I. Yazid'den (680-683) geldiği ileri sürülmektedirler. Ancak yine de, tatmin edici olmamakla birlikte Yezidi teriminin Farsça "Tanrı" anlamına gelen Yezdan sözcüğünden türetilmiş olduğu varsayımı en mantıklı görüşü (12) oluşturmaktadır.

Müslümanlara göre Yezidiler İslam dinini terkeden mühtedilerdir ve bu nedenle onlara ya iyi göz ile bakılmaz ya da onlar hiç dikkate alınmazlar. Yezidi dini, Yahudi efsaneleri ve çoğunun kökeni bile bilinmeyen batıl inançlar ile bezenmiş, karmaşık bir dindir. Buna göre, Yezidiler, Hristiyanların, Yahudilerin ve Müslümanların Adem ile Havva'dan türediğine, ancak kendi atalarının sadece Adem'in oğlu olan Şahid'den türediğine inanırlar. Sadece Nuh Peygamber ve ailesinin sağ kalmayı başardığı tufandan sonra ikinci bir tufan meydana gelmiş. Bu tufanda da soyadı Malik Mirân olan Na'mi

kişiliğinde sadece Yezidi ırkı sağ kalabilmiştir. Na'mi böylelikle Yezidi ırkını ikinci kez meydana getiren figürü oluşturmaktadır. Yezidiler yedi Tanrıya inanırlar, bunlardan bir tanesi yeryüzüne inip Adem ile Havva'yı yaratır. Bunlardan türeyenler ise bin yılda bir dünyaya gelip kerametlerini gösterirler ve insan ırkına yasalar koyarlar. Tanrılarından bir tanesi de Yazid'tir. (13) Daha önce de değindiğimiz gibi Yazid büyük olasılıkla daha sonra Yezidi adının kökenine destek sağlamak için uydurulmuş bir varlıktır.

Yazid, onlara göre İslamdan dönen ve müritlerine kendi dinini aşlamak ve onlara doğru yolu göstermek için yola çıkmış bir büyüktür. Yazid'in, ayrıca seçilmiş halkına, sancak (Sandjiq) ya da sembol dedikleri yedi adet bronz maddesinden dökülmüş tavus kuşu heykelciği bahsettiği söylenmektedir. Diğer Tanrıların adı ise Melek Tavus ya da "Tavus Kuşu Kralı"dır. Yezidiler de, Muhammed'in İsmaili mezhebine bağlı bir peygamber ve Tanrının elçisi olduğuna, ayrıca Adem yaratılırken aynı zamanda kötülerin cezalarını çekmeleri için cehennem de yaratıldığına inanmaktadırlar.

Yezidiler, dualarında onun adını zikretmeseler, adaklar sunmasalar da, tek bir yüce varlığa inandıkları açıktır. Ancak bunun yanında adını bile söylemekten çekindikleri kötü bir ruhun varlığını da tanımaktadırlar. (14) Bu kötü ruh ya da Şeytan bronz kuşun temsil ettiği Melek Tavus ya da "Tavus Kuşu Kralı"dır. Melek Tavus'un belli başlı sembolü büyük şeyhin yanın-

da bulunur ve şeyh gittiği her yere onu da götürür. Ancak bu sembollerin ya da sancakların başka kopyaları, belli tarihlerde din adamlarınca Yezidi bölgelerinde dolaştırılır. (15) Şeytan karanlık güçlerin başıdır ve Tanrı buyruğuna karşı geldiği için cezalandırılmıştır. Ancak hala güçlüdür ve daha önce atıldığı göksel merteye tekrar ulaşması gerekir. Bu nedenle Şeytanın kendine karşı gelen ölümlüleri cezalandırabilecek seviyeye gelebilmesi için, Tanrı katında affedilmesi gerekmektedir. Şeytanın dışında kendisinden düşük seviyede olan yedi baş melek vardır. Bunların dünya üzerindeki etkileri büyüktür. Adları ise Cebrail, Mikail, Raffail, Ezrail, Dadrail, İsrail ve Şamkil'dir. Yezidiler İsa Mesih'in de insan cisminde büyük bir melek olduğuna, ancak Onun çarmıhta ölmeyip, ölmeden göğe yükseldiğine inanırlar. Ayrıca gerek eski Ahid'i (Ahdiatik) gerekse Yeni Ahid'i (Ahdicedit) ve Kuran'ı da tanırlar. Ancak çok fazla da üstünde durmazlar. Bununla birlikte, mezar taşlarının üzerinde bulunan Arapça yazıların çoğu Kuran'dan alınmıştır. Yezidiler Muhammed, İbrahim ve diğer atalarının peygamber olduğuna inanır ve sadece İsa'nın değil, İslam inancına göre de kabul gören Mehdi'nin tekrar yeryüzüne gelmesini beklerler.

Yezidilerin en büyük azizleri ise geçmişini ve yaşamını hemen hemen hiç bilmedikleri Şeyh Adî'dir. (16) Ancak bazı Batılı araştırmacının öne sürdüğü gibi Adî'nin bir Tanrı olarak algılandığı savı doğru değildir. Bunun kanıtını Şeyh Adî İlahi'sinin bazı mısralarından anlamaktayız. Bu-

rada şöyle denir; "O sadece dünyada hüküm süren bir yar-gıçtır, bağışlaması bol Rab-bi'nin yeryüzündeki vekili-dir." (17)

Ancak ilahi bir yığın tutar-sızlıklar içermektedir. Örne-ğin, ilahinin başka bir mısra-sında "Benden başka Tanrı yoktur" der. (18) Gerçekten de ne bu ilahiden, ne de Yezidi din adamlarının araştırmacıla-ra yaptıkları açıklamalardan, Yezidi inancının esaslarını çı-karmak mümkün olmamıştır. (19)

Yezidilerin kutsal köyleri (20) ve şenliklerinin yapıldığı ve belli zamanlarda hac ziya-retinde (21) bulundukları dini merkezleri, kurucularının adı-na atfen, Şeyh Adi adını taşı-maktadır. Bu köyün yeri ise Rabban-Hürmüzd'ün 20 mil kuzeydoğusundaki dağlarda bulunmaktadır. Bu köyde bu-lunan Adi'nin türbesinde, ge-riye kalan iki sancak saklan-maktadır. Üçüncü bir sanca-ğın ise Al-Hasaniyah köyünde saklandığı söylenmektedir. (22) Sancak tören boyunca sessizce dolaştırılır, insanlar ona saygı gösterir ve tavaf ederler.

Araştırmacı Badger'e gö-re, sancak (23) kuş şeklinde-dir. Bu kuş daha çok bir horo-zu andırır. Göğsü kabarık, ka-fası küçük, kuyruğu geniştir. Vücudu kabarık, ancak kuyru-ğu nisbeten düzdür. Boynu-nun altında belki de bir dövüşü temsil eden küçük bir yumru vardır. Figür bir şamdana oturtulmuş, etrafında ise biri diğerinin ardında duran iki lamba bulunmaktadır. Herbi-rinde ise yedi adet mum bulun-maktadır. Üstteki alttakinden biraz daha büyüktür. Sancağın tümü pirinçten ve kolaylıkla parçalara ayrılabilir olacak şekil-

de yapılmıştır. (24)

Layard'ın ziyaretinde bu sancakların yedisi emin eller-de bulunmaktaydı. Ancak 1909 yılındaki yazısında Ja-cob, sırasıyla Hadrat Dâ'ud, Şeyh Şems-ud-Din, Yezid İbn Muaviye, Şeyh Adi ve Şeyh Adi Başri adını taşıyan san-cakların beşinin kayıp olduğu-nu, belki de Türk hükümeti ta-rafından el konulduğunu yaz-maktadır. Ancak bir dizi kut-sal nesneler, bronz bir yılan ve azizlerin kutsal emanetleri o tarihte hala mevcut idi. (25)

Yezidilere ait, bilinen tek dini eser Şeyh Adi İlahisi'dir. Pek de eski bir tarihe sahip ol-mayan birkaç yaprağa yazıl-mış olan ilahinin bir kopyasını elde edebilen Layard'a göre, eser pek de sofistik olmayan bir niteliktedir. (26) Kutsal ki-tapları olan el-Cilve (27) ve Mushaf-ul-Reş ya da Kara Ki-tap'ın akibeti ise belirsizdir. Bir rivayete göre bu kitaplar, uzaktaki Yezidilere ders ver-mek üzere yola çıkarılmış ve Halep yolunda kayıbolmuş-tur. Başka bir hikayeye göre ise, bu kitaplara, Yezidileri zorla İslam dinine çevirirken Türk generali Ömer Vehbi Pa-şa tarafından el konulmuştur. Ancak Yezidilerce en çok ka-bul gören görüş ise, bu kitaplara hala gizli bir yerde saklan-dığı ve gerektiğinde inananlar tarafından başvurulduğudur. Yezidilerin kutsal kitapları olarak nitelenen bazı kitaplar günümüzde, Mezopotam-ya'da, elden ele dolaşmakta-dır. Hatta Kaptan H. P. W. Hudson da Avrupa savaşı es-nasında bu kitapların bir kop-yasını elde edebilmiştir. (28)

Yezidilerin en önemli bayramlarından birisi de nisan başında kutlanan ve yeni yıl şenliği niteliğinde olan Sarışal

bayramıdır. Törenler yeni yıl-dan önceki çarşamba günü zenginlerin adak olarak koyun ya da öküz, yoksulların ise ta-vuk kesmeleri ile başlar. Kabi-lenin kadın ya da kızları da bu arada tepelere çıkıp gül ve her türlü kırmızı çiçekler toplayıp, demetler halinde evlerine asar-lar. Yalnız kapılara asmak ya-saktır. Aynı anda din adamları da zillerini çalarak Kürtçe dua-lar okuyarak dağları çınlatır, yoksullar için yiyecek ve zekat toplarlar.

Her cuma günü sancağa adaklar sunulur. Kutsal binala-rın bakımı ve zekatın toplan-ması ile görevli olan "kuçek", (29) eğer getirilen adakları az bulursa, Tanrı tarafından afetler ve depremler yoluyla ceza-landırılacaklarını söyleyip, daha fazla adak getirilmesini sağlar.

Evlilik töreninde yerel din adamının evinden bir parça ek-mek getirilir ve gelin ile damat arasında paylaştırılır. Daha sonra ekmek, evliliklerinin kutsanması için dualar eşliğin-de gelin ile damat tarafından yenilir. Eğer ekmek buluna-mazsa, bunun yerine en yakın türbeden bir parça toprak alınır ve aynı şekilde yenir. Yine ay-nı topraktan bir parça, her evde ev sakinlerini koruması için saklanır. Kuçeklerin dışında, yılın ilk ayı olduğu için kutsal sayılan nisan ayında evlenmek yasaktır. Bir kuçekin kızı ile ancak bir kuçek evlenebilir, sı-radan erkekler evlenemez. Ay-rıca gençler kendi dengi ve ayarının dışındaki kızlar ile evlenemezler. Sadece emirler isteği aileden kızlarla evlenme ayrıcalığına sahiptirler. (30)

Ölmekte olan bir Yezidiye yine kuçek sahip çıkar ve son dini görevlerini yerine getir-mesine yardımcı olur. Kişinin

ölümünden sonra ise kuçek onun canı için dualar okur ve ölmüş kişinin öte dünyadaki durumunu ya da ne şekilde dünyaya döneceği konusunda bilgi alacağı rüyalarını kollar. İyi ve dürüst insanların ruhu cennette kalır, kötülerin ruhu ise sayısız yolculuklar ile değişik hayvanların cisminde yeneden doğar ve ancak sonunda belli aşama gösterdikten sonra tekrar insan cismini alır.

Tüm yıl boyunca, Şeyh Adi'nin türbesinin dışında da ziyaretlerde bulunulur. Bunlardan birisi de Mesih (Kurtarıcı, Mehdi) diye nitelendirilen Şeyh Şems-ud-Din'in türbesidir. Bu tür ziyaretlerde kadın, erkek hep birarada yemek yer, içer ve dans eder. Diğer önemli ziyaret yerlerinden birisi de Cebel Arafat ve dağlarda Şeyh Adi'nin türbesinin yakınlarında bulunan "Qauwâl Yolu" (Kavval Yolu) diye tabir edilen yerdir.

Yezidilerin liderleri "Mir-hac" ya da "haccin prensi" diye adlandırılır. Emir en yüce makamı işgal eder ve müritleri ona körü körüne itaat ederler. Bunun da ötesinde tüm varını yoğunu emire vermeye hazırdırlar. Emir kutsal bir kişidir ve dokunduğu tüm nesneler saygı görür. Çamaşırlarını ise, yanında hizmetkar olarak bulunan kuçeklerden birisinin dışında kimse yıkayamaz. Emirlik makamı aileden gelir ve kökeni Şeyh Adi'ye kadar uzanır. Ancak Yezidilerin geçmişi konusunda anlatılanları belgelemek pek mümkün değildir. Çünkü geleneklerine göre okuma-yazma öğrenmek yasaktır. Bu nedenle tüm anlatılanlar sözlü anlatım geleneğine dayanmaktadır. Emirlerin gelirlerinin hemen hemen tamamı, inananların türbeye yaptıkları yıllık hac esnasında

getirdikleri adaklardan ibarettir. Emirın oturduğu yer Musul'un kuzeydoğusuna sekiz saat mesafedeki Ba'idri'de bulunmaktadır. Emirden sonra ise ruhban lider konumundaki "Şeyh"ler gelir. (31) Şeyhler de kendi aralarında beş aileye bölünür. Her şeyh belli sayıda ailenin dini törenlerinden sorumludur. Şeyh ailelere cinsel ilişkileri düzenleyen kuralları öğretir ve onların selameti için dualarını eksik etmez. Bu hizmetlerinin karşılığında ise zekat alırlar. Şeyhden sonra ikinci sırayı ise, şeyhin vekili ve yardımcısı konumunda olan "Pir" (32) gelir. "Fakir" (33) ise bir çeşit keşiş tarikatına üyedir ve keşiş yaşamı sürmek zorundadır. Büyük saygı gören fakir ayrıca Türkçe kara kafalı anlamına gelen "Karabaş" olarak da adlandırılmaktadır. Bunun nedeni ise giydikleri kara başlık ve kara yünlü kumaştan yapılmış giysileridir. Ancak bu kara giysilerin üstüne geçirdikleri pelerin ise parlak renklerde olabilir. Fakir ayrıca ipekli ya da yünlü bir kumaştan sarık, siyah yünden kuşak ve sıradan bir çift ayakkabı giyer. Boyunlarında ise gece gündüz çıkarmadıkları bir ip vardır.

Bu tarikat daha üst bir konumda olan ve Halep vilayetinde bir ermişin kabrinin bulunduğu mazâr (mezar) ya da kutsal yerde yaşayan "Kâk" (34) tarafından yönetilir. Cebel Sincar'da ya da Yezidilerin yoğun olarak bulunduğu herhangi bir yerdeki kutlamalara katılan kâk, gerek dini gerek dini olmayan liderlerin hepsinden fazla saygı görür.

Bu ünvanların dışında ayrıca daha düşük seviyede dini altı sınıf vardır: Bunlar qauwâl (kavval), şawîş, kujak, kâbanah, fuqraiyyah ve farrâş

diye nitelenen dini kişilerdir.

Kavval ya da "şarkıcı"nın görevi yerel sancak ile birlikte Yezidilerin yaşadığı değişik bölgeleri gezmeektir. Inananlar arasında sancağı dolaştırırken flüt ve tambur eşliğinde dini şarkılar ve ilahiler söyler. Kavvallar özel bir sınıfı oluştururlar ve kökenlerinin bizzat Şeyh Adi'nin refakat hizmetinde bulunanlara dayandığını ileri sürerler. Şawîş ünvanı ise sadece dört ya da beş kişiye verilmiştir ve Şeyh Adi'nin türbesinden sorumludurlar. Şawîşler hiç evlenmezler. Aralarından birisi ölürse, din adamlarının en büyüğü, başrahip, bekar ya da dul olup ve kendini dini konularda kanıtlamış olan adaylar arasından yeni bir şawîş seçer. Kuçekler ise şawîşlerin tersine, baş rahibin önderliğindeki geniş bir tarikatın üyeleridir ve sayıları ikiyüzü, üçyüzü bulmaktadır. Kuçek seçilmek için belli bir kıstas yoktur. Her Yezidi, ister din adamı olsun, ister olmasın, bu makama seçilebilir. Geçimleri için genellikle tarım ile uğraşırlar. Verdikleri hizmet gönüllüdür ve belli bir süreklilik göstermez. En önemli görevleri ise bayramlarda ve hac ziyaretlerinde, kutlamalar için gerekli olan herşeyi hazırlamaktır. Yaptıkları daha önemsiz işlerden ise, daha önce söz etmiştik.

Kâbanah sözcüğünün anlamı ise hala tam olarak açıkça çıkarılmamıştır. Ancak keşin olan bilgilere göre kâbanah, bekar ya da dul kadınlar arasından seçilirdi ve Şeyh Adi'nin türbesinin bakımı ile uğraşan rahibelerden sorumlu başkeşiş konumundaydı. Sayıları beşyüzü bulan ve rahibe sınıfına giren fuqraiyyahlar (35) da yine bekar ya da dul kadınlar arasından seçilir ve dini

gelenekleri ile ilgili en düşük görevleri yerine getirirler.

Farrâş (36) olarak nitelenen kişiler ise Şeyh Adi türbesinde bulunan araç-gereçlerden sorumludurlar. En önemli görevleri ise hergün civardaki kutsal yerleri dolaşmak ve burada bulunan lambaları yakmak ve büyük şenliklerde tütsü kabını taşımaktır.

1847 yılında Osmanlı hükümeti Yezidileri de askere almak istemiştir. Ancak bu girişim İngiliz büyükelçisi Sr. Stratford Canning'in araya girmesi ile gerçekleşmemiştir. Yezidilere inanç özgürlüğü tanıyan 1847 tarihli fermana rağmen Türk generali Muhammed Tahir Bey de benzer bir girişimde bulunmuştur. Bunun üzerine bu inancın dini liderleri hükümete bir dilekçe yazmışlardır. (37)

Bu dilekçenin başlığı Süryani dilinde, tamamı ise Arapça yazılmıştır. Dilekçede şöyle der:

"Abdülazizin'in (38) hükümdarlık döneminde, 1289 (39) yılında, ordunun kumandanı olan Muhammed Tahir, İstanbul'dan nizam (40) için Dasnaye (41) kabilesinden, diğer bir deyiş ile Yezidilerden 15.000 askerlik takviye güç sağlamak amacıyla Musul'a gönderilmiştir.

"General, Musul'da Yezidi liderleri ve din adamlarını toplamış ve onlara buyruğu okumuştur. Bunun üzerine liderler on günlük bir mühlet istemişler ve bu sürenin bitiminde ona aşağıdakilerin yazılı olduğu bir belge vermişlerdir:

"Biz Dasnayeler, dinimizden ötürü nizamda hizmet veremeyiz. Biz de, Suriyeliler ve Yahudiler gibi insan gücü yerine parasal katkıda bulunmayı tercih ederiz. Bizi buna iten birçok neden var; burada bu

nedenlerin sadece ondördüne değineceğiz:

"Birinci neden: Dinimiz olan Yezidi dinine göre, inancımıza bağlı her kişi, ister genç olsun, yaşlı olsun, kadın olsun, kız olsun, yılda üç kez; birincisi nisan ayının başından sonuna değin, Yunan takvimine göre; ikincisi eylül ayının başından sonuna değin; üçüncüsü de kasım ayının başından sonuna değin olmak üzere Tavus-ul-Melek'in sembolünü ziyaret etmek zorundadır. Bunu yapmazsa kafir sayılır.

"İkinci neden: Üyelerimizden biri, genç olsun, yaşlı olsun, eğer yılda en az bir kez, Yunan takvimine göre, 15-20 eylül arasında kerameti bol ilahımız Adı İbn Musafir'in türbesini ziyaret etmezse kafir sayılır.

"Üçüncü neden: Dinimize bağlı her kişi, her gün, hiçbir Müslümanın, Hristiyanın ya da Yahudinin bulunmadığı bir yere gidip güneşin doğuşunu izlemek zorundadır. (42) Eğer bunu yapmazsa kafir sayılır.

"Dördüncü neden: Dinimize bağlı her kişi, günde bir kez ağabeyinin, ahiret kardeşinin, yani Mehdi'nin hizmetkarının ve şeyhinin ya da pirinin elini öpmek zorundadır. Eğer bunu yapmazsa inançsızlıkla suçlanır.

"Beşinci neden: Dinimize çok önemli sayılan bir konu da şudur: Müslümanlar sabahları dua ederlerken, telafuz edilmesi bize yasak olan "Rab bime sığınırım" (43) vs. sözlerini söylerlerse ve bizden birisi bu sözleri işitirse, onu ve daha sonra kendisini öldürmek zorundadır.

"Altıncı neden: Dinimizden biri ölmekte iken yanında ahiret kardeşi ya da şeyhi ya da piri ya da kavvallardan biri ol-

mazsa ve ona şu üç cümleyi. 'Ey Tavus-u Melek'in hizmetkarı, sen inandığımız din, saygıdeğer Tavus-u Melek'in dinine bağlı olarak öleceksin: bundan başka bir inanca bağlı olarak değil. Eğer Müslüman dininden, Hristiyan dininden, Yahudi dininden ya da Melek dininin dışında herhangi bir dinden birisi yanına gelirse, doğruyu söyleyeceklerini sanma, onlara sakın inanma. Eğer onlara inanırsan ve inandığımız yüce Tavus-u Melek'in dininden başka bir dine inanarak ölürsen kafir olarak ölmüş olursun' söylemezse, kafir olarak ölür.

"Yedinci neden: Kendi aramızda "Şeyh Adi'nin rahmeti dediğimiz bir şey vardır. Bu da Şeyh Adi'nin mezarından alınan bir parça topraktır. Dinimize bağlı her kişi bu topraktan bir parça yanında taşır ve her sabah ondan bir parça yer; bunu gerektiği gibi yapmazsa kafirdir. Ve öldüğünde yanında bu topraktan bulunmazsa yine kafirdir.

"Sekizinci neden: Bu hüküm oruç ile ilgilidir: Dinimize bağlı herkes, oruç tutmak isterse, evinde oruç tutar; başka bir yerde oruç tutamaz. Çünkü oruç tuttuğu her gün, her sabah şeyhinin ve pirinin evine gider ve orucuna başlar. Oruç süresi bittiğinde yine şeyhin ya da pirin evine gider ve şeyhin ya da pirin kutsanmış şarabından içerek orucunu bozar. Eğer bu şaraptan iki-üç bardak içmezse orucu kabul edilmez ve kafir sayılır.

"Dokuzuncu neden: Eğer dinimizden birisi, yabancı bir ülkeye gider, orada bir yıla yakın kalır ve daha sonra evine dönerse karısından boşanmış olur ve hiçbirimiz ona kız veremeyiz. Eğer veren olursa kafirdir.

“Onuncu neden: Bu madde giysilerimizle ilgilidir: Dördüncü maddede de değindiğimiz gibi, dinimizden her kişinin bir ahiret kardeşi vardır. Ayrıca bir ahiret kız kardeşi vardır. Buna göre yeni bir giysiye ihtiyacımız olduğunda, gömleğimizin boynundaki iliği ahiret kız kardeşimiz kendi elleri ile açar. Eğer iliği ahiret kız kardeşimiz kendi eliyle açmaz ve kişi o gömleği giyerse kafir sayılır.

“Onbirinci neden: Eğer kendine yeni bir giysi yapmış olan kişi, bu giysiyi Şeyh Adi’nin türbesinin yanında bulunan kutsanmış suya batırmadan üstüne geçirirse kafirdir.

“Onikinci neden: Hiçbir zaman koyu mavi renkte giysi giyemeyiz. Bir Müslümanın, Hristiyanın ya da Yahudinin ya da diğerlerinin tarağı ile saçımızı asla taramayız. Asla kendimizden olmayan birisinin traş bıçağı ile traş olmayız. Ancak Şeyh Adi’nin türbesinin yanındaki kutsanmış suda yıkarsak kullanabiliriz. Ancak o zaman aynı traş bıçağını kullanabiliriz. Eğer bunu yapmadan kullanırsak kafir sayılır.

“Onüçüncü neden: Hiçbir Yezidi bir Müslümana ya da başka bir inanca bağlı birisine ait tuvalete ya da banyoya giremez. Onlara ait kaşıkla yemek yiyemez. Onlara ait bardaktan içemez. Eğer bir Müslümana ya da diğerlerine ait tuvalete ya da banyoya adım atarsa, onlara ait bardak, çanağı kullanırsa kafirdir.

“Öndördüncü neden: Yiyecek konusunda da inancımız gereği büyük farklılıklar vardır. Örneğin; biz et, balık, kaba, bamy (44), fasuyle, lahana ve marul yemeyiz. Ayrıca marul, vs.’nin ekili olduğu yerlerde de bulunmayız.

İşte bu ve başka nedenlerden ötürü biz askerlik hizmetinde bulunamayız. (45)

Yukarıda tercümesini verdiğimiz bu doküman Yezidi dininin esaslarını (Locus Classicus) oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu bilgiler gezginlerin yaptığı araştırmalar ile de desteklenmektedir. Yezidiler dinleri konusunda pek bilgi vermezler. Verseler de kaçamak bilgiler verirler. Verdikleri bilgiler arasında Şeyh Adi’nin iynin yaratıcısı, Melek Tavus’un ise kötünün yaratıcısı olduğunu söylemektedirler. Bu ise öğretilerinin altında bir çeşit dualizmin bulunduğu işaret etmektedir. Yezidiler kendileri hiçbir zaman dua okumaz. Dualarını kavvallar (quawal), bugün çoğu Yezidinın anlamadığı klasik Arapça ile okurlar. Bunun da ötesinde, bu duaların, törenlerin kökeni ve anlamı konusunda pek bilgi sahibi değildirler. Sanki yüce bir Tanrı onuruna dolaylı yoldan güneşe tapmakta ve Müslüman ismi taşıyan birçok azize saygı duymaktadırlar.

Badger de Şeyh Adi’nin türbesini ziyaret ettiğinde, türbenin duvarlarında sembolik işaretlerin yanında Arapça Kuran’dan pasajlara da rastlamıştır. Yezidiler İsa’yı insan şeklinde bir melek olarak, Muhammed’i, İbrahim’i ve diğer ataları ise peygamber kabul ederler. Burada da yine güçlü bir İslam etkisi görmekteyiz. (46) Mavi rengi reddetmelerinin nedeni de belki gök rengi olduğu için, onlara göre kutsal bir nitelik taşımasındandır.

Yezidilerin reddettikleri kötülük prensibi ise tapınarak, adaklar sunarak yatıştırılmaktadır. Bunun için de Yezidiler sıkça kan rengi olan numan çiçeklerini adak olarak kullan-

maktadırlar. Sünnet etmek ise Yezidilerde gelenektir, ancak zorunlu değildir. Örneğin, Yezidilerin en büyük kabilelerinden birisi olan Khalâtiyahlar, katı Yezidi oldukları halde bu geleneği sürdürmemektedirler. Yezidiler, en azından Musul civarındakiler, çalışkan, temiz, sakın, genel olarak düzenli insanlardır. Bazılarının ise başı rakı ile hoş değildir. Genelde Yezidiler ahlaksız kavramını tanımamaktadırlar. Üç kadınla evlenme hakkına sahip olmaları da belki iffetsizlik ile suçlanmalarının bir nedenidir. (47)

Sonuç olarak Yezidi dininin homojen bir din değil de bir çok dinin karışımı bir din olduğu kanısına varabiliriz. Yezidiliğin büyük ölçüde etkilendiği ve dayandığı din ise kuşkusuz İslam dinidir. Bölgelerinde vali olarak bir Müslümanı seçmeleri, İslam uluları olan birçok azize saygı duymaları, şeyh ve fakir gibi Müslümanlığa özgü tabirlerin kullanılması, tek yüce bir varlığa inanmaları, birden fazla kadın ile evlenebilmeleri, hac görevinde bulunmaları, cuma gününü haftanın kutsal günü saymaları hep İslam dinine özgü unsurlardır. İsa’yı peygamber olarak kabul etmek, Yeni Ahid’i tanımak da yine İslam etkisini göstermektedir. Bununla birlikte oruç tutma ve kainatın yaratılışı efsanesi ve burada yer alan büyükler ve baş melekler yine İslam yoluyla, Yahudi inancından Yezidiliğe geçmiştir. Müslümanlara göre de Yezidiler, dininden dönmüş olan eski Müslümanlardan ibarettir.

Yezidilerde, kızların dağlarda, tepelerde gül toplamaları, kutsal ekmek ve kutsanmış suya inanmaları geleneklerinin kaynağı da Zerdüştdininde

bulunmaktadır. Bazı noktalarda ise Yezidilikte Seba dininin etkisi görmekteyiz. Örneğin; güneş ışınlarının ilk değdiği nesneleri öpmeleri ve dini törenleri esnasında kible olarak yüzlerini buraya çevirmeleri Seba dinine aittir. Ateşe ise Yezidiler Tanrısal gücün bir sembolü olarak saygı gösterirler. Yezidilerin mavi renkten kaçınmaları, beyaz keten kumaşa olan düşkünlükleri, temiz insanlar olmaları ve sık sık abdest almaları yine Seba diniyle benzerlik göstermektedir. (48) Bununla birlikte vaf-tiz olma geleneği, yılın başlan-gıç tarihi, aylarının Hristiyan-lar ile aynı isimleri taşıması, yılbaşı gününün Tanrının, in-sanların kaderini belirlediği hüküm günü olduğu inancı, hep Ermenilerden alınan gele-neklerdir. (49) Ancak buna rağmen Hristiyanlığın Yezidi (50) inancı üzerinde büyük et-kisi olduğunu söyleyemeyiz.

Yezidiler, saydığımız tüm bu gelenek ve öğretileri Müs-lümanlara besledikleri antipa-tiden ötürü kabul etmiş olabi-rlirler. Çünkü Müslümanların zulmünden çok çekmişlerdir. Bunun da ötesinde belki de İsl-am, Zerdüşt, Seba dinlerinden ve başka inanç türlerinden bel-li unsurları ödünç almakla kal-mayıp, bu öğretileri değişik putperest kültürlerden aldıkları yarım yamalak ayin ve tören-lerle yozlaştırmışlardır.

Kaynak:

G. R. Driver, The Religion of The Kurds, Bulletin of the Scholl of African and Oriental Studies, II, (1922)

İngilizceden çeviren:

Huri Tuşık Özkurt

Dipnotlar

(1) İbn-ul Athir Kürtleri müş-rikin (çok Tanrılı) ya da putperest olarak niteler. (Kamil, iii, 37)

(2) Kürtlerin Yahudiliğe kar-şı olan tutumu pek açık değildir; Talmud, dininden dönen Kürtleri kabul etmeyi yasaklar. (Yeba-moth, Jer. i, 6; Bab 16 a) Ancak Arap gezginci aralarında Yahudi-lerin de olduğunu söyler. (Al-Ansari Nukhbadud-Dahr, s. 19)

(3) Masudi'ye göre 10. yüz-yılda Hristiyan olan Kürtlerin bulunduğu söylenmektedir. (al-Ansari, Nukbat-ud-Dahr, s. 19)

(4) Hristiyanlara karşı İslamın şampiyonları olan Selahad-din ve ondan sonra gelenler Sünni Müslümandı, ancak Hristiyanlara karşı düşmanlıkları aileden ba-zı bireylerin Hristiyan doktorlar-dan yararlanmalarını engelleme-miştir. Bu doktorlardan ikisi Ku-düs'te Eyyübilere hizmet veren Yakup İbn Daqlân ve aynı ailenin Urfa ve Diyarbakır'daki kollarına hizmet veren Haşmün'dür. (Abu'l Faraj, Tarık Muktasar-üd Daval ed. Precocke, s. 482-4)

(5) Bak. T. Gilbert "Note sur les sectes dans le Kurdistan" un the Journal Asiatique, 1873, vii, 2, s. 393 5.

(6) Deng'in 35, 36, 37. sayı-larında "Kızılbaşlar"la ilgili me-teryalleri yer verilmişti.

(7) Gilbert, op. cid. s. 394

(9) Jacob, "Ein neuer Text über die Yezidis", im Beitrage zur Kenntnis des Orients, 1909, vol. vii, s. 30-5. (Yezidiler konu-sunda yeni bir metin)

(9) Bak. Strabo, Geogr., pp. 523, 524 ve 727. Plinius, Hist. Nat. vi 27. Arranüs, Anab, iii, 24.

(10) Hammer-Purgstall, Geschichte des osmanischen Re-iches, vol. ii. p. 443 (Osmanlı İm-paratorluğu Tarihi)

(11) Bak. İbni Halikan, Kitâb Watâyât-il A'yan (ed. Mac Guc-kin de Slane), vol. ii, s. 197-8, bu eserde şeyhin tam isminin Adi İbn Musafir olduğunu ve "adawi-yah" adında bir tarikatın onun is-mini aldığını yazmaktadır.

(12) Yezidi sözcüğünün Pers

ülkesindeki Yazd vilayetinin baş-kenti olan Yazd'an türetilmiş ol-ması pek olası görünmemekte, çünkü bu bölge Yezidi dini ile ba-zı benzerlikler gösterse de Zer-düşt dininin kalesi konumunda-dır.

(13) Düzenli bir şekilde kut-ladıkları tek bayram, aralık ayın-da, Yazid'in ölümü onuruna üç gün kutlanan bayramdır.

(14) Söylenmemesi gereken sözcükler konusunda Yezidiler çok katıdır. Örneğin; Şeytan, İb-lis, Ahriman (kötünün kaynağı) gibi isimleri telaffuz etmek kesin-likle yasaktır. Ayrıca la'an (lanet-li), la'nah (lanet), ma'lüm, racim (taşlanan, Kuran'da Şeytana veri-len bir sıfat) gibi sözcük ve bun-lardan türetilen sözcükler de ya-saktır. Bununla da kalmayıp bu sözcükleri andıran eş sesli söz-cükler de yasaktır. Örneğin; Şhatt (İrmak Shaitan'ı andırdığı için, ya da Ma'l (sandal) laneti andırdı-ğı için. Bunun için eşanlamlı baş-ka sözcükler kullanılır. Örneğin; Şeytan yerine malik-ul-qüwah (gücün kralı) ya da shatt için nahr (ırmak).

(15) Bak. Layard, Nineveh and Babylon, s. 47-8 ve Nimeveh and its Remains vol i.p. 298. Kayıp olan ya da TC hükümeti tarafın-dan el konulan bu sancakların, orijinal mi yoksa kopya mı olduk-ları bugün bilinmemektedir.

(16) Şeyh Adi için bak. Maq-rızı, suluk, vol. ii. pp. 287-8 ve vol. iii, pp. 116-17

(17) Bak. II. 49-50: "Yüce Tanrı bana, sen yeryüzünün yar-gıcı ve yöneticisisin diye buyur-muştur" ve II. 58. 9: "Bağışlama-sı bol Rabbim, beni, göksel taht, yedi kat gök ve dünyadan üstün tutmuştur."

(18) Bak I. 60: "Bilgimin gi-zi içinde benden başka Tanrı yok-tur."

(19) Layard, Nineveh and its Remains, vol. i, ch. 9

(20) Türbe, ortasından bir ır-

mağın geçtiği vadide bulunmaktadır. Yan tarafları meşe ve kavak, zeytin ağaçları ile kaplı olan yol, türbeye götürmektedir. Görüntü ıssız, ancak güzel bir manzara sergilemektedir. Ağaçlarla kaplı olan tepeciklerin arasında hacca gelenleri ağırlamak için evler bulunmaktadır. Türbenin yakınlarında ise kırk-elli tane huni şeklinde yapı ünlü liderlerin kabirlerinin üstünde belirmektedir.

(21) En büyük ziyaret, Şeyh Adî'nin türbesinin yakınında bulunan zemzem ya da kutsal pınara yapılan ziyaretir ve 15-20 Eylül arasında yapılır.

(22) Jacob, loc. cit.

(23) Kelime anlamı olarak sancak, "sancak" ya da "sembol" anlamına gelmektedir. Layard Melek Tavus'un bir put olarak değil de, lider olan ailenin sembolü ya da sancağı olarak algılanması gerektiğine dikkat çekmektedir.

(24) Badger, The Nestorians and Other Ritual, vol. i. p. 124

(25) Jacop, loc. cit.

(26) Layard, Nineveh and Babylon, pp. 89-92

(27) Ya da Al-Jilwah; bu isim Arapçadır ve vahiy anlamına gelmektedir.

(28) Mingana "Sacred Books of the Yezidi", Journal of the Royal Asiatic Society, 1921, p. 117-19. Bu kutsal kitapların 1849'da ortadan kayıbolmuş ve 1889 yılında Hindistan'da ortaya çıktığı söylenmektedir. Ancak ne şekilde ve kimler tarafından, bilinmemektedir. Ancak bunların sahte olduğu konusunda kanıtlar vardır. (Ayrıca bak. Mingana, "Sacred Books of the Yezidis", aynı dergide, 1916, p. 505-26, Dirr. "Einiges über die Yezides in Antihropos", 1918, p. 558-74, Joseph, "Devil Worship" and Nau, "Reueil de Textes sur les Yezidis" in Revue d'Orient Chretien, 1917, p. 142-200)

(29) Bak. aşağıda "Kuçeklerin görevleri"

(30) Chabot (Journal Asiatique, 1896, vol. vii, p. 127) yazısında evlenmeyi reddeden bir genç kızın, babasının bu zararını telafi etmesi gerektiğini anlatır. Çünkü kızlar onun zenginliğinin bir parçasıdır, Homeros'un şiirlerindeki "sürü getiren kızlar" gibi.

(31) "Yaşlı adam" veya "büyük" anlamına gelen Arapça bir sözcük.

(32) "Başkeşiş" anlamına gelen Farsça bir sözcük.

(33) "Yoksul" ya da "dilençi" anlamına gelen Farsça bir sözcük

(34) "Usta" öğretmen anlamına gelen Farsça bir sözcük.

(35) Bu sözcük Arapça yoksul, dilenci anlamına gelen fakir sözcüğünün feminin şeklidir ve fakir (yoksul) kızkardeş anlamına gelir.

(36) Arapça "süpürgeci" anlamına gelen sözcük

(37) M. Lidzbarski tarafından Zeitschrift d. deutschen morgenlandischen Gesellschaft (Leipzig) dergisinde basılmıştır. 1897, No: 51, s. 592 "Codex Sachau 200 Berlin Kraliyet Kütüphanesi."

(38) Abdül-Aziz 1861-1876 yılları arasında yaşamıştır.

(39) Rumi yıl 1289 11 Mart 1872 ile 28 Şubat 1873 yılı arasında denk düşmektedir.

(40) Osmanlı ordusunda sıradan askerler nizamı oluşturuyorlardı.

(41) Süryani dilinde Dasmaye, Arapçada Dawâsim (tekili Dâsin) Yezidi Kürtlerin kabile adıdır.

(42) "Güneşin doğduğu yer", ilginç bir nokta. Mar Saba'nın Hristiyanlığa çevirdiği Kürtlere "güneşe tapanlar" denilmekte idi. (Bedjan, Acta Martyrum et Sanedorum vol.ii. p. 672-3)

(43) Kuran-ı Kerim 114. Su-

re. "De ki, insanların kalplerine vesvese sokan (insan Allah'ı andığında) pusuya çekilen cin ve insan Şeytanının şerinden, insanların Rabbine, insanların melikine (mutlak sahip ve hakimine), insanların ilahına sığınırım."

(44) Bamya, belki de hibiscus esculentus diye bilinen bitkidir.

(45) Bu dilekçenin altında Yezidi inancının lideri Emir Şeyhhan Hüseyin, Şeyhhan bölgesi Yezidilerinin dini lideri Şeyh Nasır ve Mâm Raşan, Musikan, Hatarah, Baiban, Dahkân, Huzrân, Baqasrah, Ba' aşiqah, Khusâbâ, Kara Pahu, Kabarah, Sina, Ain Sifni, Kasr-ı İzzeddin ve Kibartuların muhtarlarının imzası bulunmaktaydı.

(46) Takvim olarak hicri takvimi kullanmakta ve kutsal gün olarak cuma gününü kutlamaktadırlar. Bu geleneğin her ikisi de Müslüman geleneğidir.

(47) Badger, The Nestorians and other Rituals, vol. i. ch. 16. Ayrıca bak. O. H. Parry Six months in the Syrian Monastery: Giam Monte Sinjar; Forbes, "Account of the Yezidis of Jebel Sinjar" in the journal of the Royal Geographical Society, vol. ix: Chabot, "Notice sur les Yezidis" in the Journal Asiatique IX, v. pp. 100-52, siouffi, "Notice sur la secte des Yezidis" and "Notice sur le Şeyh Adî et la secte des Yezidis", in the Journal Asiatique, VII, xx, pp 252-68 and VIII, v.s. 78-98

(48) Layard, Nineveh and it's Remains, vol. i. pp. 300-2

(49) Brockelmann, "Das Neujahrsfest d. Yezidis" (Yezidilerin yeni yıl kutlamaları), Zeitschrift d. deutschen morgenlandischen Gesellschaft, vol. VIII, s. 876

(50) Layard, Nineveh and it's Remains, vol. i, s. 300

DENG YAYINLARI

Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer.....	<i>Baskısı bitti</i>	Kamuran Ali Bedirxan.....	100.000
Dersên Zmanê Kurdi (2. Baskı).....		Baran.....	200.000
Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi.....		Rohat.....	200.000
Dawiya Dehaq.....		Kemal Burkay.....	75.000
Diwana Yekan- Diwana Duduyan Sewra Azadi.....		Cigerxwin.....	350.000
Ferheng (Sözlük) Kürtçe-Türkçe/Türkçe-Kürtçe.....		D. İzoli.....	750.000
Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan			
Coğrafya-Tarih-Edebiyat Cilt -1.....		Kemal Burkay.....	380.000
Kürtler 1-2 Cilt (Sosyolojik ve tarihi inceleme).....		Bazil Nikitin.....	380.000
Ferheng (Sözlük) Zazaca-Türkçe.....		Malmisanj.....	300.000
Yakılan şiirin Türküsü.....		Kemal Burkay.....	200.000
Azadi û Jiyan-Özgürlük ve Yaşam.....		Kemal Burkay.....	320.000
Diwana Sisêyan Kime Ez-			
Diwana Çaran Ronak.....	<i>Toplatıldı</i>	Cigerxwin.....	350.000
Em Bîwîsîn.....			150.000
Em Bîxwîn -1-.....			150.000
Em Bîxwîn -2-.....			150.000
Jiyana Bextewar.....		Ereb Şemo.....	250.000
Şivanê Kurd.....		Ereb Şemo.....	250.000
Kürt sorunu barış, demokrasi.....	<i>Toplatıldı</i>	Ali Dicleli.....	250.000
Kürtler.....	<i>Toplatıldı</i>	Zahoodi-El Dahoodi.....	250.000
Berf Fedi Dike (Şiêr).....		Kemal Burkay.....	200.000
Seçme yazılar - 1 -.....	<i>Toplatıldı</i>	Kemal Burkay.....	350.000
Gula Çîle.....		Ferhad Can.....	250.000
Seçme Yazılar - 2 -.....		Kemal Burkay.....	350.000
Gülümse Ey Dersin - Cilt - 1 -.....	<i>Toplatıldı</i>	Munzur Çem.....	350.000
PSK 3 ve 4. Kongre Belgeleri.....	<i>Toplatıldı</i>		120.000
Mem û Zîn.....	<i>Toplatıldı</i>	Ehmedê Xanî.....	750.000
Broşür Dizisi (Gençlik Sorunu).....	<i>Toplatıldı</i>	Celal Özgür.....	80.000
Broşür Dizisi (Kadın Sorunu).....	<i>Toplatıldı</i>	Kemal Burkay.....	80.000
Broşür Dizisi (Sendikal Hareket ve ..).....	<i>Toplatıldı</i>	İbrahim Metin.....	80.000

DİLAN YAYINLARI

Çağdaş Kürdistan Tarihi.....	<i>Toplatıldı</i>	Lucien Rambot.....	150.000
Kürdistan'da Eğitim Süreçleri.....		Rohat.....	120.000
Sorgu, Zindan, Direniş ve Yaşam.....	<i>Baskısı bitti</i>	M. Ali Ural.....	200.000
Diyarbakır Sorgu ve 5 Nolu.....		F. Welat.....	150.000
Kürdistan Tarihinde Dersim.....	<i>Toplatıldı</i>	Dr. Vet. M. Nuri Dersimi.....	300.000
Hiroşima Duwem Helepçe.....		Rıza Çolpan.....	150.000
Xidê Naxirwan û Tevkuştina Dersim.....	<i>Toplatıldı</i>	Rıza Çolpan.....	120.000

SİPARİŞLERİNİZ İÇİN ADRES VE TELEFONUMUZ

Evin İnşaat Turizm Yayıncılık Tic. Ltd. Şti
Atatürk Bulvarı Emlak Bank. Apt No: 146/28 Aksaray / İstanbul
Tel: 0 (212) 513 63 25 - Fax: 0 (212) 513 63 26

DENG YAYINLARI